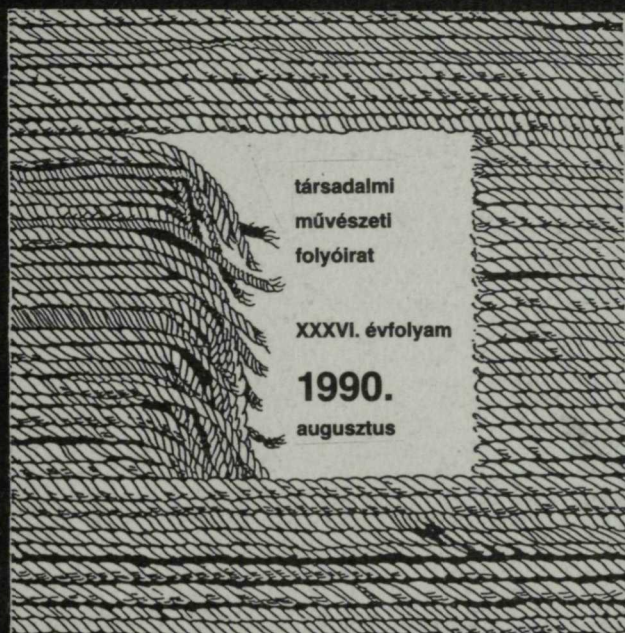
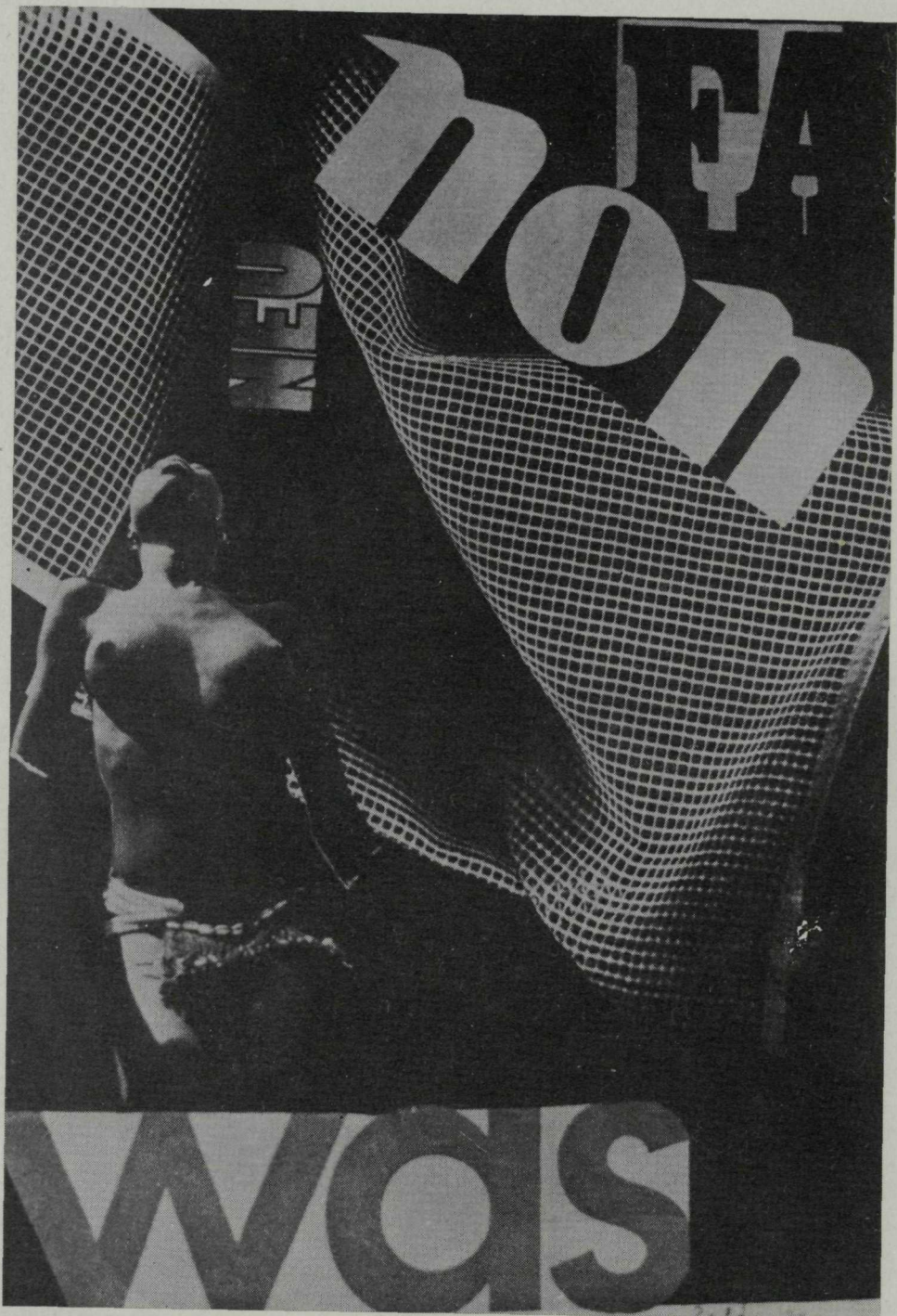

JÁSZKUNTSÁG |

4

Zalán Tibor

Front

Hangok:

Tanár
Lány
Igazgató
Feleség
Apa
Párttitkár
Tanár x
Irénye
Tanárnő
Női hang
Diákok

IGAZGATÓ: Van kérdése valakinek az elhangzottakkal kapcsolatban?

TANÁR: Igen, nekem van.

IGAZGATÓ: Maga fogja be a pofáját!

TANÁR: Tessék? Megismételné?

IGAZGATÓ: Nem ismétlem meg. Jól hallotta. A tantestületi értekezletet be-
zárom.

LÁNY: És te nem rúgtad tökön azt a szemétládát?

TANÁR: Nem.

LÁNY: Miattam?

TANÁR: Szeretném hinni. Biztosan miattad nem. Miattad... sem.

LÁNY: És?

TANÁR: És semmi. A többiek úgy tettek, mintha nem hallották volna. Néztek
maguk elé az asztalra. Játsoztak a tollaikkal. Pakolászta zavartan.

LÁNY: Micsoda gyáva szaralakok!

TANÁR: Nem azok, Csak tanárok.

LÁNY: Csak tanárok.... a kettő ezek szerint nem ugyanaz?

TANÁR: Nem. Tanárnak lenni semmi. Tanárnak lenni: senki se vagy.

LÁNY: Te is tanár vagy.

TANÁR: Most nem. Most a szeretőd vagyok. Egyébként, szintén senki.

LÁNY: A legcsodálatosabb szerető. Az vagy. A legcsodálatosabb a világon.

TANÁR: Szép a bűn, mi? Szép, te kis dög?

LÁNY: Hadd fogjalak meg! Szeretem a kezemben fogni... ugye, ez nem per-
verzió?

TANÁR: Ki mondta ezt?

LÁNY: Senki sem mondta. Én kérdezem. Szeretlek fogni. Meleg vagy, lük-
tetsz...

TANÁR: Nem perverzió. Ami jó, az sohasem perverz.

LÁNY: Hagyd a mellemen a kezedet! Megéri? Simogass, megéri?

TANÁR: Micsoda, te nagyon szép?

LÁNY: Hogy meghurcolnak miattam, téged. Az erkölcstelen tanárt, aki a diákjának az ágyában fekszik. Aki bassza a tanítványát.

TANÁR: Megéri. De ne használj máskor ilyen szavakat. Illetlenek egy lányhoz...

LÁNY: Nem baj, hogy én buta vagyok hozzád?

TANÁR: Semmi sem fontos. Különbén sem vagy buta. Szerelmes vagyok beléd. Érzed?

LÁNY: */halkan felsikolt/* Jaj! Most már jó... csak lassan, tanár, ne kapkodj, most csak mi vagyunk itt, most csak te vagy bennem, most csak nagyon gyönyörű, most csak gyere, gyere, gyere, bennem...

TANÁR: Te édes... te édes kenyér...

IGAZGATÓ: */kopogtatás/* Tessék. Óhajt valamit? Kolléga...

TANÁR: Igen. Magyarázatot szeretnék kérni.

IGAZGATÓ: Nincs abban a helyzetben.

TANÁR: Akkor főleg. Magyarázatot követelek! Leülhetek?

IGAZGATÓ: Ne üljön le. Mindjárt becsöngetnek, és magának órára kell mennie.

TANÁR: Most nem lesz órám. Ha megengedi, mégis leülnék.

IGAZGATÓ: Tessék. Üljön le. Még mindig nem tudom, mit óhajt.

TANÁR: Elmondom. Ön a legutóbbi tantestületi értekezleten azt mondta, fogjam be a pofámat. Emlékszik az igazgató úr?

IGAZGATÓ: Természetesen.

TANÁR: Bocsánatot fog kérni tőlem, a tantestület előtt.

IGAZGATÓ: Magától? Nevetséges.

TANÁR: Tőlem. Akkor is, ha nevetségesnek tartja.

IGAZGATÓ: És ha nem?

TANÁR: Akkor kénytelen leszek felpofozni, ott, a többiek előtt, amikor a tanári szobába belép.

IGAZGATÓ: Fölösleges hősiködni. Úgysem meri megtenni.

TANÁR: Meg fogom tenni.

IGAZGATÓ: És kinek akarja megmutatni, a hétszentségét? Kinek? És mit akar megmutatni? Maga! Pont maga! Ha lenne egy csöpp erkölcsi érzéke, már önként eltakarodott volna ebből az iskolából.

TANÁR: Nem tudok róla, hogy kifogások merültek fel a munkámmal...

IGAZGATÓ: Nem a munkájával van baj. Mit mondjak, maga kimondottan jó tanár. Az erkölcseivel van bajom. Nem szeretem őket. Utálok...

TANÁR: Itt, az iskolában...

IGAZGATÓ: Ne adja a hülyét! Mindenki tudja, hogy kikezdett azzal a lánnyal, a negyedik á-ból.

TANÁR: Ez legfeljebb a feleségemre tartozik. Gondolom. Meg rám.

IGAZGATÓ: Meg a gyerekeire.

TANÁR: Nem hiszem, hogy rájuk is tartoznék. Ezt engedje meg, hogy én döntsem el.

IGAZGATÓ: Szóval, rendjén lévőnek gondolja, hogy egy tanítványát kefélteti, családos ember létére, hogy a pedagógusetikáról már ne is beszéljünk...

TANÁR: Szeretném, ha megválogatná a kifejezéseit.

IGAZGATÓ: Én pedig azt szeretném, ha megválogatná a szeretőit! Lássá, mindketten hiába szeretnék a másiktól valamit. Egyébként, a lánnyal sem tesz jót, ha ezt a viszonyt fenntartja vele. Már így is ujjal mutogatnak rá: a kis ringyó - így hívják a háta mögött, ha nem tudná.

TANÁR: Nem érdekel. Ő szeret engem.

IGAZGATÓ: Hülyeség. Minden diák szereti a tanárát.

TANÁR: Szerelmes belém.

IGAZGATÓ: Ez is természetes. Kibe legyenek szerelmesek a gimnazisták, a gimnazista lányok, ha nem magába? Belém, vénemberbe? Fiatal, vonzó, energikus, okos. Ezt nem bóknak szántam, természetesen. Naná, hogy magáról álmodoznak. De ez kényszerhelyzet, barátocskám, a számukra, ezzel magának nem szabadna visszaélni.

TANÁR: Én is szeretem őt.

IGAZGATÓ: Én még ezt is megérteném. Ha lenne önuralma, kérem. Szeresse, de ne vigye ágyba! Ne mondja el neki, hogy szereti. Mit akar? Egyáltalán, tudja maga, mit akar?

TANÁR: Boldog akarok lenni.

IGAZGATÓ: Közhely. Ráadásul nem is igaz. Szép családja van.

TANÁR: Tudok róla.

IGAZGATÓ: Gyönyörű felesége.

TANÁR: Mondják. Na és?

IGAZGATÓ: Annyi nő van Pesten, Ifjú barátom. nem kell ma már kurvák után koslatnia az embernek, ha egy kis vércserét akar. Miért pont egy tanítványát... miért a mi iskolánkból éppen...

TANÁR: Attól tartok, tökéletesen félreértjük egymást. Ne beszéljünk erről többet! Ismét felteszem a kérdést: hajlandó nyilvánosan bocsánatot kérni?

IGAZGATÓ: Csak nem képzeled... egy feltétellel hajlandó vagyok: ha szakít a lánnyal.

TANÁR: Hát jó. Akkor várom a tanáriban. Hozzon magával orvost is. szüksége lehet rá.

LÁNY: És nem pofoztad meg, mégsem.

TANÁR: Nem.

LÁNY: Mert te is egy gyáva szarjankó vagy, semmi több. Azért.

TANÁR: Nem. Az arcát néztem. Félt. Egy rettegő, elpuhult öreg arcba néztem bele. Közelről. Tudta, hogy komolyan beszéltem. Várta, hogy ütni kezdjem. Nem érted? Volt bátorsága ahhoz, hogy bejőjjön a tanáriba. De ott már félt, érted? Félt, nagyon félt, félt... tőlem.

LÁNY: Nem kell ez a hiszti. Engem leringyóztott.

TANÁR: Én a félelmével elégtételt kaptam.

LÁNY: És én? Én mit kaptam? Én lehetek a világ kurvája, ugye, csak te megkapd az elégtételedet...

TANÁR: Én mégiscsak tanár vagyok.

LÁNY: Értem. Kezdelek megérteni.

TANÁR: Dehogy értesz. Vedd le a blúzodat! Hallod! Akarom.

LÁNY: Jó. És azután?

TANÁR: Mit azután? Ölekezni akarok veled.

LÁNY: Jó. És azután?

TANÁR: Azután? Azután nem tudom. Valami csak lesz azután is. Haza kell mennem. Azután.

LÁNY: Rögtön? Rögtön utána? Ahogy kijössz belőlem, rögtön utána? És majd az utcán gombolod be a sliccedet, nem?

TANÁR: Gyönyörű vagy.

LÁNY: Gyámoltalan vagyok. Kis szerencsétlen. Szeretek hozzád bújni. Bár tudom, hogy csak kicsi, icipici darabot kapok belőled. Azt sem örökre. De legalább megkapom. Közhely. Hülyeség.

TANÁR: Mít jelent az, hogy örökre? Mít az, hogy közhely?

LÁNY: Kezdjük már, jó? Amíg bennem vagy, legalább tudom, hogy vagyunk. Addig nem mozdulhatsz elfelé, nem távolodhatsz, nem szökhetsz...

TANÁR: A melled...

LÁNY: Igen.

TANÁR: Végy magadhoz!

LÁNY: Úgy mondtad, mint egy pap. De akkor nem tudok beszélni, ha a számban vagy.

TANÁR: Én érteni fogom a hallgatásodat is.

LÁNY: Nem maradhatnál még? Meddig maradhatunk?

TANÁR: Meddig? Egy óra múlva jön haza a barátom. Már annyi időnk sincs. Már annyi se.

TANÁR: Utazzunk el, együtt, valahová! Csak pár napra. Együtt. Valahová...

TANÁR: Hallgass! Már forró a szád...

FELESÉG: Nem eszel?

TANÁR: Nem. Köszönöm. Most nem.

FELESÉG: Elköszöntél a srácoktól?

TANÁR: El.

FELESÉG: Elmész még?

TANÁR: Nem.

FELESÉG: Megágyazok... holnap korán kell bemennem... elvinnéd a...

TANÁR: El.

FELESÉG: Velem van valami bajod?

TANÁR: Nem.

/csengetés/

FELESÉG: Halló... igen... adom, hölgyem. A szeretőd.

TANÁR: Halló!

LÁNY: Csak a hangodat... /kattanás/

FELESÉG: Kértem már, hogy ne hívjon itt... kértelek.

TANÁR: Kértél.

FELESÉG: Ma is voltál nála, mi? Érzem rajtad. A szagodon. A mozdulataidon...

TANÁR: Voltam nála. Baj?

FELESÉG: Mit vársz, mit mondjak? Baj, igenis baj. Nekem baj. És baj a gyerekeknek is.

TANÁR: Sajnálom.

FELESÉG: Sajnálod? Mit jelent az, hogy sajnálod? És ha sajnálod? Akkor mi van?

TANÁR: Akkor semmi sincs.

FELESÉG: Költözz el!

TANÁR: Nem tudok. Nem akarlak itthagyni... benneteket...

FELESÉG: A gyerekek miatt?

TANÁR: Ómiattuk.

FELESÉG: Én már nem számítottok, igaz?

TANÁR: Nem erről van szó. Ő szeret. Szerelmes belém. Te megszoktál. Itt élsz mellettem...

FELESÉG: És ő tizennyolc éves.

TANÁR: Igen. Tizennyolc. Még annyi sem.

FELESÉG: Az egész környék rólatok beszél.

TANÁR: Nem érdekel. Beszéljenek. Az a dolguk.

FELESÉG: De engem érdekel. Engem is hülyének néznek. Meg, szánakoznak rajtam. Mutogatnak a hátam mögött... kinevetnek...

TANÁR: Sokat képzelődsz.

FELESÉG: Nem. Csak sokat szégyenkezem. Miattad. Te nem érzed ezt az egészet? Nem érzel belőle semmit? Megalázol minket... magadat... őt is...

TANÁR: Persze, hogy érzem. És szenvedek, mint a kutya. De ez nem fontos. A gyerekek ne érezzenek semmit, az a lényeg.

FELESÉG: És én?

TANÁR: Mi majd megoldjuk valahogy.

FELESÉG: Valahogy. De mégis, hogyan képzeled?

TANÁR: Nem tudom. Majd az idő...

FELESÉG: Nevetséges vagy. Majd az idő... És én mit csináljak addig? Keressek magamnak szeretőt?

TANÁR: Ne...

FELESÉG: Milyen jogon kéred ezt tőlem? Milyen jogon?

TANÁR: Nem szeretném.

FELESÉG: Nem értem. Neked már nem kellek...

TANÁR: De, kellesz.

FELESÉG: Hiszen nem kívánsz engem...

TANÁR: Kívánlak...

FELESÉG: Pedig egy ujjal sem fogsz ezentúl hozzám nyúlni. Megérttetted? Egy ujjal sem... ha beledöglök is.

TANÁR: Hát persze. Mindent megérttettem. Túlságosan is jól értek mindent.

/emlék/

/Tanári szoba szüneti visszafogott zsibongása/

KOLLÉGA: Takács tanár urat kéretik.

TANÁR: Azonnal. Kis türelem, csak ezt befejezem...

KOLLÉGA: Azonnal jön. Kis türelmet kér...

TANÁR: Ki keres?

LÁNY: Én keresem a tanár urat.

TANÁR: Mit óhajt? Mondja hamar, nagyon sok a dolgom.

LÁNY: Boldog születésnapot! Ezt magának hoztam.

TANÁR: Tessék? Maga honnan tudja?

LÁNY: Én mindent tudok. Elfogadja?

TANÁR: Mi ez?

LÁNY: Tulajdonképpen semmi. Semmi különös. Én készítettem. Csak egy lapocska... ezüst csillagot hímeztem a sarkába... és írtam rá pár sort... emlékcbe... magának.

TANÁR: Zavarba hoz, kisasszony...

LÁNY: Adhatnék két pusztit?

TANÁR: Persze... nekem kellett volna...

LÁNY: Nem baj... mire gondol most... na, hajoljon már le...

TANÁR: Hogyan viszonzozhatom a figyelmességét?

LÁNY: Tegyen boldoggá...

TANÁR: Tessék?

LÁNY: Bocsnát... csak úgy, kiszaladt a számon... csak úgy... akartam is egy kicsit, hogy kiszaladjon...

TANÁR: Mikor lesz a születésnapja...

LÁNY: Amikor maga akarja...

TANÁR: ... és mit kér a születésnapjára, kisasszony?

LÁNY: Egy pohár vizet...

TANÁR: Kérjen kevesebbet!

LÁNY: Nem... megkapom...?

TANÁR: Nem tudom.

LÁNY: Szeretném... nem érti, hogy szomjas vagyok...?

TANÁR: Milyen okos maga...

LÁNY: Az tesz okossá, hogy szeretem...

TANÁR: Megbolondult? Miket beszél? Menjen vissza azonnal az osztályukba!

LÁNY:*távolodóban*/ Megígérte... nem? ... megígérte...

TANÁR: *olvassa magában a lapot*/ "Tégy engemet, mint egy pecsétet az te szívedre, és mint egy bélyeget az te karodra, mert erős a szeretet, mint a halál, kemény, mint a koporsó az buzgó szerelem, annak szénei tüzesek, és mint az sebes láng; sok vizek el nem olthatnák ez szeretetet, az folyóvizek is nem bírhatnák azt el, ha az ember minden házabéli marháját adná is ez szeretetért, mégis megvetnék azt. Ó, te, ki lakozol az kertekben, az te társaidnak, kik az te szódra figyelmeznak, hirdess engemet." Várjunk csak: a te társaidnak, kik az te szódra figyelmeznak, hirdess engemet... hir-dess en-ge-met... hir-dess-en-ge-met. Mit akar ez a lány tőlem?

IGAZGATÓ: *kopogtatnak*/ Tessék! Jónapot kívánok!

APA: Szentiványi. Tiszteletem. Levelet tetszett az igazgató úrnak küldeni... hogy jöjjenek...

IGAZGATÓ: Iiigen. Foglaljon helyet, Szentiványi úr. Kávé?

APA: Köszönöm. Csak nincs valami baj a lánnyal?

IGAZGATÓ: Nyugalom, apuka. Szóval, kávé?

APA: Köszönöm. Kérek.

IGAZGATÓ: Irénke!

IRÉNKE: Kávét parancsolnak?

IGAZGATÓ: Két kávét, erőset, forró, de tüstént!

IRÉNKE: Máris föltettem. Esetleg valami mást?

IGAZGATÓ: Mást? Esetleg valami mást? Süteményt? Üdítőt? Sajnos, alko-
holt, ugye, hát ez iskola, nem tartunk, de kivételesen, ha gondolja...

APA: Köszönöm, autóval vagyok. De nyugtasson már meg, ugye nincs baj
a gyerekkel!

IGAZGATÓ: Kezdjük az elején. Ugye, Krisztinát szerették volna kollégiumba
beadni annak idején?

APA: Igen. De nem volt hely. Azért adtuk albérletbe. Ma már örülünk neki,
hogy így történt. Önálló, talpraesett nagylány lett belőle. S nem is olyan túl
drága az a kis szoba.

IGAZGATÓ: Az, igen, talpraesett nagylány. Osztom a véleményét.

APA: Csak nincs valami baj?

IGAZGATÓ: És mondja, milyen a viszonyuk a gyerekkel? Nyitott, őszinte,
igaz gyermek-szülő viszony...

IRÉNKE: Máris kész a kávé. Parancsoljanak. Jó erős, garantom.

IGAZGATÓ: Na, ez gyorsan ment. Köszönjük, Irénkém. Maga egy tündér.

APA: Teljesen rendben van minden közöttünk.

IGAZGATÓ: Tessék? Ezt most nem értem...

APA: Hát, a lányunkkal van rendben a kapcsolatunk. Ugye, arról beszéltünk
az előbb.

IGAZGATÓ: Persze, persze. Mondja csak, nem beszélt véletlenül a lánya a
tanáiról?

APA: Nem különösebben. Azt hiszem, szereti a tanárait. Jólnevelt gyerek a
Krisztina. Nem gondolnám, hogy a tanárokkal baja lenne - vagy azoknak vele...

IGAZGATÓ: A magyartanáráról sem beszélt?

APA: Nem. Nem emlékszem. Azt hiszem, magyarból a legjobb.

IGAZGATÓ: Kihül a kávéja. Szóval, nem beszélt.

APA: Nem emlékszem. Miért, kellett volna?

IGAZGATÓ: Azt hiszem, igen. Nem biztos. Gondolom.

APA: Ne kerülgesse már a forró kását... ha szabad kérnem, az igazgató urat...

IGAZGATÓ: Tudja, Szentiványi úr, nagyon nehéz erről beszélni. Lenne előbb
még egy kérdésem. Kérem, mit szólna ahhoz, ha mégis biztosítanánk egy kol-
légiumi helyet Krisztinának.

APA: Nem értem. Negyedikes korában? Mostmár minek?

IGAZGATÓ: Hogy szem előtt legyen.

APA: Miért kell szem előtt lennie? Kinek a szeme előtt? Már megbocsásson,
ne kínozzon engem tovább! Történt valami Krisztinával?

IGAZGATÓ: Tud arról, hogy szeretője van a lányának?

APA: Szeretője? Barátja talán. Tudom, hogy vannak udvarlói. Fiatal lány,
érthető, legyenek is.

IGAZGATÓ: S maga azzal is egyetért, hogy szexuális viszonyt tart fent va-
lakivel?

APA: Szexuális viszonyt? Nézze, ma már egy tizennyolc éves lány kész, önálló
nő. Nem avatkozom bele az életébe. Csak arra kértem, hogy méltó kapcsolatokat
vállaljon. Csak méltóakat...

IGAZGATÓ: Hát éppen erről van szó. A mostani kapcsolata, megfűtlésünk
szerint, nem méltó.

APA: Honnan tudnak maguk erről?

IGAZGATÓ: Sajnos, tudnunk kell. Ugyanis a lányának a magyartanára a szeretője.

APA: A lányomnak?

IGAZGATÓ: A lányának.

APA: Értem. Meglep, amit mond.

IGAZGATÓ: Csak ennyi? Ennyit tud mondani, hogy meglepi?

APA: Nem tudok semmit erről az emberről.

IGAZGATÓ: Akkor én elmondom, ha megengedi, amit tudni kell róla. Nős, harminchat éves, két gyermeke van. Kíváncsi még valamire?

APA: Köszönöm, ennyi elég. Sokan tudnak a kapcsolatukról?

IGAZGATÓ: Igen, Szentiványi úr. Mindenki tud, akinek szeme vagy füle van. Tanárok, diákok, szülők...

APA: S honnan tudnak róla?

IGAZGATÓ: Sajnos, sem a lánya, sem a tanár úr nem próbálja eltitkolni ezt a viszonyt. A lányát, bocsásson meg, ha kimondom, kis ringyónak hívják a társai.

APA: Értem. Köszönöm, hogy elmondta ezeket.

IGAZGATÓ: Kötelességemnek éreztem önt tájékoztatni minderről.

APA: Ugye, most azt várják tőlem, hogy én rendezzem el az ügyet?

IGAZGATÓ: Tulajdonképpen igen. A lánya érdekében, Szentiványi apuka. Mi csak adminisztratív eszközökkel avatkozhatnánk bele, ugye... s egy negyedikes lány karrierje, pont ilyenkor... hát tetszik érteni...

APA: A címet... megkaphatnám?

IGAZGATÓ: Mármint a tanárét? Természetesen. De kérem, ne említse, ha beszélne vele. Különben, itt az iskolában is megtalálja... ha beszélni akarna...

APA: Ez nem iskolai ügy a számomra. Vizontlátásra!

IGAZGATÓ: A vizontlátásra! Irénke, drága! Küldje be Berkes elvtársat! És Takács tanár úr címét, drága Irénke, adja meg ennek a szülőnek!

TANÁR: Milyen szép a hátad! A fenekeddel együtt olyan, mint egy cselló. Hangszer vagy, hallod, te nagyon szép? Hangszer, és én megszólaltatlak most. Hallom, hogy zengsz belül...

LÁNY: Rózsafa vonó mélyzengésű húrhoz, súrlódják a testem a tanár úrhoz...

TANÁR: Te így ismered Adyt?

LÁNY: Te tanítottad, drágám. A szemedből tanultam mindent, ami fontos. Maradj még! Most betöltesz. Örökké így szeretnék... örökké így maradni... Ha behunyom a szemem, üzekedő lovakat látok. A csődör felágaskodik a kancára, nagyon szép kép, csak nem merem elmondani... meg ne utálj érte majd...

TANÁR: Jó? Így jó?

LÁNY: Nagyon. Milyen könnyen siklik a bőrömmön a kezed... lehet, hogy éppen most hazudik... így... mondd, ha ebből... ha most, most, gyereket csinálnál nekem, akkor mihez kezdenénk... te meg én... elvetetnéd?

TANÁR: Nem hiszem. Nem.

LÁNY: Hiszed vagy tudod?

TANÁR: Nem engedném.

LÁNY: Megtarthatnám?

TANÁR: Nem... azt nem lehetne.

LÁNY: Akkor?

TANÁR: Nem tudom. Mesélj valamit! Mesélj!

LÁNY: *legyre fokozódó izgalommal* Álomban derékig érő fűben hemperegtem. Egy nagy, kék oroszlán settenkedett oda hozzám, puha volt, és olyan szaga volt, mint neked... nem félttem tőle... az ölemhez dörgölte a pofáját... akkor vettem... észre hogy... meztelen vagyok... és szörnyen izgatott... lettem akkor... már hullámozott... a fű... a fű... és erős szél... támadt és már... nem volt sehol... az oroszlán... és én már... egy labirintusban voltam... ott járkáltam meztelenül... veled meztelenül... és én elindultam... el tudtam indulni... még... kifelé... elenged...tem a kezedet... és kijutot...tam és te... te nem találtál... ki... csak bolyong...tál a labirintusban... és... én már felülről... láttalak de nem szól...hattam az... oro...szlán miatt... és te ordíto...ttál és a föld... földhöz ver... verted mag...dat és én... jaj... és én... é... nem... jó... drága... drága... ta... tanár... jó... jó... nem... akarok... nem... meg... meghalni...ne!

FELESÉG: Ma is?

TANÁR: Ma is.

FELESÉG: Legalább hazudnál. Már azt szeretném, hazudj nekem. Vagy ne gyere többé haza! De igazából ezt sem akarom. És nem a gyerek miatt...

TANÁR: Te jó vagy...

FELESÉG: Hagyd a fenébe a szólamaidat! Azt mondd meg, medig fog ez még tartani? Amíg meg nem unod? Amíg ki nem rúg? Szóalj már meg, könyörgöm!

TANÁR: Nem tudom. Nem hagyhatom magára.

FELESÉG: Bennünket persze magunkra hagyhatsz.

TANÁR: Nem hagytalak benneteket magatokra. Itt vagyok veletek.

FELESÉG: Dehogy vagy itt! Régen nem vagy már itt, tudod te azt nagyon jól.

TANÁR: Ha itt se vagyok, és ott se, mert tényleg nem vagyok ott sem, akkor én sehol sem... *icsengetnek!* Megyek, kinyitom. Jó estét kívánok!

APA: Jó estét! Takács tanár úrhoz van szerencsém?

TANÁR: Én vagyok.

APA: Szentiványi. Szánna rám pár percet, ha megkérném?

TANÁR: Örülök a látogatásának, Szentiványi úr. Fáradjon beljebb. A feleségem.

SZENTIVÁNYI: Kezét csókolom. Szentiványi.

FELESÉG: Takácsné. Foglaljon helyet. Valamiben a segítségére lehetünk?

APA: A lányomról van szó. A tanár úr tanítja. Tudja, én vidékről jöttem fel, azért a kései zavarás...

FELESÉG: Hát csak beszéljék meg, én addig átmegyek...

TANÁR: Maradj! Maradj csak, nincs titkunk előtted.

APA: Talán mégis igaza van a kedves feleségének... esetleg untatnánk őt...

TANÁR: Hagyja ezt, uram. A feleségem mindent tud. S nyilván kései látogatásából rögtön kiderült számára, hogy maga Krisztina édesapja...

FELESÉG: Nem derült ki. De ezek után már semmiképp sem maradok itt.

Elmegyek. Majd jövök... nem tudom, hová, ne keress... addig alkudjatok meg ezzel az úrral... ránk... viszontlátásra, Szentiványi úr... */ajtócsapódás/*

APA: Kezét csókolom... sajnálom, igazán, hogy én elrontottam... az estéjüket... mindent...

TANÁR: Ne sajnálja! Azt nem lehet elrontani, ami már amúgy sem működik. Italt parancsol?

APA: Köszönöm, szívesen innék egy keveset.

TANÁR: Nem azt mondta, hogy vidékről jött fel?

APA: Ma éjjel Pesten alszom. Még Krisztinával is kell beszéljek.

TANÁR: Állok rendelkezésére, Szentiványi úr. Mit óhajt tenni velem? Megöl, megfenyeget, lefizet, meggyőz, leköp, vagy mit?

APA: Tudja, hány éves vagyok én?

TANÁR: Fogalmam sincs. Hány?

APA: Harminckilenc. Hárommal több, mint maga.

TANÁR: Fontos ez?

APA: Mintha az apjával... mit akar attól a gyerektől?

TANÁR: Komolyan érdeklí, vagy csak...

APA: Komolyan.

TANÁR: Szeretjük egymást.

APA: Tudom. És hiszek magának. Ha nem így lenne, már rég szétvertem volna a tanár úr pofáját. Meg tetszett érteni? De én hiszek magának, és szeretem a lányomat. S mert maga is szereti... a fenébe, túl bonyolult lesz ez így.

TANÁR: Én tisztán érzem magamat.

APA: Rendben. Ez csak a dolog egyik oldala. De mi lesz a lányommal? Ne ijedjen meg, nem akarom elvetetni magával. Ennyire primitív azért nem vagyok. De mi lesz vele? Válaszoljon!

TANÁR: Nem értem a kérdést.

APA: Nagyon is érti. Maga nem fogja elhagyni a családját a lányom miatt, még ha beledöglik se, és igaza van. Tudom, átéltem már én is ezt...

TANÁR: Köszönöm, hogy...

APA: Ne köszönje, maga engem ebben az ügyben nem érdekel. A lányommal mi lesz? Ha majd mégis döntenie kell, s őt ott fogja hagyni a gyerekei miatt? A kényelme miatt? Az önzése miatt... Ne hallgasson, a hétszentségét! Nem megölni jöttem, hanem segítségért. Nem különös? Ha akarja, én fogok könyörögni magának. Könyörögni fogok, mert a lányomat akarom visszakapni, olyannak, amilyen most, nem egy roncst, kurvát, nem... hullát... beszéljen!

TANÁR: Igaza van... nem segíthetek.

APA: Akkor mire volt jó ez az egész nagy nyilvánosság? Árulja el nekem! Mire? Nem tudták volna titokban csinálni, ha már tényleg nem bírták ki egymás nélkül?

TANÁR: Kellett. A lánya akarta így.

APA: Mert még tapasztalatlan kis hülye.

TANÁR: Ellenkezőleg! Felnőtt és tiszta. Morálisan valamennyiünk fölött áll. Ő nem akart lopni, bujkálni, hanem birtokolni akart, és fölmutani a szabadságát. Ő mert választani, vállalni...

APA: Hülyeség. Imponál neki, hogy egy tanárral jár. Meg akarta mutatni a

többieknek, hogy milyen nagyvilági csaj. Hogy maga is a lába elé hever, ha akarja.

TANÁR: Uram, ha maga ezt hiszi, nagyon rosszul ismeri a lányát.

APA: Ezt kell hinnem, hogy tenni tudjak valamit.

TANÁR: Tenni? Mit akar tenni? Elárulná?

APA: Még nem tudom. El kell választanom magától.

TANÁR: Nem fog sikerülni.

APA: Miért nem? Ő mindenben hallgat rám.

TANÁR: Mert én nem akarom.

APA: Nem érti? Nem fogom hagyni, hogy tönkretegye a lányomat.

TANÁR: Én boldoggá teszem.

APA: Nekem a vége számít, uram, és a vége ennek nem boldogság. Nézze, ha kell, tudok én majd másként is beszélni... ha szép szóval nem tudnánk meg-
egyezni...

TANÁR: Nem érdekel a fenyegetés. De azt hiszem, ezt maga is tudja.

APA: Persze, hogy tudom. Csak azt nem tudom, mit csináljak.

TANÁR: Azt, amit én. Várjon.

APA: Mire várjak?

TANÁR: Nem tudom. De vámi kell. Túlélni, belehalni, mit tudom én. Hagyni kell, hogy a dolgok történjenek velünk. Azok a dolgok, amelyek velünk akarnak megtörténni.

APA: Én a maga helyében nem ordítóznék itt. Vegye már tudomásul végre, egy cipőben járunk, mi ketten. Már nekem se a saját életem a fontos. Számunkra ugyanaz a tét: Krisztina.

/emlék/

/szünet. Zsibongás az iskola folyosóján/

TANÁR: Szentiványi! Várjon egy pillanatra, kérem.

LÁNY: Igen, tanár úr.

TANÁR: Maguk most menjenek tovább. Mindjárt engedem Krisztinát is.

LÁNY: Jé, a tanár úr tudja, hogy Krisztinának hívnak? Mi azt hittük, csak a vezetéknevünket hajlandó megjegyezni... vagy még azt sem...

TANÁR: Azt az idézetet, tudja, a Bibliából vette?

LÁNY: Honnan máshonnan?

TANÁR: Úgy értem, fogta a Bibliát és kikereste?

LÁNY: Jelentem, éppen így történt.

TANÁR: Maga Bibliát olvas?

LÁNY: Persze, nincs ezen semmi csodálkozni való.

TANÁR: De ez a szöveg nem így van a bibliákban.

LÁNY: A Vizsolyiban így van. Onnan írtam ki. Tudja, az a facsimile. Karácsonyra kaptam az apámtól. Már egész folyamatosan tudom olvasni.

TANÁR: Miért olvassa egy ilyen fiatal lány a Vizsolyit?

LÁNY: Semmiért. Mert szereti olvasni. Sok a szabadideje.

TANÁR: Nics barátja?

LÁNY: Nincs. Mondtam már, hogy magába vagyok szerelmes.

TANÁR: Ne vicceljen velem! Nagyon merész, de túlmegegy egy határon, és én...

LÁNY: Én már túlmentem minden határon, tanár úr...

TANÁR: És mondja, mit jelent az aláhúzott két szó?

LÁNY Ja? Azt hogy hirdessen engemet? Azt jelenti, vállaljon el engemet. Érti? Hogy merj elvállalni, ne mondd azt, hogy gyerek vagyok, hogy ne félj majd elmondani a tanároknak sem, hogy én vagyok a szerelmed, a szeretőd, hogy viszonszeretsz engem, hogy mindenemet megkaptad, a testemet, a lelke-
met... érti már, tanár úr?

TANÁR: Krisztina, tudja jól...

LÁNY: Tudom, családja van, tudom, hogy a tanárom, mindent tudok, de mindezekből nem érdekel semmi...

TANÁR: De én nem szeretem magát, Szentiványi.

LÁNY: Hazudsz... hazudsz, mert gyáva vagy!

TANÁR: Nem fél? Hogy beszél maga velem?

LÁNY: Nem félek. Csak attól, hogy mielőtt megkapnám, elveszítem magát.
/tanári. Zajok/

PÁRTTITKÁR: Takács tanár úr. Lenne egy perced számomra?

TANÁR: Természetesen. Egy párttitkárnak az ember nem mondhat nemet!

PÁRTTITKÁR: Jó a humorod.

TANÁR: Mások szerint éppen csapnivaló.

PÁRTTITKÁR: Tudod, összeült a pártalapszervezet tegnap...

TANÁR: Én sohasem voltam párttag...

PÁRTTITKÁR: Tudjuk, persze. Nem erről van szó. Na, szóval, összeültünk
s megtárgyaltuk az ügyedet.

TANÁR: Tessék? Az ügyemet?

PÁRTTITKÁR: Pontosan. Ezt a liezont, tudod, a kislánnyal, a negyedik á-ból.

TANÁR: Mi köze a pártalapszervnek az én ügyeimhez?

PÁRTTITKÁR: Ez iskolai ügy, kérlek szépen. Nem csak rád tartozik. Mi van akkor, ha ezzel precedenst teremtesz? Ha hagynánk... Teszem azt, ezentúl minden tanár nekifog azzal a diákjával, amelyik megtetszik neki... szóval, üze-
kedni, kérlek, vagy hogy mondjam...

TANÁR: Pfu, de ócskák vagytok...

PÁRTTITKÁR: Arról beszélhetnénk, kérlek. Még barátilag tájékoztatnálak,
arról is beszélgettünk, mi van akkor, ha hagyjuk ezt a kapcsolatot...

TANÁR: Ha hagyjátok? Ti?

PÁRTTITKÁR: Ne add a náfvat, Takács! Már régen közbeléphetünk volna.
Ha akarunk, de... ejnye, ne szakíts már félbe folyton! Szóval, azt is fontolóra
vettük, akkor mi történik, ha megunod ezt a kislányt, ugye, s akkor megszakítod
vele a kapcsolatodat. Dobod, magyarul. S utána meglátsz egy másikat, aki ugyan-
olyan szép, fiatal, kedves, kívánatos, majd egy harmadikat, negyediket...

TANÁR: Kikérem magamnak ezt a mocsokságot!

PÁRTTITKÁR: Te semmit se kérhetsz ki magadnak! Azt hiszed, az iskola
kupleráj, ahol a kurvák között válogathatsz magadnak, ha rádtör a kangörccs?
Hát nem. Ezt mi nem fogjuk megengedni. Én már rég kidobtalak volna ebből
az iskolából... az igazgató helyében rég rendőrközel vitettelek volna el... ne menj
még sehova! El akarom mondani, hogyan határozott a pártalapszervezet az ügyed-
ben...

TANÁR: Köpök rátok. Mondd el ennek a sok derék, nektek szurkoló kollé-

gának, hogyan akartok megszegyeníteni, kinyírni - de nekem hányingerem van tőletek.

PÁRTTITKÁR: Rohadt srici!

TANÁR: Nem nyúlok hozzád, Berkes, de negjegyeztelek magamnak. Erről még beszélünk.

PÁRTTITKÁR: Fogom remélni...

TANÁR: Analfabéta!

LÁNY: Analfabéta! Ez nem is rossz. Az álszent disznó. Azt hiszi, nem látjuk, hogy bámul be a szoknyánk alá, a lábunk közé! Fogadjunk, hogy kurvák után koslat éjjelente a Rákóczi téren!

TANÁR: Hagyd ezt! Nem szeretem, amikor a kollégáimról így beszélsz.

LÁNY: Te még véded?

TANÁR: Nem védem. De az én méltóságom is... szóval, hagyd a fenébe.

LÁNY: Nem áll ki senki melletted?

TANÁR: Nem. De nincs jelentősége számomra. Nem is fordulnak igazán ellenem.

LÁNY: Lehet, hogy megszokják?

TANÁR: Ne reménykedj! Ezek soha.

LÁNY: Nőtt a mellem szerda óta?

TANÁR: Nőtt, bizony, hogy nőtt. Várj csak, megmérem, igen, látod, már alig fér bele a két tenyerembe... de lehet, a tenyerem ment össze...

LÁNY: Disznó. Bosszúból ma nem engedlek magamba...

TANÁR: Nem? Szóval nem, te kis bestia! Rajta, lássuk, ki az erősebb! /*du-lakodás zaja*/ Küzdjél, mintha a szüzességedért küzdenél! Na, ki az erősebb? Na...

LÁNY: Jaj... te vagy... az erősebb... hála istennek!

TANÁR X: Na, Szentiványi?

LÁNY: Nem tudom, tanár úr.

TANÁR X: Miért nem tudja, Szentiványi?

LÁNY: Nem volt időm tegnap átnézni.

TANÁR X: Nem volt ideje. Milyen érdekes. Mivel töltötte a délutánját?

LÁNY: Magánügy, tanár úr.

TANÁR X: Értem. Hát akkor kap egy egyest, Szentiványi.

LÁNY: De én... én most nem feleltem... csak fel tetszett szólítani...

TANÁR X: Azt én döntöm el, hogy ki mikor felel. Maga most felelt.

LÁNY: Ez nem igazság.

TANÁR X: Tessék? Mondott valamit?

LÁNY: Ez szemétség.

TANÁR X: Micsoda? Mit mondott? Takarodjon kifelé az osztályból! Szemetlen taknyos. Nyilván összetéveszt a Takács tanár úrral /*röhögés*/

LÁNY: Ne reménykedjék. Soha nem téveszteném össze a Takács tanár úrral. Még sötétben sem.

DIÁK: /*suttog*/ Ott főleg nem...

TANÁR X: Hallották? Hallották, mit mondott? Ki fogom rúgatni ebből az iskolából, Szentiványi.

LÁNY: Ahogy gondolja. Kimehetek végre a levegőre?

TANÁR X: Mi van?

LÁNY: Itt nincs levegő... a teremben... rosszul vagyok.

DIÁKOK: Biztosan terhes... milyen sápadt... úristen, a Szentiványi...

TANÁR X: Monori, kísérje ki Szentiványit. Szaporán. Szeretném folytatni az órát. A többiek idefigyelnek, igen?

LÁNY: Ugye, megvédsz?

TANÁR: Hogyan védjelek meg?

LÁNY: Megmondod annak az állatnak, hogy szálljon le rólam.

TANÁR: Nem avatkozhatom bele, értsd már meg! Minek kell neked is folyton szájalnod!

LÁNY: Ő célozgatott. Mi köze hozzá, mit csináltam tegnap délután. Egyébként, ha nem emlékeznél, veled voltam.

TANÁR: Lehet, hogy figyelnek bennünket?

LÁNY: Le vannak szarva.

TANÁR: Rendben van. De én kezdem unni már.

LÁNY: Engem unsz?

TANÁR: Bolondka. Őket kezdem unni.

LÁNY: Szóval, szólsz, hogy ne szemétkedjék a Kaposi velem?

TANÁR: Szólok. Egyébként holnap is feleltetni foglak.

LÁNY: Miért mondod meg előre? Ez nem tisztességes.

TANÁR: Nem baj. Sőt, még azt is megmondom, József Attila utolsó korszakából foglak kérdezni.

LÁNY: Én meg nem fogok válaszolni. Így nem fair a többiekkel szemben.

TANÁR: Hagyd ezt! Te, tényleg nem vagy terhes?

LÁNY: Remélem... nem tudom... nem tudom, tényleg..

TANÁR: Szólni fogsz, ha igen?

LÁNY: Nem tudom... bújj már ide mellém, mert megfagyok.

TANÁR: Megvédelek... ha tudlak... megvédelek.

/tanári. zajok./

TANÁR: És akkor azt mondja, ő már elsős korában olvasta az Ulysseszt. Hát nem fantasztikus? Író tehetséges az a srác, öregem... bocsáss meg... Kaposi kolléga! Egy pillanatra!

TANÁR X: Tessék. Parancsolj velem. Gyere, keresünk egy nyugodt kis zugot...

TANÁR: Nem, nem titkos, amit mondani akarok. Itt is jó.

TANÁR X: Parancsolj. Akkor itt.

TANÁR: Kérlek, hagyd békén Szentiványit. Erre szeretnék...

TANÁR X: Tessék? Ezt nem értem.

TANÁR: Érted te nagyon jól. Elmesélt nekem mindent.

TANÁR X: Elmesélte? El? Hol mesélte el? Az ágyban?

TANÁR: Lehet, hogy ott. Nem tartozik rád.

TANÁR X: S az rád tartozik, mi történik az óráimon?

TANÁR: Igen, ha célozgat sz rám... a kapcsolatunkra... ha nevetségessé próbálsz tenni bennünket.

TANÁR X: Nézd, Takács! Szeretném, ha világos lenne számodra, Szentiványi az órámon nem a te szeretőd, hanem csak egy tanuló a többi között. Tehát ne szentelenkedjen velem, ne éljen vissza a...

TANÁR: Te élsz vissza azzal, hogy...

TANÁR X: Mivel élek vissza? Jó lenne, ha megmagyaráznád...

TANÁR: Tudod te azt, Kaposi, nagyon is tudod. Csak azt szeretném, ha nem lennél ennyire aljas.

TANÁR: Akkor most nézzük csak... József Attila utolsó költői korszakáról... ki fog nekünk beszélni... na, ki is legyen az... mondjuk Szentiványi Krisztina. Itt van?

LÁNY: Itt vagyok, tanár úr.

TANÁR: Készült?

DIÁK: /súgva/ Biztosan fölkészítette.

LÁNY: Készültem.

TANÁR: Akkor kezdje el... kisasszony, elkezdené végre...

DIÁK: /súgva/ Ez begolyózott. Nem fog mondani neki semmit...

DIÁK: /súgva/ Szerelem, szerelem...

DIÁK: /súgva/ Krisztina, csak nem szakítottatok?

TANÁR: Valami baj van, Szentiványi?

LÁNY: Semmi baj, tanár úr.

TANÁR: Rosszul van?

LÁNY: Nem. Kitűnően érzem magam.

TANÁR: Akkor miért nem beszél... rendben van, értem... akkor kénytelen vagyok elégtelent adni magának.

LÁNY: Természetesen, tanár úr.

DIÁK: /súgva/ Beírta, a szemét...

DIÁK: /súgva/ Szegény Szentiványi! Ez a Takács hülye...

DIÁK: /súgva/ Na, ezek se dognak ma délután...

TANÁR: Üljön le, Szentiványi. Nyissák ki a könyveiket...

/emlék/

TANÁR: Szentiványi! Tanítás után várjon meg.

LÁNY: Miért, tanár úr?

TANÁR: Majd megtudja.

LÁNY: A táskámat hazaküldhetem, vagy szükség lesz a könyveimre?

TANÁR: Nem lesz szüksége rájuk. Küldje, ha akarja.

LÁNY: Csak nem... elvisz valahova?

TANÁR: El, Szentiványi. Elviszem.

LÁNY: S a ponár vizem... azt is megkapom?

TANÁR: Nem tudom... félek magától.

LÁNY: Ne féljen. Gyáván nem lehet szeretni. Nem tanulta még meg?

TANÁR: Csak érteném, hogy mitől ilyen szörnyen magabiztos...

LÁNY: Éjjel-nappal szugerálok. És fel fogom örölni az akaratának az utolsó morzsáit is.

TANÁR: És akkor? Akkor mi lesz?

LÁNY: Nem fogok szomjazni többé... ugye?

IGAZGATÓ: Üljön le, kisasszony! Gomdolom tudja, miért hívtam.

LÁNY: Nem tudom.

IGAZGATÓ: Nem tudja. Rendben. Akkor kénytelen leszek elmagyarázni.

LÁNY: Erre szerettem volna kérni.

IGAZGATÓ: Különös. Irritáló a stflusa. Nem mondták még?

LÁNY: Nem mindenkivel vagyok ilyen. Nem mondhatták.

IGAZGATÓ: Értem. Gondolom, engen nagyon utál.

LÁNY: Igen. Utálom magát.

IGAZGATÓ: Jó, igaza van. Én kérdeztem, maga pedig válaszolt. Én sajnos, nem utálhatom viszont, én ugyanis igazgató vagyok ebben az intézményben.

LÁNY: Felhatalmazom erre.

IGAZGATÓ: Ne hozzon ki a sodromból! Maga engem nem hatalmazhat fel semmire. Megértette?

LÁNY: Megértettem, igazgató úr. Nem hatalmazom fel.

IGAZGATÓ: Hagyja abba a bohóckodást, Szentiványi! Maga nem is sejtí, milyen nagy bajban van... hallgat. Sejtí, vagy nem sejtí.

LÁNY: Nem sejttem. De el fogja magyarázni.

IGAZGATÓ: El fogom. Nincs előtte mondanivalója a számomra?

LÁNY: Nincs.

IGAZGATÓ: Én mindent tudok.

LÁNY: Akkor én miért vagyok itt?

IGAZGATÓ: Most aztán fogja be a pofáját, maga kis szemtelen...

LÁNY: Miket enged meg magának?

IGAZGATÓ: Tudja, kivel beszél... maga... maga...

LÁNY: Kis ringyó. Mondja csak nyugodtan. Legalább ennyi bátorsága legyen...

IGAZGATÓ: Azt mondtam, maradjon csendben, csak akkor beszéljen, amikor kérdezem. Értettük?

LÁNY: Értettük.

IGAZGATÓ: Viszonya van Takács tanár úrral... Na, miért nem válaszol?

LÁNY: Mert nem kérdezett. Azt mondta, csak kérdésre válaszoljak.

IGAZGATÓ: Tudja, mi maga? Egy felfújtt kis hólyag. Elcsavarja egy tanárja, egy családos ember fejét, azután úgy viselkedik, mintha maga körül forogna a világ. Vegye már tudomásul, hogy csak egy tanuló a sok közül, nem különb, nem más. Tudomásul vette?

LÁNY: Igen.

IGAZGATÓ: Befejezik a kapcsolatukat!

LÁNY: Nem!

IGAZGATÓ: Fogja be a száját. Befejezik, vagy mindkettejüket elvitetem. Takácsot a börtönbe, magát javítóintézetbe.

LÁNY: Nincs ehhez joga, megértette?

IGAZGATÓ: Hogy mihez van jogom, azt én tudom. Magának itt kötelességei vannak.

LÁNY: Ezeknek eleget is teszek.

IGAZGATÓ: Eleget? Ezzel a viselkedéssel?

LÁNY: Ezzel. Tudja, igazgató úr, Takács tanár úr mellett valamit visszakaptam abból, amit maguknak már majdnem sikerült elvenniük tőlem. A méltóságomat. Például hogyha követelnek tőlem, megtanultam, én is követelhetek. Akár öntől is, hogy tisztességes hangon beszéljen velem.

IGAZGATÓ: Azt ki kell érdemelni.

LÁNY: Igen? Maga mivel érdemelte ki? Azzal, hogy kinevezték az iskola élére? Magának a mi tekintetünkben kellene látnia, hogy kicsoda. De a mi tekintetünkben nincs senki, ha magára nézünk. Ismeri a Gogol-mondást, művelt ember, nem? "Ne a tükröt szidjad, ha a képed ferde!"

IGAZGATÓ: Nem hiszek a fülemnek. Ezt Takácstól tanulta, ugye? Honnan veszi a bátorságot, hogy kioktasson engem?

LÁNY: Amiről beszélni óhajt velem, abban egyenrangú partnerek vagyunk. Takács tanár úr szeretője vagyok, igen. Szentiványi Krisztina, és nő. Valamint a tanítványa, és önnek is a diákja az iskolájában. Szentiványi Krisztina, negyedik osztályos tanuló.

IGAZGATÓ: Az apja mit szólt mindehhez?

LÁNY: Megértette, ha nem is értett vele egyet.

IGAZGATÓ: Ezen csodálkozom. Nagyon csodálkozom.

LÁNY: Én nem, ő ilyen. Ő nem tanár, csak ember.

IGAZGATÓ: Akkor most szépen kitarodik innen, megértette? Mocskolódik, amikor a sárban hentereg nap mint nap... el fogom taposni magukat... elbocsátom Takács tanár urat... magát pedig eltávolítottam az iskolából.

LÁNY: Tegye meg, gonosz, szürke kis vénember.

IGAZGATÓ: Takarodjon.

/emlék/

/városliget, madárhangok, avarzörejek/

LÁNY: Mégis meg mert hívni?

TANÁR: Nem szabadna pedig... tartozom...

LÁNY: Köszönöm. Ez életem legboldogabb születésnapja.

TANÁR: Mitől az?

LÁNY: Mert azzal töltöttem az egész délutánt, akit szeretek.

TANÁR: Hagyja ezt, Krisztina! Merre menjünk?

LÁNY: Menjünk Zebegénybe.

TANÁR: Zebegénybe? Miért éppen Zebegénybe?

LÁNY: Ott szeretnék a szeretője lenni.

TANÁR: Hol? Zebegényben? De Zebegényben hol?

LÁNY: Van ott egy erdő a könyvtár fölött. Úgy elterveztem, hogy ott, a fűben... a csendben... ugye, elvisz, elvisz most...

TANÁR: Sok fiúval jártál már ott előzőleg?

LÁNY: Soha senkivel. Mindig csak magam. S szeretném, ha tudná, nekem még nem volt dolgom senkivel.

TANÁR: Senkivel? Hihetetlen. Miért nem?

LÁNY: Mert téged vártalak. S többé ne legyél féltékeny rám.

DIÁKOK: Nézzétek ezt a hirdetést... KURVA SZENTIVÁNYI, KURVAPE-

CÉR TAKÁCS... jó mi? ... Tépd le azt a mocskot azonnal... miért, te talán nem dugnád meg a kis Szentiványit... menj a.. okádék... biztos a diri fratta ki ... ott egy másik... is... A HÍMRINGYÓ...

TANÁR: Mi van itt? Mit dugott a háta mögé? Adja ide!

DIÁK: Ne... nem szeretném...

TANÁR: Azt mondtam, adja ide!

DIÁK: Higgyc el, tanár úr...

TANÁR: Mondtam valamit? Kérem!

DIÁK: Rendben van... tessék!

TANÁR: ... Ezt maga írta?

DIÁK: Isten ments...

TANÁR: Maguk közül valaki?

DIÁKOK: Nem... dehogy... hogy képzeled... Európában ilyen?

TANÁR: Akkor miért vették le? Tűzzék csak vissza oda, ahol volt...

DIÁKOK: Na ne... nem gondolja komolyan... Miért?

TANÁR: Mondtam, tegyék csak vissza nyugodtan. Majd leveteti, ha elérte a hatást, aki kitette.

TANÁR: Krisztina... mi baj, Krisztina?

LÁNY: Szeretsz te még engem?

TANÁR: Szeretlek. Ha nem szeretnék...

LÁNY: Tudom, már nem lennél itt. Ezerszer hallottam. De gondold végig újra az egészet! Valóban szeretsz még?

TANÁR: Valóban szeretlek. Csak egyre nehezebb...

LÁNY: Nem csak a testemet?

TANÁR: Nem csak a testedet.

LÁNY: Vigyázz jól! Most még megszabadulhatsz tőlem...

TANÁR: Beszéljünk másról.

LÁNY: Sohasem beszélsz az álmaidról.

TANÁR: Mert nem szoktam álmodni.

LÁNY: Velem sem?

TANÁR: Veled igen.

LÁNY: Régen beszéltél a testemről.

TANÁR: Tudod jól.

LÁNY: Mit tudok?

TANÁR: Tudod, hogy szép vagy.

LÁNY: De hallani szeretném... Olyan régen becéztél... nem figyelsz rám...

TANÁR: Fáradt vagyok.

LÁNY: Holnap rúgnak ki?

TANÁR: Még nem. Talán egy hetem van hátra.

LÁNY: Elmehetsz máshová tanítani.

TANÁR: Nem hiszem. Sehová sem vesznek fel. Nem vehetnek fel.

LÁNY: És engem? Engem mikor fognak kirúgni?

TANÁR: Téged nem rúgnak ki.

LÁNY: Ez a te feltételed volt?

TANÁR: Nem. Az igazgató volt rendes.

LÁNY: Az egy szemét.

TANÁR: Nem. Ő csak azt tette, amit tennie kellett. Valahol még korrekt is volt. Megpróbálta eltusolni - de nem sikerült. Lépnie kellett, hát lépett. Így lépett.

LÁNY: De valamilyen feltétele csak volt...

TANÁR: Igen. Nem találkozhatunk többé.

LÁNY: Akkor majd találkozunk titokban.

TANÁR: Titokban nem. Titokban most már én nem akarom... ugye, érted ezt, Krisztina.

LÁNY: Persze, tanár. Ma utoljára?

TANÁR: Ma örökre.

LÁNY: De az előbb még egészen mást...

TANÁR: Lehet, mostanra gyávultam el.

LÁNY: Rendben. Majd ne haragudj rám... ha tudsz nem haragudni... majd... most még szabad... értem nyúlnod... drága tanár.

FELESÉG: Nincs több itthon. Megittál mindent. Istenem, mint a szivacs!

TANÁR: Akkor eredj el és hozzál! Hallod! Hozzál!

FELESÉG: Nem vagy még elég részeg?

TANÁR: Nem. Addig akarok inni, amíg ki nem nyírom magamat.

FELESÉG: Szerencsétlen. Még jó, hogy a gyerekek nem látnak így.

TANÁR: Csak lássanak. Lássák, mi lett belőlem. Egy dög vagyok.

FELESÉG: Feküdj le! Hallod?

TANÁR: Nem fekszem. Elmegyek valahová inni.

FELESÉG: Ne... ne! Inkább adok... van még pálinka...

TANÁR: Akarom... azonnal...

FELESÉG: Mennél inkább vissza!

TANÁR: Hova vissza? A kocsmába legfeljebb.

FELESÉG: Nem. Ahhoz a lányhoz. Nem tudom tovább nézni, amit művelsz. Nem segíték abban, hogy megöld magadat.

TANÁR: Nem is kell a segítséged.

FELESÉG: Menj hozzál!

TANÁR: Hozzá nem lehet.

FELESÉG: Akkor valahová... nem lehet veled egy lakásban megmaradni...

TANÁR: Nem? Gyere ide!

FELESÉG: Igen... ne, ezt ne csináld, kérlek... hallod? Tudom, hogy nem nekem szól... kérlek... engedj el, azonnal engedj el... részeg disznó...

TANÁR: Dögöljetek meg mind a ketten

/osztályterem, zsidobongás, elhall/

TANÁR: Üljenek le. Hiányzók? Hetes!

HETES: Tanár úrnak...

TANÁR: Nem kell. Hiányzók?

HETES: Hiányzik Szentiványi Krisztina.

TANÁR: Szentiványi... Krisztina... mi van veled?

HETES: A tanár úr nem tudja?... nem tud semmit?

/emlék/

/erdő, csönd, madarak/

LÁNY: Látod, most a lábujjam hegyével meg tudnám érinteni az eget. Kicsit megbillenteném a Napot. Mi lenne? Összeakadnának lent az ármak... miért hallgatsz? Nem érdekel, amit mondok?

TANÁR: Szégyellem magamat.

LÁNY: Én meg büszke vagyok. Érted? Büszke. Ekkora boldogságot elképzelni se tudtam volna... hazudok, mert elképzeltem... gyönyörű volt... majd meghaltam, úgy fájt... úgy volt gyönyörű...

TANÁR: Ezt nem szabad soha többé! Megértetted?

LÁNY: De, de, de. Csak ezt szabad. Megtanulok ölelni, majd meglátod, hamar, nagyon hamar ügyes leszek... hallod, tanár? Taníts meg engem... tégy igazi nővé... tégy engem, mint egy pecsétet az te szívedre - emlékszel? Emlékszel a folytatásra? Az te társaidnak, kik az te szódra figyelmeznak, hirdess engem. Tanár, hirdess engem! Legszívesebben le se törölném a vért a combomról... tanár... hogy mindenki lássa meg, tudja meg... nem szégyellném... tudjon meg téged!

TANÁR: Nem szabad! Meg fogjuk ölni egymást, meglátod. Megölnek bennünket, ha megtudják.

LÁNY: Meg fogják tudni! És csak te ölhetsz meg engemet. Ha már nem szerethetlek tovább...

IGAZGATÓ: Látja már, mit csinált? Eszelős! Most járjon a pofája! Most! Ezt akarta? Megölni? Hogy fog a diákjai szemébe nézni? Az emberekébe? Ki mer még mozdulni az utcára? Ujjal fognak magára mutogatni.

TANÁR: Ne ordítson. Fölmondtam, nem?

IGAZGATÓ: Fölmondott? Kirúgtam. Kivágtam, mint a taknyot.

TANÁR: Több méltóságot, uram! Többet!

IGAZGATÓ: Méltóság! Takarodjon, mert a pedellussal dobatom ki innen.

TANÁR: Jegyezze meg, ha a lánynak egy haja szála meggörbül, megölöm magát.

IGAZGATÓ: Még nem döntöttünk a sorsáról. Ha egyáltalán fölépül valaha is. Kicsit túlzások ezek, Takács, nem gondolja? Előbb a maga szeretője, azután öngyilkossági kísérlet... Én meg tapsoljak ehhez... ezután a fél iskola a tanárok lepedőjén, a másik fele meg a kórházban... hát menjen a fenébe innen, amíg nem késő...

TANÁR: Maga tényleg így gondolkodik rólunk?

IGAZGATÓ: Nem így gondolkodom. De így kell gondolkodnom. Legyen magának ennyi elég.

TANÁR: Sajnálom, hogy már nem dolgozhatom itt tovább. Szerettem...

IGAZGATÓ: Én is sajnálom. Azt is, hogy sohasem tudtunk szót érteni, mi ketten. És örülök, hogy sohasem tegeződöttünk.

FELESÉG: Hallottam.

TANÁR: Akkor jó. Ne adj ma innom, és ne engedj el itthonról, még ha... mindegy. Vigyázz rám.

FELESÉG: Feküdj le... adok altatót... voltál bent nála?

TANÁR: Nem tudom.

FELESÉG: Felhívtad a kórházat?

TANÁR: Nem.

FELESÉG: Én felhívtam...

TANÁR: ... él még?

FELESÉG: Él. De még válságos... igyál inkább...

TANÁR: Nem... /telefoncsörgés/ Hagyd, fölveszem. Halló! Takács.

FÉRFIHANG: Jól figyelj, te szemét! Ha a lány meghal, kiirtunk a kölykeiddel együtt. Megjegyezted? Te rohadt strici...

TANÁR: Gyertek, nem fogok elbújni előletek /kattanás/ Ez már a hetedik.

FELESÉG: Ki volt az?

TANÁR: Nem tudom. Kezdődik.

FELESÉG: Feküdj le, könyörgöm. Itt a pálinka, az altató. Kérlek, fekédj le!

TANÁR: Odafekszel mellém?

FELESÉG: Igen. Odafekszem, ha akarod.

TANÁR: Na, ne sírj már! /telefoncsörgés/ Maradj!

FELESÉG: Nem. Ezt most én veszem fel. Halló! Takács...

FÉRFIHANG II.: A tanár urat keresem.

FELESÉG: A felesége vagyok. Átadhatok neki valamilyen üzenetet?

FÉRFIHANG II.: Mondd meg annak a mocsoknak, hogy meg fog döglenni, ha...

FELESÉG: Aljasok! Aljas, gyáva gazemberek! /kattanás/ Kihúzzam a telefont?

TANÁR: Ne! Legalább megtudjuk... ha... történik valami... vele.

/iskolabejárat, kiszűrődő zsidongás/

TANÁR: Szervusz. Te vagy az ügyeletes?

TANÁRNŐ: Jónapot kívánok. Keres valakit?

TANÁR: Nem ismersz meg?

TANÁRNŐ: De, megismerem.

TANÁR: Értem. Bemehetnék... ha félreállnál...

TANÁRNŐ: Utasításunk van, hogy ne engedjük be.

TANÁR: Értem. Szeretném kihívatni...

TANÁRNŐ: Diákat nem zavarhatunk tanítás alatt.

TANÁR: Értem. Szervusz.

TANÁRNŐ: Viszontlátásra.

/emlék/

LÁNY: Sohasem beszélsz a gyerekeidről.

TANÁR: Azt gondoltam, zavarha...

LÁNY: Ellenkezőleg. Hiszen ők hozzád tartoznak. Van fényképed róluk?

TANÁR: Nincs. Nem hordok magammal.

LÁNY: Hasonlítanak rád?

TANÁR: Hát persze. Főleg Péter.

LÁNY: Ő hány éves?

TANÁR: Tizenhárom.

LÁNY: Lassan kész férfi. Nem?

TANÁR: Csak négy évvel fiatalabb nálad. Nem komikus?

LÁNY: Inkább nagyon szép. Azt hiszem. Apuka... vénember... tanár... egyszer

majd én is szeretnék tőled egy gyereket... ilyen icikepicikét, ni... csak hasonlítsd rád...

TANÁR: Halló! Gimnázium?

NŐI HANG: Gimnázium. Tessék.

TANÁR: Nagy Ferenc vagyok. Szentiványi Krisztinát keresem.

NŐI HANG: Milyen ügyben?

TANÁR: A nagybátyja vagyok. Az édesapjától hozok...

NŐI HANG: Sajnos, kedves tanár úr, utasítás van arra, hogy nem hívhatjuk telefonhoz a kislányt, ha maga keresi...

TANÁR: Tessék? Azt hiszem, ez valami félreértés...

NŐI HANG: Hagyja ezt, tanár úr! Nézze, én a magam részéről sajnálom... megértem valahol... de erről jobb, ha most nem beszélünk többet /kattanás/

/emlék/

LÁNY: Még soha nem voltam szobán...

TANÁR: Miket beszélsz? Ez nem szobázás, te számár. A barátom lakása...

LÁNY: Hozzád nem mehetünk majd soha?

TANÁR: Nem.

LÁNY: Félsz, hogy a tieid váratlanul hazajönnek?

TANÁR: Nem... nem hiszem... de oda ne!

LÁNY: Csinos kis szoba. Nézd csak! Csillagtérkép! És egy lepke van feltűzve az Orionra. Te, lehet, ez a lepke én vagyok?

TANÁR: Nem, te oda repülsz, ahová akarsz.

LÁNY: Nem akarok sehová sem repülni. Azt akarom, szögezz föl a csillagtérképedre. Örökre.

TANÁR: Nem tudod, miket beszélsz.

LÁNY: Fordulj felém! Láttál már ilyen szép melleket?

/utcazajok. az iskola környéke/

LÁNY: Rendben van. Ha kidolgoztam, megcseréljük.

LÁNY 1.: Én pedig kidolgozom cserébe a Nagy Francia Forradalmat.

LÁNY: Megbeszéltük. Éhes vagyok. Gyere, vegyünk egy hamburgert...

LÁNY 1.: Odanézz! A Takács!

LÁNY: Hol? Nem látom...

LÁNY 1.: Jön. Azt hiszem, téged várt...

LÁNY: Jaj, istenem...

TANÁR: Krisztina...

LÁNY: Tanár úr... megijesztett... meglepett...

TANÁR: Krisztina... Krisztina...

LÁNY: Tessék, tanár úr?

TANÁR: Kisasszony, hagyna pár percet beszélni Szentiványival?

LÁNY 1.: Kérem. Krisztina, a koleszban várlak...

TANÁR: Krisztina... jól vagy?

LÁNY: Látja! Kutya bajom.

TANÁR: Aggódtam miattad... nagyon...

LÁNY: Mégse jött be hozzám a kórházba...

TANÁR: Nem. Haragszol?

LÁNY: Á, dehogy. Képzeld, terhes voltam... akkor...

TANÁR: Tessék?!

LÁNY: Terhes voltam. De elvették... a gyógyszerektől károsult volna a magzat is... na, csak nem... mi van, tanár úr... ne sírj, az isten szerelmére, itt az utcán... gyere, beülünk valahová... egy kávéra... apa, te hogy kerülsz ide...

APA: Én megmondtam magának... figyelmeztettem...

LÁNY: Apa, ne... /*ütések zaja*/ Ne, apa, ne, könyörgöm, megölitek...

APA: Megmondtam, hogy megöllek, te féreg... ne kíméljétek, fiúk! /*sikoltozás, lihegés, jajgatás, ütések zaja*/ Húzzátok be a kapualjba...

LÁNY: Tanár... drága tanár...

FIÚ 1.: Srácok! Nézzétek azt a hapsit! Rendesen beszittyózott...

FIÚ 2.: Te, ez a fazon tiszta vér.

FIÚ 1.: Úristen, így összeverni valakit!

FIÚ 3.: Hívjunk rendőrt?

FIÚ 2.: Gyerekek! Ez a Takács... alig lehet ráismerni...

FIÚ 1.: Nézd csak, kinyitotta a szemét...

FIÚ 2.: Jónapot, tanár úr. Pihengetünk?

Lengyel Boldizsár

Számomra a vers érzelmi kérdés

/Beszélgetés Zalán Tibor költővel/

Egyre többet hallunk a költészet haldoklásáról. Sokan állítják, nálunknál jóval gazdagabb országokban alig egy-kétszáz példányban jelennek meg verseskötetek. A jóslatok alapján roppanni látszik a világ "gyémánt tengelye". Szerény véleményem szerint a látszódo jelek elfedik a lényegét. A világ hangos ripacszkodását ma is "örzők" sűrítik versbe. Szavakkal közelítenek a csend, a névtelenség felé, ahogyan Simone Weil mondja. Magányosan, a nyelv teremtő erejével, gyakran acsargások és félreértések közepette alkotják láthatóvá az egyre álláthatatlanabb világot.

Közéjük tartozik Zalán Tibor költő is.

- "Földfogyatkozás" c. köteted fülszövegében azt írtad, a költő értékeket keres és melléjük mértéket állít. Napjaink változó világában mit tartasz a társadalomban és a művészetben értéknek?

- Nehéz ezt most meghatározni. Sok a bizonytalanság. Az irodalomban is egyfajta morálnélküliség, cinizmus uralkodott el. Midőn azt írtam, még egyszerűbbek voltak a viszonyok. Az uralkodó ideológiával szemben volt egy opposíció, ami morálisan megemelte az embert. Ma nem tudom, mivel kell szembehelyezkednem.

Úgy gondolom, ha 1990-ben azt mondom, egyenes gerinc, morális elkötelezettség, erkölcsi tisztaság, gúnyos mosolyra ingerlem az olvasót. De nincsenek behelyettesíthető szavaim. Az érték egyszerű dolog, bármennyire is körülhatárolhatatlan. Az irodalomban, művészetben esztétikai érték, amit folyamatosan próbálok én is előállítani. Az ehhez állított emberi mérce sokkal problematikusabb. Engem is az a fajta válság gyötör, mint az egész társadalmat. Életem 35 évét leélttem egy rendszerben, amelyről kiderült, nem az volt, aminek magát hirdette, hiszen az embert igyekezett morálisan lejáratni, meghurcolni.

Igen ám, de én ebben a rendszerben lettem író. Nem feltétlenül annak köszönhetően, azért mégiscsak a késő Kádár-korszakban jelentek meg a műveim, és kaptam különféle díjakat. Most sokan jelentkeznek, akik akkor nem lettek írók és nem kaptak díjakat, és hangoztatják, hogy elnyomták őket.

Már találkoztam olyan frással - debreceni napilapban jelent meg -, amelyben a költő arról beszélt, hogy most elérkezett az ő idejük. Akiket a sors Kádár idejében szerkesztőségbe és kötethez juttatott, azokat most félre fogják söpörni. Ha ennek tükrében nézem a mértéket, akkor bizony csak bélistázásról beszélhetek. A "tisztakezű" és "tisztá szavú", ha középszerű, vagy rosszabb esetben tehetségtelen, újra háttérbe szorítja a tehetségest.

Az elmúlt évtizedekben Magyarországon két választási lehetőség volt az értelmiségnek, tartotta egy kegyetlen mondás. Egyik az alkoholizmus, a másik az járhatatlan. Az elsőt sajnos sokan választottuk. Mellette vagy teljesen kívülállt valaki az intézményrendszeren, disszidált, vagy elhallgatott. Az íróknak végül is

az a feladata, hogy műveit eljuttassa az olvasóhoz. Azt, hogy milyen rendszerben jelentek meg a művek, erkölcselenség általánosságban a szerzők fejére olvasni. A felelősség ott kezdődhet, hogy mik jelentek meg, az alkotások tartalma mit rejtett. A Kádár-korszakban megjelent művek egy jelentős részét nem lehet megátámadni. Az értékes produktumok vizsgálatával nem tudják besározni az alkotót. A művek tiszták tudtak maradni.

Többen egzisztenciálisan vállaltuk, hogy irodalmi folyóiratot szerkesztünk. Tettem ezt én is azért, mert azt akartam, hogy az én nemzedékem, és az utánunk következők fórumhoz jussanak. Hazudik, aki azt mondja, hogy 1985-ben előre látta, hogy itt egyetlen reccsenéssel ledől minden. Sokan úgy készültünk, hogy vagy elmegyünk az országból, vagy megpróbáljuk magunknak úgy alakítani, hogy elviselhető legyen. Ehhez az kellett, hogy mi szerkesszünk, azok között a keretek között, melyek akkor voltak. A verseimbe soha nem engedtem beleszólni. Amit leírtam, azért mindig is vállalom a felelősséget. A szerkesztői gyakorlatomba természetesen beleszóltak. De ez a világon mindenütt így van. Nekem is voltak verseim, melyek külföldön jelentek meg.

- A kritika gyakran beszél indulataidról, dühös lázadásaidról. Indulásod időszakában volt is ki ellen és mi ellen lázadni. A jelenlegi változások hogyan érintenek?

- Most is tele vagyok indulattal. Vannak változások, de gyakran nem az történik, amit szeretnék. A parlamentben például időnként furcsa dolgokat tapasztalok. Nem akarok hasonlatot használni. Keveset értek a politikához. A változások nemcsak virágot, dudvát is teremnek. Most is vannak igehirdetők, nem is kevesen. Legszívesebben az íróasztalhoz ülnék és korrigálnék, mert azért emlékezetem nekem is van. Tudom, mi történt az elmúlt harminc évben. Nyugtalanít az alpáriság a közéletben, az irodalmi életben. Sok a mocskolódás, a pocskondiázás, a bizonyítékok nélküli vádaskodás. Még a névtelen levelek ideje is eljöhethet. Védekezésül kivonulásra kényszerítem magam. Nem vállalom pozíciókat. A Kortársnál szeretnék maradni, mert felépítettem valamit, amit nem szívesen adnék fel, és élnem is kell valamiből.

Természetesen ezek a történések kihatnak költészetemre is. Mégis csak azzal lettem valakivé az irodalomban, hogy teli voltam indulattal. Az indulataimat beletranszponáltam a verseimbe, ezért érződik azokban egyfajta nekifeszülés. A jelenlegi helyzetet anakronisztikusnak tekintem. Egy jelentős alkotó eleme esik ki lírámnak. Ez nem baj. Most meditatívabb időszak következik. Próbálkoztam eddig a népi szürrealizmust követően újromantikával. Most a klasszicizálódás vonz, a hűvösebb verskezelés, távolodás mindentől. Megpróbálok "gúzsba kötve" táncolni. Iszonyatos energiáim mennek el arra, hogy az indulataimat lekössem, hogy ez műveken keresztül se jöjjön ki.

- Milyennek látod a költészet jövőjét? Sokan huhognak ezzel kapcsolatban.

- A költészet azért van most zsákutcában, mert nincsenek olyan egyéniségek, olyan kiváló költők, akik maguk mellé tudnák állítani a közönséget. Most jó prózaírók vannak. De a jó költőket most is el tudják adni. Szóts Géza például tízezer példányban kelt el. Óriási dolog. Weöres Sándort minden mennyiségben el lehet adni. Mindig van egy igényes réteg, amelynek fontos a vers. A "köz-költészet" van veszélyben, mert az egyre szürkébb, uniformizáltabb. Stadionokat ma már nem lehet megtölteni versbarátokkal.

- A könyvpiaci kínálat enyhén szólva nem lelkesítő. Az emberek nem azt keresik és veszik, amire épülésük érdekében szükségük lenne. Mit lehet tenni?

- A vasárnapi pörkölt mellett kevesen olvasnak szép verset. Az emberek nem szeretik a direkt beavatkozást ízlésükbe. A kultúra mint morálteremtő erő nem működik.

Nem hiszem, hogy szankciókkal bármit is elérnénk. Nem baj az, ha különböző értékek egymás mellett vannak. A fontos, hogy legyenek. A veszély most azt, hogy csak a szemét és a középszerű marad, vagy kerül aránytalanul túlsúlyba, mert az értékes irodalom kiadásának állami dotációja megszűnik vagy jelentéktelenné válik. Botránnyá fajult nemrég, hogy az állami kiadók nem rendelnek verseskötetet. Tényszerű elemzések híján történnek az elutasítások. Nem élnek az előrendelés gyűjtésének lehetőségével, pedig az valamikor régen kiválóan működött. A kiadók mindenütt a világon törekednek bevételre, de tudják, igazi rangjukat a valódi tehetségek felfedezése és kiadása jelenti. A profit érdekében történő megalkuvást minőséggel kompenzálják. Ebben a mecenaturában nincs kivétlnivaló. Remélem, a nálunk folyó rendszerváltásban is lesz természetes kiválasztódás, melyben támogatásra érdemesül az igazi minőség, méltó helyet kap a tiszta értelem. Tudom, mindehhez hosszabb idő kell.

- Tapasztalom, milyen kevesen vállalkoznak "pokolra menni" egy-egy alkotás megértésére. Sokan a közérthetőséget hiányolják.

- A mű megértése nemcsak attól függ, mennyire vannak kódoltan benne azok az üzenetek, amelyeket a szerző olvasóinak szánt, hanem attól is, hogy a befogadó milyen készséggel rendelkezik. Ez pedig alapvetően attól függ, mennyit olvas, intellektuálisan milyen felkészültségű. Az érzékenység mellett a rendszeres gyakorlás alapvetően fontos. Kellenek alapismeretek és azok használatában jártasság. A közérthetőség tehát bonyolult probléma alkotó és befogadó oldaláról egyaránt. A művészet talán azért is mindig egy szűk réteg privilégiuma volt. Ez nem elitista szemlélet, hanem ténykérdés.

Ráadásul a vers számomra elsősorban nem értelmi, hanem érzelmi kérdés. Ebben az értelemben a közérthetőség már fel sem merül, mint dilemma. Jöjjenek át a tartalmi üzenetek, szabadítsák fel a zsigereimben azokat az energiákat, amelyeket a szerző érezhetett. Az a véleményem, nemcsak a versírás, annak olvasása is "szakma".

- Lehet a versírásról, mint szakmáról valami kézzelfoghatóat mondani?

- Magamról tudok beszélni. Számomra az íráshoz kell valami lendület, amit hívhatunk indulatnak is. Minden versemben van valami huzat. Elkezdődik valahol és dübörög valamerre. Ritkán épül úgy, mint amikor a gyerek kockát rak egymásra. Belső erő építi, ami nyilván a nyelvből adódik. Tehát nemcsak indulatból!

Azt mondták egyszer rám, olyan vagyok, mint Midász király, aki bármihez nyúl, kezében minden arannyá válik és éhenhal. Van egy született adottságom arra, hogy bizonyos dolgokat meg tudjak ímni bármikor, bármilyen állapotban, elfogadható szinten. Így előbb-utóbb nem jutok kellő táplálékhoz, nem leszek kénytelen leásni magamba, mert mindig van annyi fönt, amiből egy mű létrejön.

- Személyesség és közéletiség egyszerre jellemezte mindig a magyar költészetet. Így van ez a te lírádban is?

- Fordított a folyamat napjainkban. Úgy érzem, most veszélyesebb közéletinek lenni. A lélek mérnöke idejétmúlt kifejezés. A változás az analizáló művészeknek

kedvez. A probléma, hogy itt is azonnal a kizárólagosságra törnek. Csak azt tartják művészetnek, ami nem keveredik a közéletbe, csak a költészet és művészet problémáiról szól, illetve az emberi lét legbelső titkairól.

Most nem az a pillanat van, ami a közéletiségnek kedvez. Érdekes módon pont akkor, amikor van közélet. A megváltozott helyzettel van ez összefüggésben. A közéletiségnek akkor volt igazi jelentősége, mikor más nem mondhatta ki az igazságot, csak az író, a művész. Ezért rettentő metaforikus az elmúlt harminc év költészete. Jelentős összekacsintások voltak az olvasóval. Az olvasók értették egy-egy szó mit takar. Most választott politikusok intézik dolgainkat. Remélem, minden tisztább lesz és jobban kitisztul. Az író tehát írjon. Csak akkor lépjen "porondra", ha ott létfontosságú dolgok történnek. Igazi fegyvere a toll kell, hogy maradjon.

- Az érzékenység a művészi hivatás egyik alapfeltétele. Ösztöneiddel milyennek látod az ezredfordulót, a következő évtizedeket?

- Reménytelen kérdés. Minden ambivalens bennem. Hiszek abban, hogy jelentősebb változások lesznek és minőségileg egy jobb életet fogunk kapni. Ugyanakkor nem hiszek azokban, akik ezt csinálják, meg ahogyan csinálják. Örülök a kelet-európai változásoknak, de nem hiszek abban, hogy ez visszafordíthatatlan. Sötétnek látom a következő évezredet. Összességében nem sok okunk van az optimizmusra. Személyes ügyek kötnek le bennünket, és közben nem vesszük észre a jelzésekből, hogy lesz-e mit ennünk, jut-e elég oxigén a lélegzéshez, mi lesz, ha kilyukad az ózonpajzs. Ezek sajnos közelebbi kérdések, mint képzeljük. Igazi konfliktus. Azt érzem, nem szívesen lennék a bőrömben száz év múlva.

Pécsi Györgyi

A létezés szomorúsága

Rövid jegyzet Zalán Tibor költészetéről

Az egykor "arctalannak" minősített nemzedéknek jó ideje Zalán Tibor az egyik leginkább karakterisztikus, és leginkább nemzedéki arculatot meghatározó költő-személyisége. Paradox azonban, hogy ezt a markáns, összetéveszthetetlen életművet igen nehéz lefmi, irodalomtörténeti paramétereit bemérni, akár hozzávetőlegesen is. Az is elgondolkodtató lehet, hogy míg a *Mozgó Világ*-ban megjelent *Ének...* versei revelációként emelték az irodalmi /részben/ közérdeklődés előterébe, s nagyjából a nyolcvanas évek /de annak első felének mindenképpen/ magyarországi költészetének értékteremtő útkeresése nevéhez kapcsolódik, addig az öt és nemzedékét követő korosztály /a hatvanas évek szülöttei/ esztétikai útkereső próbálkozásai más irányt, s mindenképpen más hagyományhoz való fordulást látszanak mutatni. Azt gondolom, Zalán eddigi életművéről *sem* állapítható meg viszonylagos egyértelműséggel, hogy egy korszak /kisebb-nagyobb intervallum/ lezárása-e /közéletiség, avantgárd, stb./, avagy egy újabb nyitánya-e. Bizonyos, hogy Zalán régóta tudatában van *határ-helyzetűségének*, s tán éppen a határon állás miatt a befogadók bizonytalansága költészetének értelmezését illetően.

Zalán - nemzedékének "pályán lévő" alkotótársaihoz képest - sokat és sokfélélt ír, és sok módon. Vonatkoztassunk el némiképp a múlt kultúrpolitikájától - egy évtized alatt hat kiadott verseskötet valójában nem sok, Zalán költészete mégis, így is grandiózusnak tetszik, belső szervezetsége, szerveződése, építkezése által. Föltűnő a hosszú versek gyakorisága /*Ének...* versek, *megfigyelések és szabad leírások a visszavonulás díszelei között* - az *Opus N3: KOGA* kötetben; a *Kísérletek Siva háta mögött*, az *Onirikus meditáció-k a Hagyj még, idő!*-ben/, lényegesebb viszont az egy ciklusba sorolt versek igen erős koherenciája /akár a verscímek által is jelölve, mint a már említett *Ének...* és *Onirikus meditáció-k*, akár úgy, hogy egyetlen ciklust emel önálló köteté, mint az *és néhány akvarell*, illetve a *Borús reggeli üzenetek*/, valamint a kötetek egymáshoz tartozásának, az életmű egységességének, szervességének a nyomatékosítása deklaráltan is /az *Álom a 403-as demokráciában* negyedik ciklusa az *és néhány akvarell*, a *Hagyj még, idő!* néhány ajánlásos verse a *Borús reggeli üzenetek* kötetekké növi ki magát/, az egyre gyakoribbá váló öni-dézetek által kénytelen az olvasó is visszacsatolni az életmű korábbi darabjaira, azok szemléletét revideálni, átértelmezni, vagy az értelmezését pontosítani, bővíteni. Zalán - a *Földfogyatkozás* pályaindulása kivételével - könyveket szerkeszt, nem egyszerűen köteteket ad ki. Hogy minden megjelenése alkamából meghökkenítően új módon szólalna meg, csak részben igaz. Éppen az "átvezető" versek mutatják, hogy a kísérletezés, az újfajta megközelítés, az újabb nyelvi megformáltság hangsúlyosan egyetlen, nem szegmentált világú költészetben történik meg. Olyan értelemben írja koncepcionális életművét /melynek további irányultsága valószínű számára sem artikulálódott/, hogy verseinek, könyveinek összességét *együtt* tekinthetjük egyetlen, nagy, folyamatos szövegnek, azaz az életmű egészét *egyetlen* - folyamatosan fródd, grandiózus, monumentális - *versnek*. /Noha természetesen az életmű egyes darabjai önmagukban is érvényes alakzatok./ A nagykompozíciós igény nemzedéktársai közt sem kivétel /gondolok elsősorban *Szűcs Géza: Párbaj avagy a huszonharmadik hóhullás*, illetve *Markó Béla: Mindenki autóbuzsa* című, utóbbi

száz szonettet tartalmazó gyűjteményére/, melyet összefüggőnek vélek azzal a törekvéssel, amit Tózsér Árpád fogalmazott meg /többek között/ frappánsan: "a rész élménye helyett az egész élményéből kell verset csinálni. A századforduló és a századelő káosza után megint az egységes világmagyarázatok foglalkoztatják a legfényesebb fizikus és filozófus elméket. S egységesülő világunkat versként, esztétikumként is el kell sajátítanunk." /De idézhetném Hamvas Bélának a "világ egy"-ségéről vallott gondolatát is./ Heroikus erőfeszítés arra, hogy a részekre szakadt világot a költészet tagoltan egybefogja, illetve egy rendező elv alapján megtalálja az összefogó szálakat.

Nemzedéktársai közül valószínűleg Zalán volt az, aki a pályakezdő első kötetétől, a *Földfogyatkozás" /1980/-tól a legmesszebbre is* eltávolodott nyelvében, formájában. A népiség jegyében indulni látszó költő az avantgárd /történelmi és kortársi/, az experimentális hagyományokhoz, illetve kortársi áramlatokhoz is erőteljesen érzékennyé vált, noha ez a fajta nyitottság ellentmondani látszik pályakezdésének motivációival. Ne feledjük azonban, hogy a nyolcvanas évek Magyarországon erjedésnek indult egy olyan folyamat, amit talán a hagyományok átértékelésével jellemezhetnénk. A korábbi monolit fölfogás ellenében, mely a hagyományt leszűkítette a népi-paraszti kultúra, és a közéleti, politikai, különböző módon, de elkötelezett szellemiséget képviselő irányzatokra, tehát e monolit fölfogás ellenében megindult egy tágabban értelmezett hagyományhoz való odafordulás. Egyrészt a saját, úgynevezett nemzeti kultúra háttérbe szorított alkotóinak, értékeinek a fölmutatása /és folyamatos fölmutatása, hiszen a folyamat egyre erőteljesebb/, -, például Babits, Krúdy, Hamvas, Kerényi, Kassák, Fülep Lajos látványos visszatérése a magyar irodalomba, másrészt a /nyugat-/ európai értékekhez való kapcsolódás, s egyúttal a /nyugat-/ európai kulturális, szellemi áramkörbe való be-, illetve visszakapcsolódás igénye jelentkezett határozottan - a társadalmi, politikai demokratizálódás deklarált igénye előtt jóval.

Zalán szövegépítkezésének egyik szembeötlő sajátossága az úgynevezett vendégszövegek gyakori alkalmazása. Többen is figyelmeztettek arra, hogy az idézetek, vendégszövegek egyrészt eklektikus jellegűek, másrészt nem mindig visszaazonosíthatók. Magam az egymással össze nem egyeztethető poétikai, esztétikai rendszerek elemeinek akár paralell, egy versen belüli megidézését önmagában nem tartom eklektikusnak. Fontosabbnak azt a szándékot, amely természetes gesztussal fordul lényegében bármely világ felé, ahonnan inspiratív erő érez, amely felé van, vagy lehetséges kapcsolata, kapcsolódása, s ez egy különösen mozgékony, kereső szellemre a meghökkentésig igaz lehet. Az eklektikus jelző helyett valószínűbbnek tartom az enciklopédikus, mely magába kívánja integrálni mindazokat az értékeket, esztétikai hagyományokat, folyamatokat, amelyek a szemléletre, világlátásra valamilyen módon hatottak, beavatkoztak, vagy amelyeket egyszerűen nem kerülhetett meg, nem kerülhet meg a pontosság miatt. /A vendégszövegek már-már burjánzó idézése vagy megidézése egyébként szintén nem ismeretlen az újabb kori magyar irodalomban - akár a prózaíró Esterházyt, akár a két nemzedékel előtte járó, erdélyi Szilágyi Domokos költészetét tekinthetjük/. A sokféle szövegidézetből - az induláshoz képest meglepő módon - talán csak a szűkebb, és tradicionális értelemben vett népiség hagyománya hiányzik /elsősorban a népköltészet/, de az egyetemes műköltészeti magyar és /nyugat-/ európai líra jelen van, dominánsan pedig József Attila. A nagy-

látószögű fogékonyság, s annak megjelenése a szövegben egy új, átértelmezett hagyományhoz való viszonyt mutat, s a múlt monolit fölfogása ellenében egy nem-szelektív természetű, nem-kirekesztő jellegű viszonyulást a világhoz.

A megidézések ugyanakkor határesetet is jelentenek. A másodlagos /művelt-ség/ élmények elsődlegessé lépnek elő funkciójuknál fogva, s olyan élménylíra jelenik meg, melynek indukáló bázisa virtuális kötöttségre, elkötelezettségre /kb. otthonom, hazám ez a kultúra/ épül.

Egy sajátos szintézisigényt mutat Zalán sokműfajúsága is, melyre szintén elmondható lenne /megszorítással/ az eklektikusság. E téren is szélsőségeikig kíséreltezik, melynek két véglete a vallomások, önmegszólító, rétori nyelvezetű elégia, illetve a képi kollázstechnika művelése, a hagyományos esztétikai rendszerekben összeegyeztethetetlen minőségek összeegyeztetése egy életművön belül. Zalán életműve azonban szervesen összefügg, s költészetének természete a változékonyság, mely egy belső nyugtalanságból, elégedetlenségből fakad. Az a hiányérzet és hiánytudat, mellyel minden költőnek szembesülnie kell, hogy ti. minden megfogalmazott szó, vers a megfogalmazás pontatlanságára, töredékes-ségére is döbbsenti egyúttal alkotóját, az Arany János-i "örök kétely". Zalánt nem a kétely deklaratív kimondására készíti, hanem egy másik /akár szögesen ellentétes/ formához ösztönzi, végső soron az életmű szövegegésében jelenik meg a dilemma, illetve kétség. Az alkotó személyiség, miként a világ is, túlfokozottan érzelmes és személytelen, redukált. Az egyidejűség ellentmondásosságának paradoxona egymás mellé kerül, mintegy a tér három dimenziója a két-dimenziós síkba átvirva, nem tagadva vagy elutasítva a különböző megközelítési módokat, hanem az egyidejű érvényességet vállalva. Szokatlanul /túl/dimenzionáltak a szólamok, s a polifónia nem egy versen belül történik meg, hanem ciklusokból, kötetekből derül ki, valószínűleg csak utólagosan.

Zalán versei - jobb szó híján, s magyarázatra szoruló kifejezéssel élve - lírai érzelemfutamok. A világgal szembeni viszonyát elsősorban érzelmileg közelíti meg, s a verset szervező erő, dinamizmus is innen ered, illetve a versszerkesztés, a belső ív logikájának szabálytalansága is. Radikális formai, nyelvi újszerűsége egy romantikusnak tekinthető attitűddel párosul, a szubjektivitás meghatározó voltának elismerésében. A zaláni versvilág érzelme - valószerűtlenül intenzív, állandósult és fölfokozott. Az érzelmek mérete /ha ugyan használható ez a szó/ körülbelül az életmű grandiózus, monstre méretével áll arányban. /Ahogy az és néhány akvarell kötet elégiavariációk egy témára verseinek fájdalmas, borongós hangütésű, egyenként is szokatlanul végletes és végzetes szomorúságot megfogalmazó sorai a kötetegésben mintegy összeadódnak, s a világot átfogó, uraló, lenyűgözően pompázatos rendezelvé válnak./

Zalán, verseiben többször minősíti /íronikusan/ is a maga érzelmi alapállását, intonálását. Kettőt emelnék ki, az egyik a *Hát-ország* című versből való: "mire e sok borongás / zalántiborongás / végső győzelmünk közel" - közéleti, társadalmi, szociológiai okokban meghatározva a domináns érzelmi attitűdöt; a másik *A tárgyak titkos neve*, melyben létfilozófiai okokra, tapasztalatokra vetíti vissza szomorúságát: "VALAKIBEN SZERETNÉK HAZAÉRNI VÉGLEGG / MEGÉRKEZNI ÉS NEM INDULNI TOVÁBB SEHOVÁ / MELEGÉBE VACKOLÓDNI MINT RONGYÁBA FÁZÓS KUTYA". Az alanyi, vallomások költő minősítő alapállása a szomorúság, az ontológiai létezésre és a szociológiai valóságra. A szomorúság

közötti- állapot. Mindenekelőtt hiányt tartalmaz, értékvesztéset, csonkulást, sérülést. A szomorúság deffenzív állapot, visszavonulás, de nem kivonulás, vagy háttérbe szorulás. A szomorúság nem lemondás, benne van az odadobott kesztyűre való reflektáló készség. Passzív készenléti helyzet, a pillanat cselekvésképtelenségére /cselekvéslehetetlenségére/ vonatkozik, s mindeközben egy szilárd, biztos értékben való hit bizonyossága. A jelen totális elutasítása oly módon, hogy alapvető értékviszonyítási pontjait nem tagadja meg. A szomorúság ambivalencia. *"Ó ölnék a világban --- ölnék /és csak/ ölnék /s a költő: a század legdilettánsabb bohóca / / meztelenül kucorog az éjszakában a fagyhalál peremén / bár gondos homlokával néha hozzákoccan a csillagokhoz" / Mit tettél a repülőmmel, Margarita / - írja rejtett ars poeticájában, prédikátori ítélői keménységgel. A költő clown szerepre van kárhozthatva, s ő tudomásul veszi ellehetetlenülését, de nem mond le arról a jogról vagy feladatról, hogy beavatkozzon, hogy visszanyerje a vers, a költészet hatalmát. Főleg azért nem, mert a clown helyzet, szerep ellenére is beteljesít abból a József Attila-i esztétikából ismert küldetésből valamennyit, hogy a világ gyémántengelye, avagy a megvalósulható harmónia tárgya vagy eszköze legyen. A szomorúság oka, hogy ezt a főadatot csak részben végezheti el - a társadalmi valóság korlátozásai miatt, a tradicionális költői szerep nem vonatik kétségbe. A szomorúság oka /A tárgyak titkos neve például/ az átmenetiség, ideiglenesség, ontológiai létbizonytalanság, anélkül, hogy a létezés kétségbe vonatna, a személyiség alapjaiban megrendülne. Nem kétséges, a van valahová eljutni ún. reális lehetőség is, s az sem kétséges, hogy az ember, a személyiség az út megtalálásáig megőrizheti önazonosságát, identitását, épségét.*

Nem volna szerencsés Zalán költői útjának fejlődéséről vagy állomásairól beszélni, inkább egy egyre gazdagabb /keserű tanúságokkal gazdagodó/ kiteljesedésről, egy egyre inkább állandósulni látszó /ideiglenes, átmeneti/ szomorúságról, melynek során a társadalmi, szociológiai cselekvésképtelenség, mozdulatlanság az ontológiai, létismereti sfkra is áttevődik, s a létezés egésze válik szomorúvá.

A Hagyj még, idő! című, időben ötödik, reprezentatív kötetében a létezés szomorúsága a halál /szimbolikus/ fogalmában kulminálódik, s kötetének legfontosabb kulcsszavává válik. *"Átzuhan sorsodon a halál"* - írja azonos című versében, s az étellel, létezéssel szemben végletes deffenzívába vonul /illetve készül vonulni/: *"és lásd én harminc évesen meg akarok halni"* /A tenger idejel. Azonban minden melankóliája, fájdalmas szomorúsága ellenére sem halálvágyról beszél, az élet lezárásának belső kényszerítő élményéről, nem végleges hitvesztésről, totális kiábrándulásról, hanem arról a paradox helyzetről, hogy az élet teljességét igénylő költő nem talál etikus keretet. *"Ez hát a férfikor / a takart sebek és festett vérzések kora / amikor még üzen az élet de már a halál is megjelöl!"* /A homály boldogtalanjai/. A költő kiszorul az életből, kiszorul a társadalomból, az emberi közösségekből, mert morális okok miatt elutasítja, s kiszorul az emberi kapcsolatokból is. A halál után a másik legfontosabb kulcsszava a magány, az egyedül levés élménye. A magány nem a tragikus, önnön körébe bezárt, modern ember döbbenetes fölismerése nála, nem a személyiség belső válságából, a saját létében való megrendülés élményéből ered, hanem a kínálkozó emberi kapcsolatok elutasításának deffenzív magatartásából. Az *Episztoła* című, lányának ajánlott versében írja: *"Te rángatsz ki közönyömből / hová a tehetet-*

lenség lökött / és Te mondd el / nem cinikus és nem volt gyáva az apád / mint a kor amelyben élt / mint a kor amelybe belehalt egykoron / Te mondd el HA MAJD EL KELL MONDANOD". Kettévált az én és a világ, a világ gyáva és cinikus, melyet az én a morális ítékezés birtokában elutasít - de nem mond le róla, nem mond le a megváltoztathatóságáról, nem fogadja el az én esetlegességét, tehetetlenségét, azaz nem vonul vissza a privát szférába, csupán egyfajta belső emigrációba, készenléti állapotba, ahonnan bármikor kiléphet megvívni a maga ütközetét.

Kulcsfontosságúnak tartott verse az *Alkalmi Versezet Hajdan Élt Költőhöz* című, *micsoda hajnal! és milyen reggelek kezdősorú*, mely két utóbbi könyvének nyitó-, illetve záródarabjaként szerepel, közrefogva a két kötet versét, keretbe foglalva világát. Pontos és félreérthetetlen megfogalmazása annak, miként helyezi el önmagát a világban, illetve milyen a viszonyulása. Kihívó merészséggel idézi, deklarálta vallva József Attilát: *"már le merem írni én egész / népemet fogom s ha jönnie kell jöhet utána bármilyen pofon; akár megölné - kinek tiszte ez - néhány szellemi verőlegény / : harminckét éves lettem én".* A számvetés, "Ieltár" tagolatlanul szélsőségesen fogalmazza meg az én és a világ antagonizmusát: az adott társadalmi világ az én, az ember ellenében működik, nem pusztán zoon politicon mivoltában akadályozza, de egzisztenciális, ontológiai létezését is visszaszorítja, az emberi létezés minden formáját visszaveti. A világ romboló, agresszív cinizmusával az a személyiség képes fölvenni a harcot, amelyik épségét megőrizte, s nem hajol el a végső találkozás elől: *"derűsen állok / mert nagy ez a reggel s a rongy sereg eljöhét / gúzsba kötni. nem védekezem. egyenként fogok a pofájukba köpni".* Bizonytalán Zalán költői világában ez a leginkább megdöbbentő, szokatlan magatartás: az avantgárd, kísérletező, megújuló költő egy - mára inkább - atavisztikusnak tűnő költői szerephez tér vissza, illetve találja meg magának. Itt azonban nem küldetésstudatról, vagy homályosan körvonalazott, általában vett elkötelezettségről van szó. Ezekről az illúzióktól mentes. Rossz közérzetének oknyomozó vizsgálata során jutott az egyszemélyes, kizárólag a maga nevében beszélő offenzív álláspontra. A létezés szomorúságának konkrét oka van, mely tetten érhető és leírható.

A szomorúság azonban állandósul a mozdulatlan /szociológiai/ világban. Szomorúságának oka, hogy a nyelv, a költészet, a leírt szó erejével visszazökkenthető az idő, de éppennyire esélyes a megsemmisülés, a kiiktatódás lehetősége is. Zalán költészete ezzel a paradox helyzettel viaskodik: lemondó visszavonulások és energikus tiltakozások hullámanak benne anélkül, hogy valami is eldőlhessen. Valószínű innen ered ennek az elégikus, fájdalmasan szomorú, kifinomultan keserű költészetnek a megpattanás határáig feszült, kimerevített drámaisága. *"Ha nem virrad megmlüvelem az éjszakát / havazáshoz szoktatom magam ruhátlan fekszem a jégre / és a megvakult menny küszöbén gyertyát gyújtok / hátha elkószált vacogó csillagunk hazatalál / Én tudom hogy helyemen dudva nő kövér paréj / hízik s ahol vagyok nincs is helyem / Sem alkohol sem kényes ígértet nem szédít / többé hogy megérkezem / MIDŐN EZT ÍRTAM alámerült az egyetlen zöld ág is / melyen megvillanni láttam a sorsomat / Szeretnék lenni - hinni / csak árnyékom tapossa szét a mennydörgő vonat" /Dolog és szellem/.*

Szigeti Jenő

A szavak inflációja

"A sok beszédben elmaradhatatlan a vétek; aki pedig megtartóztatja ajkait, az értelmes." /Péld 10:19/

"Túlontúl sokat beszélünk, túlontúl könnyen, közreadva, ami csak az egyénre tartozik, az albizonyosság kliséibe kényszerítjük azt, ami átmeneti, személyes, és éppen ezért élő volt a beszéd árnyékba eső oldalán. Olyan kultúrában élünk, amely egyre fokozódó mértékben a pletykák szélesatomájává válik, a pletykáévé, amely a teológiától és politikától a magántermészetű dolgok eddig példátlan szellőztetéséig terjed... A telefon világában többet beszélünk, hogy kevesebbet mondjunk. Lehetőséges, hogy ennek megfelelően a rádió, televízió, magnetofon és film világában többet hallunk és kevesebbet figyelünk oda." Ezt a gondolatsort - mint korunk tapasztalatát - *George Steiner* írta le. A mondanivaló megfogalmazásával egyenes arányban nő a szavak mennyisége. Az egyház Jézus Krisztus óta olyan közösség, amely a kommunikációból - az Ige hirdetéséből - és a kommunikációért - az Ige hirdetéséért - él. Arra épül fel léte, hogy a rábízott üzenetet továbbadja. *Ezért életveszélyesen érint bennünket a szavak inflációja.* Ennek szomorú tüneteit bizonyára már mindnyájan éreztük prédikálásunkban, sőt még imádságainkban is.

Jézus azt parancsolta tanítványainak: "legyen a ti beszédetek: Úgy, úgy; nem nem; ami pedig ezeken felül vagyon, a gonosztól vagyon" /Mt 5:37/. Jézus ezzel nem arra akart tanítani, hogy a keresztyén ember szókinccse csak két szó legyen, hanem azt akarja számunkra örökül hagyni, hogy az "úgy" az legyen "úgy", a "nem" pedig mindig "nem" legyen. A valódi, a betű szerinti nem biztos, hogy igaz, mint ahogyan *József Attila* 1937-ben *Thomas Mann* üdvözlésére szánt versében írja:

*"Te jól tudod, a költő sose lódit:
az igazat mondd, ne csak a valódit,
a fényt, melytől világlik agyunk,
hisz egymás nélkül sötétben vagyunk."*

Érdekes, hogy Jézus nem azt mondja: "Ne hazudj gyermekem!", hanem azt, hogy az "úgy" - legyen "úgy". A "valóság" sokszor csak az igazság látszata. A Tízparancsolat is arra kötelez minket: "Ne tégy a te felebarátod ellen hamis tanúbizonyságot". Ez azt jelenti, hogy felebarátunkról nem a valóságot kell elmondani, hanem az igazat. És mivel ember soha nem láthat a másik ember szívébe, ez a parancsolat arra kötelez minket, amit *Luther* így fogalmazott meg a Kis Kátéban: "Istent félnünk és szeretnünk kell, hogy felebarátunkat hazugságba ne keverjük, háta mögött meg ne szóljuk, se rossz hírért ne költsük, hanem inkább mentsük, jót mondjunk róla, és mindent javára magyarázzunk". *Szavaink inflációjának az az oka, hogy erről a fontos parancsolatról elfeledkezünk.* Ezért mindig arra kényszerülünk, hogy mindent újra magyarázzunk, védekezzünk ott, ahol nyugodtan járhatnánk emelt fővel. Így az élő beszéd árnyoldalai kerülnek az emberek érdeklődésének középpontjába.

De meghúzódik *George Steiner* elgondolkoztató mondata mögött egy másik, a fentieket kiegészítő gondolatsor is. Szavainkat, inflálódó mondatainkat sokszor csak az igaz - nem igaz kategóriájába szeretnénk bepréselni - feledve ezzel azt, hogy az ember által kimondott igaz mindig relatív. Nemcsak azért van ez így, mert mi

véges, a teljes igazság befogadására képtelen emberek vagyunk, hanem azért is, mert szavaink hatását sem tudjuk kiszámítani. Csupa őszinteségből az igazság képményre faragott furkósbotjával is lehet reményt és ezzel embert is ölni. Az igazság kíméletlen kimondása nem őriz meg bennünket a képmutatástól, de ugyanakkor életeket - sőt életünket - teheti tönkre. Az emberek jó vagy rossz életérzése nem a nagy, egzisztenciális jellegű dolgokon fordul meg, hanem hétköznapi dolgaink kis, elkésztő vagy lelkesítő eseményein. A lélek furcsa műszer. A rosszindulat apró homokszemét kevésbé állja, mint a sziklányi megpróbáltatásokat. A homokszemek elhárításában nem mindig az igazság kíméletlen és kegyetlen kimondása a célravezető. Az igazság kimondásánál többet jelent igazat cselekedni. Csak a távlatban van úgy, hogy a szavak számítnak, és nem a tettek. Képmutatóvá sem a kimondott szó tesz, nem is ez szabadít meg ettől a büntől, hanem cselekedeteink szándéka leplezi le igazi éntünket.

George Steiner egy harmadik problémát is érint: a mindenről mindenkinek beszélés veszedelmét. Sajnos ez a kérdés is nagyon ismerős a számunkra. A kellő diszkréció hiánya gyorsan tönkretelhet egy bármilyen erős közösséget is. De itt valamiről meg szoktunk feledkezni. Nem az az ember mentes ettől a büntől, aki semmilyen információt nem közöl környezetével. A diszkrécióhoz a kellő helyen, a kellő időben és a kellő módon elmondott információ is hozzátartozik. Ha én családtagjaimat, munkatársaimat, a gyülekezetem tagjait nem informálok azokról, amelyek rájuk tartoznak, akkor egyedül maradok a feladataimmal, és előbb vagy utóbb ahhoz a bethesdai beteghez hasonlítok, aki azt mondta: "nincs emberem". De ez csak az én személyes tragédiám. Ennél még súlyosabb az a következmény, hogy visszatartott információk segítik azoknak az illegális információs csatoráknak a kiépülését, amelyek az igazságot a pletyka színvonalára zúlízzák. *Informálni és informálódni nem jog csupán, hanem kötelesség.* Az, hogy sokan visszaélnék a kapott információval, nem jelenti azt, hogy az információkat meg kell kurtítanunk, vagy minimálisra kell csökkentenünk ahhoz, hogy egy közösségben békés, jó rend uralkodjon. Isten Igéje nem szótlanúságra, hanem a helyén mondott szó hatalmára tanít.

Jaspers - a világhírű filozófus - egyik munkájában azt írja, hogy csak olyasvalakivel való érintkezésben, baráti közösségben, aki önmaga, lehetünk és leszünk önmagunkká. Aki másoktól elkülönül, aki felrobbantja maga körül az egészséges kommunikáció hídjait, soha nem ismeri meg önmagát. Ez nemcsak az egyéni életünkre áll, hanem a gyülekezeti életünkre is ez a kulcsa. Az elmúlt évek során sokszor hallottam azt, hogy "a békesség kedvéért én többet ki sem nyitom a számat"; vagy azt, hogy "engem csak Isten érdekel és az igazság, a többi ember nem, hiszen amit ők mondanak és tesznek, azért nekik kell Isten előtt számolniuk". Veszélyes gondolatok ezek. A gyülekezet nem olyan, mint egy lelki benzinkút, ahol mindenkinek a fejét teletöltik az igazsággal, kellő lelkesedésre hangolják, hanem a gyülekezet Isten akarata szerint élő test, közösség, szervezett szervezet; nemcsak organizáció, hanem organizmus is.

Bátorítson mindnyájunkat *Michel Quist* nagyon szép gondolata: "Láncot kell alkotnod! Először azokkal, akiknek meg tudod fogni a kezét, a közeledben lévőkkel: családdal, a házbeliekkel, a háztömböddel, az iskoláddal, a társaddal, a munkában és a szabadidőben. Ha nem akarsz közösséget velük, legyen bár az egész emberiség egyetlen egység, de te magadra maradsz, elszigetelődsz. Elszigetelt ember pedig emberileg nézve kudarcot vallott, és az Atya tervében elveszett".

Buda Béla

Kommunikáció és kultúra

A kultúra a kommunikáció nagyfontosságú tényezője. A modern kommunikáció-elmélet nyelvén a kultúra - meghatározott területi és történelmi közösségben élő vagy élt emberek közös hiedelmeinek, értékeinek, normáinak és magatartás-sémáinak, továbbá szokásainak és rítusainak rendszere /a kultúra szociológiai, illetve kulturális antropológiai definíciója ez/ - *kontextus*, amely a kommunikáció hatékonyságát felfokozza, hiszen ezáltal bonyolult összefüggésekre, jelentésekre elegendő csupán *utalni* valamilyen jelzéssel, nem szükséges ezeket részletesen kifejezni. Az utalás az emberi kommunikáció egyik fontos művelete /Buda, 1988./, ezt *Mérei Ferenc* az élményközösség szemantikai többletének nevezi /Mérei, 1989./. Az összetett kontextus révén képes az emberi kommunikáció olyan sűrítésekre és tömörítésekre, amelyek az emberi kommunikációt mindenfajta gépi vagy művi kommunikációnál árnyaltabbá és gazdaságosabbá teszik. Az utalásos kontextusfelidézés az emberi tranzakciókban szinte megalkotja, létrehozza a kommunikációs szituációt. Ahogyan a társadalomtudományokban kialakult *fenomenológiai irányzatok* /Hernádi, 1984./ - etnometodológia, kognitív konstrukcionalizmus, stb. - hirdetik, a társas helyzetek jelentését az emberek kommunikatív "állítják be", és ebben a folyamatban nagy az utalások szerepe. A folyamat lecsupaszított, karikatúrisztikus formája nyilvánul meg a pantomimben, például Marcel Marceau emlékezetes ábrázolásaiban, de megmutatkozik ez a gyermekjátékokban, amelyekben egy-két szó, egy-két mozdulat elég ahhoz, hogy a színhely - a játékos kommunikáció fantáziaszínhelye - mozdony, indiánfalu, őseredeti vadászat vagy iskola legyen, és attól fogva már a masiniszta és a fűtő, az indián harcos és a törzsfőnök, a vadász és a bennszülött fegyverhordozó vagy éppen a tanító és a diák beszéljen egymással a két kisgyerek interakciójában. A felnőtt világban nem ennyire önkényes, de nem kevésbé közösen meghatározott a szituáció. Gondoljunk csak arra, hogy milyen könnyen vált át az interakció ünnepélyesbe, hivatalosba, művészibe, stb., ha különféle utalásokkal az emberek ilyenné teszik. Általában soha sem maga az emberi kölcsönhatás, *hanem annak konstruált jelentéstartalma határozza meg a kommunikatív cselekvést*. Ha "beállítódik" a megfelelő szituáció, a nőgyógyászati vizsgálat szituációja, akkor olyanfjta tranzakció zajlik le, amely más helyzetben szexuális esemény, esetleg büntetőjogba ütköző szemérmellen akció, egyes kultúrákban beavatási rítus. Mindezeket a jelentéseket, szituációmeghatározó kommunikációs sémákat, stb. a kultúra a szocializáció során tanítja meg az emberekkel. A kommunikáció kontextusa, mint közös jelentéstartalmi háttér gyorsá, zökkenőmentessé teszi a társas szituációk meghatározását és a kommunikáció folyamatát. A *kontextus* hatalmas *közös kódrendszer*, amely azonnali megértést és azonnali közvetlen választ tesz lehetővé.

A mindennapi kommunikációban észre sem vesszük a kontextus jelentőségét. Természetes, hogy megértjük egymást, eligazodunk a kommunikációban. A modern társadalom azonban még az azonos kultúrában is számos olyan helyzetet kínál, amelyben a magát jól kiismerő ember is szembesül azzal, hogy időnként

újfajta jelentésszférákat kell megismernie. Nagy műveltségű, értelmiségi ember is bolyonghat a nagy nemzetközi repülőtéren és bizonytalankodhat a személyzettel történő kommunikációban; észlelheti, hogy nem ismeri a kontextust, nem érti meg a közlések mélyebb értelmét. Különféle hivatalokban, például bankban, bíróságon, vagy más szervezetekben - kórházban, rendőrségen, stb. - ugyancsak nem könnyű a megértés. Ha valaki betéved ismeretlen vallási felekezetbe /például protestánsként katolikusok közé vagy fordítva/, átélheti a helyzetmegértés nehézségeit. Mindezek hatványozottan jelentkezhetnek másik országban, másik kultúrában.

Más országban még akkor is fokozottan éljük át a kontextus teljes ismeretének hiányát, ha az ország civilizációs szintjét illetően nem áll nagyon távol tőlünk, ha kultúrája nem nagyon különböző, sőt, ha még *nyelvét* is ismerjük valamennyire. A köztudat a más kultúra megértésének legfőbb nehézségét a nyelv tudásának hiányában látja. Ez valóban így van, a nyelv olyan kulturális alapкод, amely a megértés nélkülözhetetlen eszköze. A nyelv az elsődleges kontextus a kultúrában. Nem véletlen, hogy minden kultúrának lényegében saját nyelve van, és az viszonylag ritka, hogy azonos nyelven különböző kultúrák létezhessenek. Ezek leginkább akkor kezdődnek kialakulni, ha valamilyen társadalmi-történelmi változás a közös nyelvet beszélőket huzamosan elszakítja egymástól, és az elszakadt részek azután külön fejlődnek. A *kultúra ugyanis*, bár gyakran évezredes hagyományokat testesít meg, néha sokszáz emberöltő kontinuitásával bír, *eleven és állandóan változó szerveződés*. Így azután lassan elkülönülő nyelvi kultúra az angol nyelvet beszélő USA, az Egyesült Királyság, Írország, Ausztrália vagy Új Zéland, nem is beszélve néhány más kisebb közösségről, amelyre csak a gyarmatosítás évszázadai kényszerítették rá az angol nyelvet. Lassanként más nyelvi kultúra lesz a kettéosztott Németország, Korea, miközben halványulnak a különbségek az újra egységes Vietnámban. A dialektusok ismét számos különböző nyelvi kultúrákat jelentenek, például Olaszországban, Kínában és számos más országban. A szociológia használja a *szubkultúra* fogalmát, elsősorban azokra az esetekre, amikor egy nagyobb nyelvi-történelmi egységben etnikai és/vagy nyelvi kisebbségek élnek, esetleg már a külön nyelv elhalványulásával, de még sokféle szokás és magatartásséma megőrzésével /például második generációs kisebbségek - különféle bevándorlók vagy őslakosok - lévén már többségben, akik jól asszimilálták az anyakultúra ill. a vendéglátó kultúra nyelvét/. A dialektusok is megfelelnek a szubkultúrának, csak ezek ellentett folyamat termékei, az akkulturáció más irányban folyt, bár számos nyelvjárás atavisztikus, nem divergáló lokális kultúrfejlődés eredménye, hanem inkább konzerválódott hagyomány. Az uralkodó irodalmi nyelvet a mai világban a nagy országok esetében, vagy a szomszéd országokban általában tömegesen tanulják, a nyelvet megtanuló ember látszólag nem jön zavarba, ha kommunikálni kell, megérti, amit mondanak neki, közli, amit ő szeretne, tud irodalmat olvasni, és megérti az audiovizuális kommunikáció tartalmait. Mégis nagyon gyakori ilyenkor, hogy a kommunikációban zökkenők támadnak, félreértések állnak elő, nehéz elfogadtatni az álláspontot vagy szándékot. A másik nyelv világába bepillantó ilyenkor átéli, hogy a nyelv milyen gazdag hagyományt őriz, mennyi idiomatikus kifejezés, jelkép, jelentésárnyalat, és mennyi ezekből összerakott struktúra okoz fejtörést az irodalmi nyelvet már magas szinten ismerőnek is, ami pedig az egyszerű emberek

számára teljesen problémamentes és villanásszerűen felfogható /már akik ott élnek/. A nyelvet tanfolyamon tanultak bosszankodva fedezhetik fel, hogy a korábban a tanult nyelv kultúrájában hosszabban élt emigráns vagy vendégmunkás milyen könnyen kiismeri magát, és mennyire benn van a kommunikációs folyamatokban, noha esetleg szókinccse szegényes, nyelvtani hibákat vét, nehezen fejezi ki magát. Mégis, gyakran van előnyben a "szofisztikált", magas szintű irodalmi nyelven kommunikálni képes "jövevényel" szemben.

A Mérei-féle kifejezést, az *élményközösség* szemantikai többletének fogalmát az ilyen esetek mérlegelése során érti meg leginkább a kommunikáció szakembere. Az idegen kultúrában élt kivándorolt vagy vendégmunkás benne volt a kommunikáció mindennapjaiban, sokezer tranzakciós epizódban - ezek együttes élményeiben - csiszolódtak ki számára a pontos jelentéstartalmi összefüggések. Csakúgy, mint a gyerek számára a szocializációs folyamatban. A gyerek előtt is lehet egy ideig olyan összetett utalásokban vagy idiomatikusan beszélni, mint a nyelvet alapjában bíró idegen előtt, ha azt akarjuk, hogy ne értse meg, miről van szó, a gyermek azonban nagyon hamar felfigyel arra, hogy valami nincs rendjén, valahogyan nem szinkron a jelzésváltásokkal, mások a tranzakcióból többet megértenek, mint ő. Ez a felfigyelés a felnőtt nyelvtanulóban, idegen kultúrába beilleszkedni igyekvőben is megvan, és ezen át nyitott a beletanulás útja. Miként a gyermek, az idegen nyelvet uralni igyekvő felnőtt is az arcokra figyel ilyenkor fokozott mértékben, és elkezdi jobban megfigyelni a szituáció különféle támpontjait, a különféle kommunikatív mozdulatokat vagy a hanghordozás változásait. Ha megfelelő idő telik el, a más kultúrából érkező a nyelven át "belenő" az új kultúrába. A nyelv nagyon sok konvenciót tartalmaz, amely ezt megkönnyíti, hiszen pl. lehet kérni az ismétlését annak, amit a másik mond, lehet kérni, hogy fejtse ki bővebben, magyarázza meg jobban, stb.

Mindenesetre az idegen nyelven magasabb fokon elsajátító ember már óhatatlanul bepillantást nyer abba, *hogy mennyire más* - csupán a beszéd és a nyelvhasználat sfkján megragadva - *az új kultúra, az új társadalmi közeg*. Az elvont kifejezések jelentéstartalma más, mások a szövegstruktúrák, mások a szemantikai árnyalatok, más implikációkkal bírnak a hangsúlyozott nyelvhasználati eltérések /pl. egyes országokban, nyelvi közegekben az eltérő társadalmi réteghelyzetű emberekkel folytatott nyelvi kommunikáció/, stb. Hiába jár együtt a magasszintű nyelvtanulással a másik kultúra történetének és irodalmának megismerése, és így hiába érthetők az utalások a nagy történelmi személyiségekre, poétákra, filozófusokra, vagy már általános iskolában tanult versekre, gyermekkorban szívesen hallgatott mesékre /pl. a művelt amerikai beszédben oly gyakori idézetekre a Micimackóból vagy az Aliz csodaországban-ból/, mindig maradnak szólásmondások, tréfák, élcek, apró trágárságok és kétértelműségek, amelyek a kívülreredés érzését keltik. *Hosszú időnek kell eltelnie, amíg valaki tényleg belép az idegen nyelvi kultúrába*. Ilyenkorra egy kicsit mindenki meg is változik, gondolkodásában, szemléletében is más lesz, már nem lesz annyira jellemző tagja eredeti kultúrájának. A figyelmes szemlélő ezt rendszerint észleli is, ráismer, hogy az illető hosszabb ideig élt az Egyesült Államokban, Franciaországban vagy valamelyik távol-keleti, stb. országban, és mindezt nem észlelheti az idehaza évtizedeken át az adott nyelvet "főállásban" használó nyelvtanár, fordítón, újságíró, stb.

Említettük az arcot, a mozdulatokat, a hanghordozást. A kommunikáció modern elmélete a nyelvi kommunikáción kívül rendkívüli jelentőséget tulajdonít a *nemverbális kommunikációnak*, vagyis mindannak, amit a beszéd nemlingvisztikai elemei, a gesztusok, a mozdulatok vagy a mimikai mozgások kifejeznek. Ezek egész *kommunikációs rendszert* alkotnak, amely lényegében más, mint a nyelv kommunikációs rendszere. Alapvetően a nyelv *digitális kódban* rögzíti a jelentéstartalmakat, a kód hangokból áll. Már a nyelv sem csupán digitális kód, hiszen ami az utalások révén kifejezhető, az nem képezhető le digitális kódban, az itthon idegen nyelvet elsajátító fő problémája éppen ez. Nem elég ugyanis, ha megtanulja a szótári jelentés digitális kódját, ezen kívüli kommunikációs helyzetekben akad el. A mozdulatok és gesztusok rendszere, a nemverbális kommunikáció elsősorban *analógiás kódban* fogalmazódik, vagyis intenzitásokat folyamatos sorban ábrázol. Itt sincs természetesen kizárólagosság, a nemverbális kommunikációban nagyon sok a digitális jelentés, amelynek az a funkciója, hogy aláfesse, erősítse, helyettesítse vagy kiegészítse a nyelvi kommunikációt, esetleg áthidalja azt a távolságot, amit a beszéd nem képes. Ilyenkor a jel azt fejezi ki, ami szavakban is elmondható lenne. A nemverbális közlések többsége azonban a nyelvben nehezen megragadható jelentésű. A nemverbális kommunikáció általában nem független a verbálistól, annak tartalmaira sokrétűen vonatkozik, vagy azokat minősíti /metakommunikáció/, vagy pedig azok folyamatát szabályozza. Az összefüggések révén válik az emberi kommunikáció igazán sokrétűvé és bonyolulttá, és az idegen kultúrában folyó kommunikáció leginkább a nemverbális kommunikáció rendszerének hiányos ismerete által nehézkes. A nemverbális kommunikációt nem tanítják a szokványos nyelvviskolákban, legfeljebb titkos ügynökök kiképzésében fordítanak erre gondot, de akkor is a megcélzott kultúra viszonyainak teljes imitációja formájában. Az audiovizuális eszközökkel folyó nyelvtanításban bizonyos fokig figyelem fordulhat a nemverbális viselkedés felé is, hiszen az "anyakultúrából" származó kommunikációs mintákban feltűnhet a többlet, a nemverbális kommunikációs viselkedés különbözősége, és a filmek vagy videofelvételek segítségével tanuló összetett kommunikációs szekvenciákat sajátíthat el.

A nemverbális kommunikáció a másik kultúrában élés huzamos ideje nélkül alapjában megtanulhatalan. Újabb vizsgálatok mutatják pl., hogy hiába tanulnak meg egy nyelvet a bevándorlók tökéletesen intenzív nyelvtanfolyam keretében /még olyan társadalomban is, mint az izraeli, amelyben a közös nemzetiségi tudat és a közös vallási hagyomány hatalmas közös kontextust jelent a különböző országokból bevándorolt zsidó számára is/, sok a megértési nehézség, hiszen a nemverbális kommunikáció különböző rendszereit hozták magukkal a bevándoroltak eredeti életterükből, és ezért gyakoriak a kódkülönbségek a komplex, kontextuális kommunikációban /Poyatos, 1988./.

A nemverbális kommunikáció rendszerét a kulturális hagyományok és társadalmi sajátosságok még jobban színezik és differenciálják, mint a verbális kommunikációt. Sokféle nemverbális jel-konstelláció utal pl. a társadalmi rangra, réteghelyzetre, vallásra, nagyobb országokban a szubkulturális sajátosságokra. Gyakran mások a *metakommunikáció* szabályai; kiváltképpen azok, amelyek a kommunikáló felek közötti viszonyra vagy a kommunikációs szituációra vonatkoznak, de egészen mások lehetnek az ún. *technikai metakommunikáció* /Buda,

1988./ szabályai, amelyek magát a kommunikációs folyamatot vezérlik, és azt fejezik ki, hogy egyik vagy másik fél szólni akar, nem ért valamit, mit akar nyomtatékosítani, mit szeretne meggyorsítani vagy lassítani stb. Edward T. Hall munkásságából tudjuk, de az idegen kultúrába lépő gyakran legelőször ezt tapasztalja meg, hogy a különböző kultúrákban mások a *kommunikációs távolságtartás* szabályai. Az euroamerikai civilizációkban a távolság általában tükrözi az interakció hivatalos vagy magán természetét, és ezen belül is a kommunikáló felek szándékolt és valós érzelmi viszonyát. Ezekben a civilizációkban van meghatározott távolság, amin belül csak az intim kapcsolatok keretében megszokott a kommunikáció, és ha valaki e távolságot meg akarja rövidíteni ilyen kapcsolat nélkül, akkor a másik visszahúzódik. Számos kultúrában hiányzik ez az intim-szféra, és az idegen vagy a hivatalos kommunikáció is lépten-nyomon behatol ebbe. Ezt nagyon nehéz megszokni a mi kultúránkból érkezőnek /Hall, 1975./. A távolságtartási viselkedésszabályok különbsége dezorientációs érzést kelt az emberben, a saját kultúra szabályainak ismerete /ez az ismeret természetesen implicit, hiszen a legtöbb ember nem tud róla, automatikusnak tekinti a dolgot, illetve szokásként, természetesként kezeli/ nagyon jó tájékozódási keretet ad, ennek segítőjével be tudjuk mérni helyzetünket. Mindez az idegen kultúrában elvész. A másik kultúrában számos más nemverbális, ill. metakommunikációs szabály is más, más a nemek és a korosztályok viszonyát szabályozó rejtett előírások, szokások sora, más a tekintés, a test különböző tájainak fedése, a hozzáérés a másikhoz és sok más kommunikatív megnyilvánulás szabálya /Buda, László, 1981./

Bármilyen különleges és idegen kultúrába is kerülünk, az emberi kommunikációnak vannak bizonyos univerzális elemei, amelyek minden emberben azonos, biológiai alapú kódban rögzítődnek, és lehetővé teszik az általános, érzelmi megértést. Ilyen, biológiai kódja van például a mimikának, erre már Darwin is felfigyelt, mert az alapvető mimikai megnyilvánulások a fejlett állatfajokban is hasonlóak az emberéhez /Darwin, 1963./. Nagyon aprólékos vizsgálatokkal sikerült bizonyítani, hogy a mimikai kód minden kultúrában azonos, és a mimika emocionális tartalmát a kommunikációs partner automatikusan felismeri /Ekman, 1973./. Ha a mimika értelmezésével vannak nehézségek, azok inkább a verbális átkódolás nehézségei, illetve abból adódó nehézségek, hogy minden kultúra kissé más vonatkoztatási keretbe - pl. másfajta nemverbális megnyilvánulások konsttaltív keretébe - helyezi a mimikát, és ezért azt kissé könnyebb félreérteni. A mimikához hasonlóan biológiai kód rejlik a tekintésben, az alapvető testtartási és gesztusjelekben, és főleg a hanghordozás - az ún. *vokális kommunikáció* - érzelmekifejezési jeleiben. Univerzálisak az emberi világban a kommunikáció *zavarjelei* is, pl. az elakadások a verbális kommunikációs folyamatban, a megértés nehézségei, vagy az ún. *inkongruenciajalek*, azok a megnyilvánulási módok, amelyek arra utalnak, hogy a közlő személyiségben nincs összhangban a szándékolt közlés a valódi kognitív-émocionális tartalmakkal. Az inkongruencia elmentéje a *hitelesség*, ha valamilyen mélyen átélt, őszinte lelkiállapot jelenik meg a kommunikatív viselkedésben, akkor az kongruens, *hiteles*, és ez a hiteles kommunikáció nagyon hatékony, nagyon szuggesztív, míg a hitelesség nagyobb fokú hiánya általában oda vezet, hogy a kommunikáció nem hat eléggé, sokat veszít befolyásoló jellegéből. Az inkongruenciát a partner megérzi, és innen támad

általában a mindennapi életben a gyanúnk, hogy a másik nem őszinte, vagy éppen hazudik. Az inkongruenciát idegen kultúra tagjain is megérezzük, és ez a lassan rekonstruálódó tájékozódásunkban fontos támpont lehet.

Az alapvető emberi, nemverbális ill. metakommunikatív kód segítségével idegen kultúrákban is lehetséges a beleélő megértés, az *empátia*. Idegen kultúrában is előnyben van az az ember, aki ezt a veleszületett, de a nyugati kultúrákban általában "inaktivitási atrofíába" került képességet felszabadította és begyakorolta magában. Voltaképpen aki gyakran jár más kultúrákban, az önkéntelenül is átesik "empátiás tréningen", ugyanis óhatatlanul rá kell csodálkoznia a különbségekre, és meg kell próbálni megértenie azokat, és ilyenkor nem is tud más képességéhez folyamodni, mint az empátiához. A saját kultúrában az empátia azért is sorvad el kissé, mert a nagyon mélyreható kontextusismeret mellett az átlagember élet-körülményei között ritka a megértési nehézség, villanásszerűen tisztázódnak a kommunikatív szituációk és a jelentéstartalmak. Nincs tehát szükség az empátiára. Aki azonban a saját kultúráján belül is pl. gyermekekkel, betegekkel, deviánsokkal vagy más szubkultúrák tegjaival foglalkozik hivatásszerűen, átéli a megértési problémákat, és kénytelen megpróbálni beleélni magát mások érzelmi és kognitív helyzetébe. Az empátiát viszonylag könnyen jelentős mértékben lehet fejleszteni, és akkor hatékony eszközzé válik arra, hogy különböző emberi helyzetekben, akár idegen kulturális közegekben is felismerjük, hogy valamilyen kommunikációs megnyilvánulás mit jelent. Természetesen a nemverbális kommunikáció "dekódolását" segíti az empátia, de a verbális kommunikációban is segít, mert megérezhetjük, hogy valamilyen más jelentéstartalmi árnyalat is rejlik a kifejezések értelmében.

Az empátia leginkább az emberi relációk és a metakommunikációk érzelmi tartalmának megértésében segít /Buda, 1985./. Ha tehát ezt a képességünket gyakoroljuk, ha megpróbáljuk megérteni a velünk kommunikáló másik embert olyan módon, hogy mintegy beleéljük magunkat annak lelkiállapotába, akkor az a sajátos akkulturálódási folyamat, amely az idegen kultúrába lépéssel megkezdődik és lassan halad előre /mint említettük, hasonlóan a természetes akkulturálódáshoz, a szocializációhoz, amelyen a gyermek megy át a saját kultúrájában/, rendkívül meggyorsulhat. A tapasztalat intenzívebbé válik. Az empátiás utazó rövidebb tartózkodás alatt is sokkal többet ért meg a másik kultúra kommunikációs világából, mint mások, akik esetleg már hosszabb ideje élnek ott. Az empátiás viszonyulás gazdagabbá és érdekesebbé teszi az idegen kultúrával való találkozás élményét.

Nagyon fontos tény, hogy a közvetlen interakciós partner megértésére tett empátiás erőfeszítés mindig szorosabbá teszi a vele való érzelmi viszonyt, mintha a kommunikáció csupán átlagos, szokványos lenne. Ha érezzük, hogy a másik jobban meg akar bennünket érteni, akkor az szimpatikusabb számunkra, mi is jobban figyelünk rá, automatikusan igyekszünk elősegíteni, hogy a másik megértsen bennünket, akaratlanul is világosabban kommunikálunk, egyértelműbb jeleket adunk. Ha valaki szavakban, gesztusokban is ki tudja fejezni azt, amit megértett belőlünk empátiás úton, *ez még inkább felfokozza érdeklődésünket és rokonszenvünket iránta*. Ha tehát valamilyen megértési nehézség támad a kulturális kommunikációs rendszerek különbözőségéből eredően, és valamit megértünk a másik beállítódásából vagy viszonyulásából, és szeretnénk arról meg-

bizonyosodni, ha nem tiltja ezt valamilyen világos szabály, akkor módunk van benyomásunkat óvatosan megfogalmazni, megpróbálhatjuk a másik félelmeit, bizonytalanságát, bizalmatlanságát, ellenszenvét stb. megfogalmazni és kommunikatív módon elosztani. Ha ez sikerül, akár kicsi lépésként is, akkor a kapcsolat nagyot javult, akkor a kommunikációs szituáció kontrollja kissé nagyobb mértékben kerül a mi kezünkbe. Ha idegen kultúrában vagyunk, ez a kis lépés nagy jelentőségű, mert a kommunikációs helyzetet eredendően jobban kontrollálja a házigazda, az, aki otthon van. Az empátiás viszonyulás és kommunikációs készség bizonyos fokig ellensúlyozni képes a "hazai pálya" előnyét. Az alkalmazott kommunikáció minden területén ismert és felhasznált szabály, hogy az empátiás partner, különösen az empátiásan megértett emocionális tartalmak kifejezésére is képes ember jobban tudja befolyásolni a másikat /Buda, 1981./

Az empátia gyakorlásában képzelőerőnk is nagy szerephez jut. Megpróbáljuk felidézni magunkban, mit jelenthet a másik hanghordozása, beszédritmusa, megakadásainak jelzésrendszere, a mimika valamilyen részének - pl. a szempillák mozgásának vagy a szemöldök rándulásainak, esetleg az ajak körüli izmok mozgásainak stb. - értelme. Mivel ezekre a mozgásokra, megnyilvánulásokra mi is képesek vagyunk, képzeletbeli utánzással elő tudjuk hívni magunkban a megfelelő lelkiállapotot, különösen akkor, ha beleképzeljük magunkat az adott kommunikatív szituációba. Mivel valamennyiünkben nagyon jó minőségű belső "képmagnó" működik, az audiovizuális memória képessége, a kommunikációs helyzetet "visszajátszhatók" a fantáziánkban, és még utólag is nagyon sokat megérthetünk a másiktól. *De a képzelet az adott interakció pillanataiban is működik és működtethető.* Mint mai ismereteink mutatják, az empátiás megértés lényegében a másik ember nemverbális, ill. metakommunikatív jelzései nyomán előálló gyors, automatikus belső utánzás révén jön létre, tehát ugyanaz történik, amire a leírt módon akaratlagon és tudatosan is törekedhetünk.

Ha az idegen kultúra nyelvének ismerete párosul a figyelemmel a másik kultúra kommunikációs szokásai iránt /és ezekből nagyon sokat megtudhatunk mások tapasztalataiból és a kultúrára vonatkozó társadalomtudományi és etnográfiai irodalomból/, akkor már csak az empátia alkalmazásán múlik, hogy valaki behatoljon a kultúra sajátos kommunikációs közegébe, és valóban szinkron és hatékony módon tudjon érintkezni, tárgyalni, alkudni a másik kultúra embereivel. Akkor tud befolyást gyakorolni rájuk, akkor tud igazi emberi kapcsolatokat kialakítani velük. Ez a folyamat, mint erről már történt említés, gyarapítja, gazdagítja a személyiséget, és lehetővé teszi számára a ráismerést a kommunikáció sok olyan oldalára, amely egyébként a csak egy kultúrában élő ember számára rejtett marad.

A kultúrák közötti kommunikáció kérdéskörében az adott társadalmakra, kultúrkörökre vonatkozó szakirodalmon, valamint a saját empátiás tapasztalaton kívül sokat segíthet a korszerű kommunikációelmélet ismeretanyaga is. Ebből számos olyan összefüggés válhat nyilvánvalóvá, ami az egyszerű empátiagyakorlás számára elsikkad. A beleélő megértés során a figyelem elsősorban a mimikára, a vokális csatornára és a test jelzéseire irányul, ritkán figyelünk viszont a díszek, a ruhák és a környezet jelzéseire, az ún. *statikus kommunikációs szignálokra*. Ezek közismerten kultúrafüggők, ezt mindenki érzékeli, lassanként ezek a kultúrával ismerkedők számára megfejthetők /pl. az Indiában gyakran járó

ember megismeri az arcfestés és az arcra, homlokra ragasztott apró jelek értelmét, a ruházat egyes jellegzetességeinek jelentéstartalmát, ugyanígy az arab világban is sokféle jelet hordoz a test és az öltözék, de nem kevésbé van ez így a civilizált országokban, amelyekben az öltözet, a díszek és maga a testi megjelenés is nagyon sok szociokulturális üzenetet hordoz/, de a tapasztalat szerint a figyelem ritkán terjed ki arra, hogyan válik ez az *individuális önkifejezés, a kommunikatív önmegjelenítés* eszközévé. Ha ezek viselésébe és előkészítésébe is beleéljük magunkat, akkor kissé bepillantunk abba, hogyan szerveződik az énonozottság tudata a másik kultúrában, és partnerünk ennek milyen fokán áll. Marad-e "te-repszíni" szervezeti ember, cége, üzletága, társadalmi rétege névtelen képviselője, vagy pedig emellett vagy ezen belül valami más is helyet foglal személyes értékei között, pl. vallása, klánja, családjá, személyes élettörténete, tagsága valamilyen voluntáris szervezetben /ezt rendszerint jelvények tükrözik, apró szimbólumok, néha gyűrűk, kis ékszerek/, vagy éppen nemiségét és életkorát akarja-e hangsúlyozni, nemi szerepében nyitott-e, vagy éppen családjá, házassága iránti lojalitását akarja kifejezni. Sokat mond az a mód, ahogyan a kommunikatív interakciók során a másik ember testtájékaira, díszekre, hajviseletére vagy ruházatára akaratlanul is visszautal az érintéssel, az apró tétova mozdulatokkal, amelyek a beszédet kísérik, de amelyek korántsem olyan értelmetlenek és jelentéktelenek, mint azt a mindennapokban hisszük. Kommunikatív jelentőségű lehet a testen kívüli, környezeti személyes tárgyak világa és felhasználási módja a kommunikáció során. Ha valaki a saját területén van, pl. a saját irodájában vagy lakásában, akkor ez az információs hálózat még összetettebb, de az idegen terepen tárgyaló ember is tollak, papírok, dohányzó szerszámok, szemüveg, magnetofon, számológép és más tárgyak rendszerét rakja ki maga köré, és ezekkel mintegy "él" a kommunikáció során. E statikus szignálok világa azért érdekes, mert ezeknek üzenethálózata éppen abban a vetületben mondhat sokat, amelyben a hivatalos tárgyalások, az üzletkötések, a diplomáciai érintkezések mozognak. /Ekman, Friesen, 1969./

A kommunikáció rendkívül gazdag, szinte kimeríthetetlen problémátömeg, olyan jelenségvilág azonban, amelynek minden részlete valamilyen módon közvetlenül érdekes és gyakorlatilag is hasznos lehet a tanulmányozó számára, a tanulmányozást pedig a kultúrák közötti érintkezés megfigyelése rendkívül elmélyítheti.

IRODALOM

- Buda Béla: /szerk./: 1981. Pszichoterápia
Gondolat, Budapest
- Buda Béla: 1985. Az empátia. - A beleélés lélektana.
Gondolat, Budapest /3. átdolgozott és kibővített kiadás/
- Buda Béla: 1988. A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei.
Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest /3. kibővített és átdolgozott kiadás/
- Buda B., László J.: 1981. Beszéd a szavak mögött.
Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest
- Darwin Ch.: 1963. Az ember és az állat érzelmeinek kifejeződése.
Akadémiai Kiadó, Budapest
- Ekman P.: /ed./: 1973. Darwin and Facial Expression: A Century
of Research in Review.
Academic Press, New York
- Ekman P., Friesen V.: 1969. Origen, Uso y Codificación: Bases
para cinco categorías de conducta non-verbal.
in: E. Veron y otros /ed./: 1969. Lenguaje y comunicación social. 51-105.
Edition Nueva Vision, Buenos Aires

Kerégyártó T. István

Az összeroncsolt kultúra

"Evilágian szennyezett szemmel nézve vonatban utazók helyzetében vagyunk, akik elvesztek egy hosszú alagútban, méghozzá egy olyan helyen, ahol a kezdet fényét az ember többé már nem látja, a vég fénye azonban olyan kicsiny csupán, hogy a tekintetnek szakadatlanul keresnie kell és szakadatlanul elveszíti, miközben nem is vagyunk bizonyosak a kezdetet és véget illetően." /F. Kafka/

Az államszocializmus négy évtizedes történetében a kultúra is annak a politikai akarattal rendelődött alá, mely az alávetettséget és a szolgaságot állandósította. A totális megfélemlítéstől a társadalom tudatos kiskorúsításáig terjedő időszakban nemcsak a közösségi mikrostruktúrák zilálódtak szét, hanem az öntevékenység szubjektív és tárgyi feltételei szűntek meg, hanem - a nyolcvanas évek végére - a materiális létfeltételek újratemmelése is veszélybe került. Éppen a mindent átható és meghatározó politikai akarat következtében, mely egyértelműen hazug látszatokkal vont a körbe a tulajdont, a gazdaságot, az értékeket egyaránt. Mert a társadalmi nevezett tulajdon sem volt más, mint a csak személyi összetételében változó hatalmi elit kollektív magántulajdona, s a gazdaság sem belső törvényszerűségek, hanem tervutasításos víziók alapján működött. Az értékek pedig szintén a hatalmi önkény szerint "szubjektivizálódtak". Államosították az egész gazdasági életet, a társadalom intézményeit, még a szellemi tevékenységet is. Nem csupán és nem is főként olyan represszív eszközökkel járultak hozzá a kultúra megbénításához, mint az engedetlenek elnyomása, a tilalmak alkalmazása vagy a nem legalizált cenzúrahivatal, hanem - a kulturális önkifejezés felszámolása révén - a közösségi élet minden jelenségének regulálására törekedtek /beleértve a művészetet, a tudományt, a vallást és az erkölcsöt/. Ideológiai normák határozták meg a kezdetben spontán kibontakozó kulturális törekvéseket is, akár csak a művészeti kifejezési formákat. A pártállam az önálló egyesületi életet nem engedélyezte; elsorvadt a nyilvános közélet, s megint összekapcsolódott a közhatalom és a munkaviszony. Ezzel az állampolgári jogok érvényesítése a munkaszervezetben betöltött szereptől függött, és a legfőbb munkaadó maga az államhatalom volt.

Így a civil társadalom képződése helyett csak a privilegizált csoportoknak a hatalomtól való kiszolgáltatottság mértéke szerint megkülönböztethető hierarchiája jött létre. *Vagyis a gazdaság, a kultúra és a politika eleven kölcsönviszonya végképp felszámolódott, hiszen az utóbbi - valójában a mindenkori oligarchikus elit szándékai alapján - mindent maga alá gyűrt.* Az intézményes ellenőrzés nélkül működő autokratikus hatalom és az azt kiszolgáló privilegizált helyzetű csoportok számára tűnt csak emelkedésnek az, ami a valóságban süllyedés volt. A pártállam a hétköznapi élet ezer szálán keresztül tagolta szét a lakosságot. S ebben a kultúra is szerepet játszott, mely a politika "szolgálóleányává" vált. Csakhogy ezzel fejlődésének létalapját veszítette el, s éppígy az emberi autonómia és integráció megvalósításában nélkülözhetetlen hatását. Jórészt a politikai hatalom ornamentális elemeként jelent meg. Nem az emberi kiteljesedést szolgálta, hanem - mivel a *monolitikussá* formált kultúra a választás lehetőségét eleve

kizárta magából - az egyéni és a közösségi autonómiák elsorvasztását. Lerombolva egyszersem az európai történelem folytonosságát és a szellemi kifejezés lehetőségei elé olyan korlátokat állított, melyek igazából a hatalmon levő elit megtévesztő akcióinak kedveztek. Így az emberi integritás megvalósítása csak ezt a követelményt megcsúfoló eredményhez, a passzivitásra ítélt emberi magatartások szaporodásához vezethetett. A fásult érdektelenséghez, vagy a befelé forduló mentalitáshoz. De a kádári korszak biztonság- és birtoklásképzeteihez való tehetetlen rögződés azt is akadályozta, hogy az állampolgárok a kialakult helyzetet egészen újfajta szociális, politikai és kulturális lehetőségek terenumaként fogják fel.

Mivel az 1956 utáni viszonylagos stabilizálódás sokaknak kedvezett /még az anyagi gyarapodást tekintve is/, joggal hitték, hogy minden olyan változást ingatagnak kell tekinteni, mely ezt a "stabilitást" megbontja. Ám az is bebizonyosodott, hogy *a szilárdnak tetsző társadalmi helyzet szilárd nyomort és megfosztottságot jelentett*. Csak ha bevalljuk, hogy a lappangó ditatúra teljes felszámolásában rejlik az újraélesztés esélye és egyetlen rációja, akkor léphetünk túl a nap mint nap ismétlődő válságjelenségek fölötti bénító elképedésen, tekinthetjük számításainkban a megújulást elkerülhetetlen kockázatnak. Érzékelvén ekképp az egyelőre nem látható végkifejletet csaknem csodával határos, felfoghatatlan rendkívülinek. Kezdetől fogva érzékelhető volt, hogy az államszocializmus "ideálképe egy tökéletesen homogenizált társadalom volt, ezt a homogenizációt azonban nem a létükben megőrzött réteg-, illetve helyi kultúrák integrációjával, hanem ezek felszámolásával és helyettesítésével igyekezett elérni. Nemcsak művészeti, tudományos iskolákat és irányzatokat számoltak fel, hanem a kulturális integráció társadalmi szolidaritásainak azokat a formáit is, melyek a kulturális háttértudás újratermelésének tényleges alapját képezik".^{1.} Éppen ezzel következett be a totális regresszió, hiszen mérhetetlenül összezsugorodott az a kulturális tudáskészlet, mely alkalmas lett volna arra, hogy megértően elhelyezzük magunkat a világban.

Az emberi önmegvalósítás egyetlen jogosult követelményeként a *hivatalos* kultúra javainak passzív fogyasztása vált. A polgári kultúra csaknem valamennyi eredménye zárójelbe került, vagy legalábbis átpolitizálódott. A kontrollálatlan politikai viszonyok között az egyén is csak a közösség karkatúrájaként jelenhetett meg, önmegvalósítása pedig reális elvalótlanodásként. Mert csak elviselője volt az adott viszonyoknak, s a másként látás és értelmezés lehetőségeitől is megfosztották. Az emberek tudatában csak a legszűkebbre szabott magánérdekek hatottak, mikor cselekvésre került sor. Így abban a társadalomban, melynek minden tagja kizárólag a maga javát tartja szem előtt, tehetetlen tömegként esik áldozatul a legkülönfélébb véleménymanipulációknak. A politikai akarat uralma alól - mely hosszú ideig átléphetetlen akadályt jelentett a szuverén öntudat számára - szinte senki sem vonhatta ki magát. És éppen ez a körülmény az, ami a *kulturális regresszió folyamatát mindezidáig meghatározta. Mert egyrészt a haszonelvőség pusztító módon ott áll minden életérdek középpontjában, másrészt épp ez az a korlát, amely előtt csaknem valamennyi emberi viszony csöddöt mond*. S bármilyen meglepően hangzik is, az államszocializmus - szándékai ellenére - az úgynevezett parcella-ember létmódjának kialakulását, a magánérdek kizá-

rólágossá válását, a közösségi élet privatizálódását, a politikai szféra merő esz-közzé züllesztését segítette elő.

A kulturális háttérétől elválasztott, szolidaritásaitól megfosztott, atomizált egyének csak annyiban vették számításba a közösséget, amennyiben hasznosíthatták személyes előrehaladásuk vagy közvetlen hasznuk szempontjából. A félelem és a féltékenység, az irigység és a rosszindulat megannyi jellemzőjével találkozhattunk az elmúlt időszakban. Ám milyen mértékben vált lehetetlenné a *citoyen lét*, olyan mértékben váltak feleslegessé az állampolgári erények. Míg nem a közösségi erények is elsorvadtak az egyedülvalóvá vált politikai célok hatására. S ahogyan a "köz minden - az egyén semmi" maximája általánossá vált, úgy kezdett erősödni az üres individualizáció, melynek életszervező elve a cinizmustól a "másképp úgysem lehet csinálni" önfeladásáig és amoralitásáig, a felelőtlenség nyílt jelszökeént való hirdetéséig terjed. Kiderült ugyanis, hogy ha már csak *a szabadság látszatai között lehet választani*, akkor reálisabb lehet a terhes, mert irreális morális parancsoknak és a legalitás béklyóinak nyílt vagy rejtett felrúgása. Az atomizált lét ezt teljesítette ki, s vele olyan látszólagos felszabadultságot, melyben az egyén mégis jóval "szabadabban" mozoghatott. A pártállam ugyan a racionalitást és a szakszerűséget akarta a társadalom szervezésében érvényesíteni, de ehelyett - mivel az egyén tevékenységét sokoldalúan megteremtő jogrend hiányzott - *az általa létrehozott racionalitáshiány foglyává vált*. Hol erőteljesebben, hogy kevésbé erőteljesen, tevékenységének egészét az irracionalitás, a kiszámíthatatlanul változó, egymásnak ellentmondó direktívák, az "időszerű" ideológiai prioritások szeszélyes átcsoportosítási törekvései jellemezték.

Csak annyit tudott ígérni az embereknek, hogy a társadalmi kötelezettségek feltétel nélküli elfogadás "mögött" azt tehetnek, amit akarnak, s esetleg - ha van hozzá elég kitartásuk - meg is őrizhetik autonómiájukat addig, amíg annak realizálására nem kínálkozik idő és alkalom. *Így nem is csodálkozhatunk azon, hogy a társadalom széthullott*. Amiként azon sem, hogy az egyén ugyan megtanult kalkulálni, de nem tanulta meg azt, hogy másokkal össze is lehet fogni, sőt még áldozatokat is lehet hozni annak érdekében, hogy létrejöjjön egy olyan érdekszövetség, amely azután még jobban fogja segíteni az egyén lehetőségeinek a kibontakozását. Ennek következtében is jött létre a milliókra rúgó, épp csak megtúrt, az infrastruktúrából és a kultúrából kirekesztett réteg, mely ugyan a második vagy a harmadik gazdaságból halmozta fel a hasznót, de mérhetetlen önkizsákmányolásával mégsem tudta létrehozni a munkájához méltó tőkét, mint ahogyan ebben a helyzetben nem épülhetett ki az ország formálását legitim módon meghatározó öntudat és önbizalom sem. Nyilván ebben az értékválság is szerepet játszott, melynek oka persze nemcsak a politikai államban magában, hanem a társadalmi szférában is rejlik. Mint ahogyan a kiüresedett individualizmus oka sem korlátozható az egyetlen, habár döntő jelentőségű gazdasági szférára.

Mert ellenkező előjelű folyamat eredményeként is megjelenhet, mikor például a "fogyasztás propagandája magát az elidegenedést is áruvá teszi. A modern élet lelki sivárságát veszi célba, és gyógymódként a fogyasztást ajánlja. Nemcsak azzal kecsesget, hogy csillapítja az ember eredendő boldogtalanságát, hanem azt még meg is tetézi, s a boldogtalanság új formáiról is gondoskodik: a személyes

bizonytalanságról, a státusért való szorongásról, a szülők szorongásáról, hogy vajon ki tudják-e elégténi gyerekeik igényeit".^{12.} De bármint van is, merő illúzió volt abban reménykedni, hogy az államszocializmusban az egyének csak esz-köznek tekintik az anyagi javakat, s ezek megszervezése helyett minduntalan a magasabb kulturális szférákba akarnak emelkedni. *Annak ellenére sem, hogy a társadalom egyre nagyobb létszámú rétege minden tevékenységében önmagát, munkáját alázza meg az "alamiznásznaszint" megtartása érdekében.* A drasztikusan elidegenedett társas érintkezés formái között ez érthető is. Ráadásul a közösség pótlékai /amelyekhez való tartozást a politikai akarat közvetítette és határozta meg/ egyetlen esetben sem a szabad emberi önmegvalósítás eszközeiként jelentek meg. Olyan mozgástért jelentettek, melyből egyáltalán nem, vagy csak kivételes helyzetekben lehetett kimozdulni, másrészt e mozgástéren belül az egyes egyén habitusán, kulturális fejlettségén is múltott mennyire veszi "kés" lehetőségnek a szerepektől a viselkedéstípusokon át a közmorál szférájában élő "válaszokig" terjedő látszatpaneleket.

A személyes egyén meghasonlását ezért is teljesíthette ki a kulturális indoktrináció /idomítás/. Ugyanakkor az államszocializmus csak jelszavakban fogadta el az emberi teljességet, valójában újra meg újra korlátozta. Még a jog eszközeivel is. A politikai akarat által korlátozott egyének és csoportok kulturális identitásukat így fokozatosan veszítették el, mert vasszükségszerűséggel kötötte össze őket a szolgaság "ethosza". Bármint akarta is az egyén másként alakítani életét, bármint döntött is múltja fordulópontjain, a végeredményt úgysem tudta elkerülni. Ennélfogva nem érzett és nem is érezhetett felelősséget a közösségért, a társadalomért; önállóságának alapja egy valóságosan működő felelőtlenség, hiszen a társadalom korlátozott tagjaként nem lehetett felelős azokért a körülményekért, melyekért szabad létében voltaképpen felelősnek kellett volna lennie. Lehetett "lázkodó", azaz a leplező látszatok nyomvonalán elindulva vállalhatta a valóság rekonstrukcióját, s lehetett "konformista", azaz spontán természetességgel élvezhette kiskorúsítottágát, *az egyéni autonómia kibontakoztatása, a felülemelkedés esélye így is, úgy is korlátozott volt.*

A homogénné és egysíkúvá tett kulturális gyakorlatban ugyanakkor az egyén valódi befogadóként sem jelenhetett meg. Mert - ahogyan *Bacsó Béla* írja - "magunkat a művészetről vagy a kultúra egyéb elemeiről szerzett tapasztalatunkban csak azáltal értjük és érthetjük meg, hogy részesei vagyunk egy életvilágnak, mely nyilvánvalóan nem homogén, hanem ha tetszik, elkülönülésre alkalmas, konfliktusos szerkezetű lehet, de mindenképpen egy referenciális, reflektív önmegértés keretét biztosító szféra, melyben a nyelv, az objektív hagyomány, még ha az elutasítás formájában is, de meghatározza az értelmezés különböző formáit".^{13.} Ha bárki értékelően-kritikailag viszonyult a hivatalos kultúrához, csak a kívülrekedést választhatta. S abban a mértékben, ahogyan az egyén kulturálisan sem választhatott szabadon, úgy alakult ki az új alternatíva: a külső követelményrendszer passzív elfogadása vagy egyszerű tagadása. Mindkét esetben azonban az egyén magatartásának meghatározó elve *a mitizált politikai valóság volt*, pusztán erre a valóságra adott reakciók különböző előjelének meghatározására radukálódott mozgástere. S ahogyan a kultúra egyre inkább átpolitizálódott, a kultúrateremtésnek és -elsajátításnak egyre inkább szűkült a szubjektív és a közösségi kerete, úgy veszett ki az egyénekből az a képesség,

hogy racionális érvényű megfontolások alapján határozzák meg tevékenységük célját és értelmét. Az ideologikus tézisek primer "igazságával" szemben a valós tendenciák másodrendű adottsággá süllyedtek, mellyel szemben a tényeket elfogadó egyén csak büntudatot érezhetett, elvesztvén a valóság iránti érzékét, a manipulatív módszerekkel szemben kifejtett ellenállását.

Melyen nem is nagyon csodálkozhatunk, hiszen sem a véleményalkotásban, sem a választásban nem jelenhetett meg az önbecsülés értéke s az egyénenként vállalt, egyeztetett közösségi mérték. Ez pedig a kultúrában megjelenő elidegenedéssel is összefügg. A hatalomgyakorlásnak az a monolit univerzuma, mely a kultúrára rátelepedett, szinte önmaga ellentétéként hívta életre - sokszor alig kitapintható módon - az egyének és csoportok azon törekvését, hogy olyan kulturális hagyományokat keressenek, melyek a fennálló meghaladásához segítenek, s úgy "interpretálják" ezeket, hogy a monolit univerzum tagadásaként jelenjenek meg. Mint például a népzenei mozgalmakban, vagy az avantgarde művészeti kísérletekben. Ám ezek inkább csak kivételek, mivel *a valóságban az autonóm, öntevékeny egyén fogalma felbomlott az adott állapotával, helyzetével azonosuló, a közvetlen célszerűségek világában tengődő "szocialista pauperre"*. A kultúra intézményrendszere is azt a célt szolgálta, hogy az elsajátítható kulturális javak, ismeretek, eszmék még véletlenül sem ébresszék rá az embereket eltorzított és leszűkített élettevékenységük realitására. Holott minden műveltség képzésének végső értelme, hogy a társadalomban élő embereket saját választásra, döntésre és ítéletre alkalmassá tegye társadalmi közös s önnön egyedi életében egyaránt.

Csak így válhat a kultúra az emberi magatartás irányítójává, és így határozhatja meg az egymásra halmozódó, a mindennapi élet folyását megszabó, céljait és módjait eldöntő választásokat. A kulturális diktatúra minden törekvésében kitapintható volt a kultúra *eredendően plurális szerkezetének felszámolása*. Kezdődött értéktartalmainak kilúgozásával, melynek révén csak azok az értékek voltak közvetíthetők, melyek előzőleg politikailag terjeszthetőnek minősültek. De a kultúra homogenizálása eleve hamis integráltságon alapult, mert merőben ellentétes értékeket kellett közös "nevezőre" hozni. Idővel a kultúrateremtést nem kanonizált formája is veszélyessé vált, és a legveszélyesebb volt az államosított kultúrát meghaladni akaró vagy azt tagadó törekvés. Az intézményesült politikai akarat éberrel őrködött azon, ahogy az emberek csak azt igenljék, melyet kínálnak számukra. Bár - ahogyan *L. Kolakowski* írja - az államszocializmus "képes volt arra, sőt, arra kényszerült, hogy szüntelenül kitermelje saját belső bírálóit, eretnekeit és hitehagyottait, akik az épp időszerű források frazeológiájával ugyan, de az elsődleges forrásokra hivatkoztak, hogy ezzel leplezzék le a valóság nyomorát".^[4.] Ezért is ritualizálódott a hivatalos kultúra, melyet számos bizonyítékkal lehetne alátámasztani. S mindegyik híven érzékeltetné, hogy a kulturális rituálék nyelve végleteleg személytelen.

A kulturális rítusok nyilvános rendeletekként hatnak és korántsem az az érdekes, hogy mit közölnek, hanem hogy pontosan a hatalom által előírt módon tegyék. Lett légyen az képzőművészeti alkotás, film vagy színpadi mű. Ezel alig hagytak helyet a személyes érzelmek kifejezésére, hanem a hivatalosan jóváhagyott "agitációs pépet" jelenítették meg. Amikor és amiként nyilvánosságra került valamely kulturális alkotás, a ceremonális elemeket sem nélkülözhetette. A totális diktatúra időszakában külön szcenárióként, a lappangó diktatúrában pedig politikailag meg-

tervezett "auraként". A hírhedt aczéli "három T" elve ugyanezt erősíti meg. A beavatkozó kultúrpolitikának éppen az volt a rendeltetése, hogy kiemelje a szóban forgó művet a mindennapokból, hogy személytelenné változtassa azt, ami a mindennapi életben személyes, s hogy így a hatalom, a tekintély pecsétjét üsse rá. *Az államszocializmus zárt társadalma tehát a kultúra zártságát is létrehozta.* Elveiben is kifejezésre jutottak az egyéni választást, a személyes felelősséget helyettesítő tabuk, a szigorúan megszabott, politikailag adott kérélehetetlen játékszabályok, melyekből az egyén nem vonhatta ki magát. Hogyan is vonhatta volna ki, hiszen a demokrácia hiányzott, mely a "hatalmi szférák szétválasztását" jelenti. Az államgazdaságtól a szövetkezeti formán át az egyéni gazdaságig a tulajdonformák sokasága képzelhető el benne. Az államkultúrától a különböző csoportosulásokon át a személyes kultúráig ugyancsak a sokféleség uralkodik. Szabadon szervezkedhetünk benne helyi, regionális, országos és nemzetközi szinteken egyaránt".^{5./}

Mivel ez a társadalmi berendezkedés menthetetlenül felbomlasztotta a közöségeket, ettől kezdve minden egyén tevékenysége már csak a privátlétre irányult; azaz a mindennapi kenyér megszerzésére több vagy kevesebb kényelemmel és fölösleggel. *Így a kultúra is olyan pótlékként jelent meg, mely a mindennapi életben termelő hiányok látszólagos megszüntetését szolgálta.* És "micsoda fintora a történelemnek: hiszen a kommunizmus maga hozta létre azt a nagyarányú társadalmi egységet, amely döntően járult hozzá a kommunizmus megdöntéséhez. A szándékos nivellálás és a rendszer sok spontán képtelensége nem annyira egyenlőségelvű, mint inkább teljesen kusza újraelosztási rendszert eredményezett. A professzor kevesebbet keresett, mint a bányász, a mérnök kevesebbet, mint a paraszt. Ha egy vízvezeték-szerelőnek volt néhány nyugatnémet márkája, máris nagyobb lából élt, mint egy kemény valuta nélküli hatalmasság. A munkás ugyanolyan lakásban lakott, mint az orvos, a mérnök vagy az író, a lakásának alaprajza is csaknem azonos volt, legfeljebb a berendezés különbözött".^{6./} S itt újra csak hangsúlyoznunk kell, hogy a kulturális viszonyok újratermelése a materiális lét termelésének folyamatában valósul meg; ott, ahol az egyén önmagát termeli újra, ez pedig az egyén társadalmi életfolyamatának alapja, életének öntudatlanul is belsővé vált formája. Az anyagi lét korlátai - melyektől sok esetben nagyvonalúan eltekintettek - ennél fogva a kulturális viszonyok újratermelésének síkján is reprodukálódnak.

Csak hogy a kezdetben sikeresnek látszó kulturális indoktrináció fokozatosan veszített jelentőségéből. S ebben az egyik ok a lakosság *akaratlan immunizálódása* a hivatalos kultúrával szemben, mely egy idő után mindent átható unalmat és ösztönös elutasítást váltott ki. A másik ok a hatalom ebből fakadó felismerésével függ össze; nevezetesen azzal, hogy a hivatalos kultúra mind kevesebb szerepet játszott akár az állampolgárokat ösztönző és mobilizáló, akár a politikai rendet legitimáló eszközként. Mert azzal, hogy megmondták az embereknek, mire törekedjenek, mi a jó, a helyes, a haladó, az értékes, a kulturális szükségleteknek sem engedtek szabad utat. Még a diktatúra liberálisabb kádári változatában is ragaszkodtak ahhoz, hogy megszabják a támogatt, a túrt és a tiltott értékeket. De ezzel egy politikai instancia kényszerítette az egyénekre akaratát és preferenciáit. *S ekközben az államszocializmus olyan társadalmat hagyott örökül, melyet teljesen szétzilált a minden emberi kapcsolatot megmértelyező bizal-*

matlanság, a nyers önzés, a mohó anyagiasság, a kímélet nélküli kegyetlenség. A szabadságtól hosszú ideig megfosztott ember így nem is igényelhet mást, mint olyan "ideális kelléktárat" - jelenjenek meg ezek akár a pornográfia, akár a giccs képében -, melyek nem bekapcsolják az életbe, hanem - ahogyan a köznyelvi kifejezés híven érzékelteti - kikapcsolják.

De a kultúra rakonstrukciójára azért is szükség van, mert az intézmények önmagukban nem garantálják a demokrácia működését. Csak emberek tehetik életképpé, akik rendelkeznek mindazokkal a kulturális feltételekkel, melyek a pluralisztikus demokrácia a citoyentől megkövetel. Éppúgy birtokolnunk kell a valóság kritikai megítélésének képességét, az argumentatív vita és kompromisszum feltételeit, mint a kooperációs készséget vagy a szociális folyamatok megértésére irányuló érzékenységet és nyitottságot. Mindazokat a feltételeket, melyeket - közkeletűen - a politikai kultúra körébe sorolunk. Az autonómiáját és a szabadságát visszanyerő egyén csak így válhat újra a kultúra szuverén teremtőjévé és elsajátítójává. Jóllehet a pluralisztikus demokráciában a kultúra is társadalmi érdekharok színterévé válhat, de ettől csak akkor kell félnünk, ha a konszenzus és a konfliktus rendje megbomlik, vagy ha a nyilvános érdek- és véleményharcokban az esélyegyenlőség megszűnik, s a többség döntési hatalmát nem kíséri a fokozott kisebbségvédelem. Éppen ezért elengedhetetlen a *dialogikus pluralizmus megteremtése, azaz olyan nyilvánosság, melyben az egyének és csoportok lehetőleg egyenlő esélyekkel, érvelve és vitatkozva kerülnek szembe egymással.*

Mert sohasem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a "racionalizmus, a hagyomány megvetése és a kultúra egész mitologikus rétegének gyűlölete a kommunizmusban nemcsak a vallás brutális üldözésének formájában jelentkezett, hanem mint elv is kifejeződött, amit inkább gyakoroltak, mintsem közvetlenül megfogalmaztak: eszerint az egyének teljesen felcserélhetőek, s az egyén élete csak anyiban számít, amennyiben eszköze lehet az általános ügyének, vagyis az államénak, minthogy nincs racionális alapja annak, hogy az emberi személyiségnek bármilyen különleges, nem-eszköz jellegű méltóságot tulajdonítsunk".¹¹ Ám bármilyen különösen hangzik is, *a történelem új szakasza itt és most készül, mi is részesei vagyunk*, és nemcsak akkor szorulunk ki belőle, vetődünk a perifériájára, ha a gazdaság nem működik, hanem akkor is, ha kulturális önazonosságunkat nem tudjuk újratereíteni. A kiábrándulás vagy a bizalomvesztés halványíthatja reményeinket, de privát és nyilvános cselekvéseinket mégiscsak annak a felismerésnek kell vezérelnie, hogy a gazdaságilag és politikailag szuverén személyeknek és közösségeknek szükségük van a kultúrára. Ha csak a bontakozó pluralisztikus demokrácia alá nem ássa önnön létfeltételeit. De így utunk nem a szabadságba, hanem újra a szolgaságba vezet.

JEGYZETEK

1. Tallár Ferenc: Két tételben. Variációk a demokráciáról. Bp., 1988. Magvető K., 365. o.
2. Christopher Lasch: Az önimádat társadalma. Bp., 1984. Európa K., 94. o.
3. Bacsó Béla: A megértés művészete - a művészet megértése. Bp., 1989. Magvető K., 82. o.
4. Leszek Kolakowski: A kommunizmus mint kulturális jelenség. 2000, 1989. 4. sz. 10. o.
5. Konrád György: Az autonómia kísértése. Antipolitika. Bp., 1989. Codex Rt. 113. o.
6. Timothy Garton Ash: Az igazság éve Kelet-Európában. Valóság, 1990. 6. sz. 24. o.
7. Leszek Kolakowski: i.m. 10. o.

Bíró József

EUPHONIE

/egyszerűsített változat/
- patachich ivánnak -

1.
azt akarom
nézzetek a NAPba / - mindannyian - /
2.
nem akarlak
megszámolni benneteket határozottan -:
3.
nem
4.
vörösre festett szalmán ülök
kiárusítom
a mozdulatlan egyeneseket
5.
hamu hamu
6.
melledre hajlok / - kedvesem - /
ha most meghalnánk
elvérezne a HOLD
7.
egyszerű ez álmatlanul lebegünk
8.
összehajtogatom a szivárványt
borítékba zárom -
kézbesíthetetlen
9.
a halottak imára kulcsolják kezüket
éjfél van
10.
dalolok a nyárson
dóremi fászó látidóóóóóó
/ cédééefgéáhácé / én: AGNUS DEI ---

1.
 .... és
 holnap
 megérkeznek
 a keserűség
 lompos alkirályai !

2.
 tűnődöm

--- mit is úsztassak

e tál
 forró étolajban?

3.
 megvan!

4.
 pirinyó tevéket

5.
 hadd lakjanak jól
 a telhetetlen rombuszok

és

a buja költők ! ---

1.
 nyulak dajkálják
 farkasok nedves kölykeit

2.
 a diétás nővérekék
 rendíthetetlen nyugalma

SEM ...

3.
 s nem is ...

4.
 kopaszra nyírott mikrobák
 építenek -
 istállót

5.
 sem ablak / sem / semmi

6.
 kutyabőrbe csomagolt
 csipkefüggönyök énekelnek

7.
 nem
 nem vagyok -

lázás hegedű

8.

mennyei kocsmasztalon

könyökölök -:

! igazíts meg !

9.

kicsit

fütyürészek

10.

nem kívánom

felfalni

11.

i m á d o m -

a s z a b a d s á g o t ! -

1.

zakó

nadrág

zsebkendő

sál

kalap

és

2.

két pár

szandál -

3.

a járókában

4.

fuvolaszó ! ---

1.

kiáltsátok -

2.

kórusban -: ---

1.

feu d'artifice ! ---

Mátyás B. Ferenc

Sorsátültetés

Bár semmi szerepe nem volt a pontos időnek, a sebesült asszonyt délután hat órakor gyömöszölték be az országút szélén álló fülkébe. Leakasztották nyakából műanyag személyi lapját, és benyomták a fülke műszerfalának megfelelő nyílásába. Azonnal villódzni kezdett a kék lámpa, aztán az asszony elvesztette emlékezetét, majd eszméletét is.

A két segítőkész ember /ők bányászták ki testét autója roncsából/ ráérősen az acélosan fénylő elősegélyfülke oldalának vetette hátát.

Egyik pipára gyújtott, a másik mélázva elnézett a látóhatárig futó búzatáblák felszínén a nyugvó nap irányába, ahol valamikor madarak keringéltek és benépesítették az eget.

- Hát ezzel is telik az idő - mondta a pipázó. - Így van ez hét végén... Történik egy s más.

- Még velünk is - toldotta meg a másik. Megkocogtatta körmével az elsősegélyfülke üvegfalát és megcsóválta a fejét. - Édesapám mesélte, hogy már régebben is használtak azonossági számokat.

- Fémből voltak, s csak a katonák kapták, hogy haláluk esetén felismerjék őket. Mert ugyebár a papír könnyen elég, de a fém? A háborúk szomorú célszerűségeinek egyike volt az azonossági szám.

- Háború? - álmélkodott a másik.

- Meg kell nézni a múzeumban - dűnnyögte pipájába a pipás.

- Remek ötlet! A gyermekeket is elviszem. Gondolom, jól mulatnak majd.

Kialudt a pipa, és gazdája szurkálni kezdte az inge gallérjából elővarázsolt gombostűvel. Társa érdeklődve figyelte.

- Ügyes, hegyes kis szerszám - mondta, s hogy választ nem kapott, megnyalazta ujját és feje fölé tartotta. - Már a szél se fúj.

- Nem - felelte a pipás, miközben tovább ügyeskedett a tűvel. - Elállították. Talán a pipám is azt sínyli, hogy nem szelel.

- Meglehet - mondta a társa és nadrágjába törölte nedves ujjait. - Holnap esős vasárnapunk lesz. Örvendezni fognak a gyerekek. Vajon mennyi energiát használnak fel egy esős naphoz?

- Nem hinném, hogy többet, mint ehhez a naplementéhez - intett pipájával az alábukó napkorongra. - Ha érdekel, kiszámítom pontosan.

- Á, csak kérdeztem... Nem fontos... Látod, ezért szeretem a víkendet: az ember megengedhet magának egy kis céltalan és haszontalan tereferét...

A dombhát mögé süllyedő útról közeledő autó burrogása ütötte meg a fülüket, mindketten abba az irányba fordultak, és kíváncsian bámulták, hogyan közeledik egyre növekedve. A pipás újragyújtotta a fellazított dohányt. Társa fanyar arc-kifejezéssel megjegyezte:

- Hobbisok - mondta lekicsinylőn. - Mit szeretnek ezeken a dökögő járműveken? Megáll az eszem.

- Hóbort, akár a tiéd.

- Már megbocsáss, de nem hasonlíthatod össze a gyűjtőszenvédélyt egy ilyen

őrülettel. Láttad, hova jutott az az asszony - kérdezte, és ismét megkocogtatta körmével az elsősegélyfülke oldalát.

- Lárifári - legyintett a pipás. - Én egyszer betápláltam néhány különböző szenvedélyt a komputerembe, hogy a legmegfelelőbbet válassza ki nekem. Tudod, mi volt az eredmény?

- A pipád!

- Mellékesen. De megtudtam azt is, hogy minden szenvedély érzelmi felsőfok, és káros a szervezetre... Meglátod, egyszer még a te hibás molekulagyűjteményed is fellázad, és valamilyen mutációt idéz elő rajtad. Még ivarképessé leszel, mint közvetlen elődeink!

A molekulagyűjtő olyan jófízu nevetésbe kezdett, hogy a könnye is kicsordult. Megtörölte szemét keze fejével, s még mindig jókedvtől bugyborékoló hangon megjegyezte:

- Ilyen jó viccet se hallottam régen!

A pipás büszkén kidüllesztette mellét.

A nap közben a domb alá süllyedt, s az égen megjelent a görbe hold, felette arasznyira pedig az Esthajnalcsillag. A pipás meg akarta kérdezni, hogy vajon hogyan csinálják az esti eget, de figyelmét elorozta az úton közeledő autó - alteregója a roncsaiba gyűrődött másiknak, amelyből az asszony testét kikaparták -, amely fűlsiketítő robajjal a baleset színhelyére érkezett és megállt. A pipás megszívta pipáját, és megcsóválta fejét. A molekulagyűjtő megköszönte torkát, de nem mondott semmit. Magukban mindketten fogalmazgatták a baleset körtörténetét, hogy kellő részletességgel elmesélhessék majd, ha sor kerül rá. A felvert út pora váltakozó nagyságú gomolyokban várta, hogy elfújja a szél. A pipás kibökte:

- Olyan, mint egy megkövesedett robanás.

- Robbanás? - kérdezte meglepetten a társa.

- Majd megtudod, ha megnézted a háborút. Addig hiába magyaráznom, nehéz elképzelni...

Az autóból bozontos szakállú férfi szállt ki. Karcsú természetére kékeszöld bőr kezelábas feszült. Derekan vékony, feszes öv szaladt körbe, mint pontosan osztó határvonal a folyadékmércéken. Kihúzta magát, s még a roncsot mustrálta, meg se moccant. Törekenynek tűnt és simának, mint egy homokóra. A pipás oldalba bökte társát, felhúzta szemöldökét, és megvonta vállát. Fogai között megcsikorodt pipája borostyán szopókája. Az autós csak állingált.

- Tudok egy esetről - mondta a molekulagyűjtő -, már nem emlékszem, kitől hallottam, de nem is fontos. Tény, hogy egy zuhanás alkalmával egy férfi súlyos mellkasi sérüléseket szenvedett, és kómában került egy ilyen elsősegélyfülkébe. Betáplálták az adatait, a komputer pedig szívátültetést és teljes vércserét rendelt el. Bagatell ügy volt. Alig egy órát tartott, és emberünk máris visszatérhetett munkáját folytatni. Mosolyogva lépett vissza az életbe, új szívvel, frissen csörgedező vérrel az ereiben, megborotválva, megfésülve, ruhái kitisztítva, körme levágva, ahogyan az orvosi etika azt megköveteli. De mit ad a gépi tökéletlenség? Új szívével képtelen volt felmelegedni felesége iránt. Minden próbálkozás hiábavalónak bizonyult, pedig az asszony kívánságára zsáner-kezelésre is eljárt. S hogy a képtelenség teljes legyen, egy szép napon felfedezi anyósában azt a

nőnemű személyt, aki iránt új szíve olthatatlan lángolásba kezd! Mit szólsz? Hát nem tökéletlenek ezek az elsősegélyszerkentyűk?

- Azok... De mi a történeted vége?

A molekulagyűjtő megvonta vállát, és érezni lehetett a hangján, hogy rögtönöz:

- A szerelmesek boldogok voltak; a feleség pedig sírdogált, amíg a könnyeiből futotta, aztán beletörődött a változott helyzetbe. En igazat adok neki, hiszen a történetnek nincsenek erkölcsi vonatkozásai, hiszen minden a családon belül történt meg, és ott is maradt.

- Nincs-e?! - emelte fel hangját a pipás. - A gyerek? Hiszen Törvényünk semlegesít minden olyan vonzalmat, mely meddő marad! És szerintem egy ilyen kombinációból születő gyermek igenis támaszt erkölcsi vonatkozásokat! És nem is akármilyeneket!

- Látszik, hogy agglegény vagy - nevetett a molekulagyűjtő. - Látszik, hogy nincsenek ilyen irányú tapasztalataid. Kapásból mondhatok neked tízfajta módot a Meddőségi Törvény kijátszására. De a legvalószínűbb szerintem, hogy a két asszony szövetségre lépett, és együtt mentek el a szülészetre, és együtt választották ki a lombikot a magzat részére... Olvastam valahol, hogy valamelyik előkorszakunkban, egy Narcissus nevezetű szerencsétlen önmaga iránt gyúlt heves szerelemre, és pusztulnia kellett ezért. Látod? Ha kortársaink egyikének támadna ilyen vonzalma, vígan élhetné világát, hiszen csak a Meddőségi Törvényt kellene kijátszania. A komputer lemérné érzelmének határfokát, s még gyermeket is engedélyezne számára, kívánságára és hasonlóságára. A törvények nem szempontjainkra és erkölcsünkre kíváncsiak, hanem a pusztta eredményre: betartjuk vagy sem őket?! Ám nézd csak, az a finom jelenség rászánta magát, hogy megközelítsen bennünket.

A homokóra-karcsú férfi, zavartan tépdeseve szakállát, átvágott az úton. Mellén kibontotta kezeslábasát, és kilátszott csupasz, rózsaszínű bőre. A hold mesterséges fénye nappali világosságot szórt a vidékre.

- Egyetlen szál szőr sincs a mellén - mondta a pipás.

- Ez sem a majomtól származik - mondta a molekulagyűjtő.

- Egyre gyakoribbak az ilyenek - sóhajtott fel a pipás.

- Valamikor isten teremtményének nevezték volna - kuncogott a molekulagyűjtő.

Elhallgattak és várakozva tekintettek az idegenre. Arcukon kicsit gúnyos, kicsit megértő mosoly vibrált, mint birtokán belül a gazda ajka körül, ha kérelmező járul küszöbére.

Illedelmesen köszöntötték egymást; a pipás "jóestét"-et mondott, a molekulagyűjtő "erőt-egészséget", a jövevény "áldás-békességet", úgy hallatszott mindhárom, mintha jeligés találkára jöttek volna össze.

- A feleségemet keresem - mondta aztán a jövevény.

- Abban volt? - kérdezte a pipás, és pipája szárával a roncsra mutatott.

- Igen.

- Hát... Most itt van - fordította meg pipáját, s a borostyán szopóka az elsősegélyfülkére irányult.

A molekulagyűjtő mindvégig készségesen tekintett a jövevényre, mintegy kézenlétben tartva magát; most megfordult és a fülkére nézett. Mintha először

látná, ráncba húzta homlokát, és csapkodni kezdte tenyerével a combját. A jövevény reménykedve pislogott.

- Jó helyen van ott bent, ha már így történt - mondta a pipás. - Véleményem szerint nincs semmi ok az izgalomra.

- Súlyos? - kérdezte a homokóra-karcsú férfi.

- Az - kottyant közbe a molekulagyűjtő. - Totál szervátültetés. Kívül-belül-csere. De higgye el, jobb így. Jobb, mint a részleges szervátültetés, mert biztos lehet az ember, hogy minden tekintetben összeillő szerveket kap, és nem áll fenn a veszély, hogy majd nem fér meg egyik a másikkal. Hallottam egy esetről, amikor pusztán a szívet és a vért cserélték ki...

- Bocsánat - mondta a jövevény -, de képtelen vagyok figyelni. A feleségemért aggódom, többre nem telik.

- Nyilván szereti - kockáztatta meg a pipás.

- Természetesen! Gyönyörű asszony...

- Gyerekük van-e?

- Na hallja! Két szép lombikbébink már otthon, s a harmadik is növoget a szülészeti osztályon! Holnap akarjuk megnézni. Telefonáltak, hogy már ekkora - mutatott arasznyit két tenyere között.

- Fiúk, lányok?

- Fiúk! Mind a három. Így akartuk az asszonnyal.

- Szép választás - helyeselt a pipás.

- Becsületükre válik - kontrázott a molekulagyűjtő.

- Köszönöm - érzékenyült el a jövevény, és meghajolt. Az elsősegélyfülke homlokzatán sárga fény gyulladt.

- Már lábadozik - magyarázta jelentését a molekulagyűjtő.

- Régóta bent van - szomorkodott a jövevény.

- Hát számít az idő, ha egy ember életéről van szó? - kérdezte pipás. - Közben is alig harminc perce, hogy ...

- Hogy történt? - vágott közbe mohón a jövevény.

A pipás megköszörülte a torkát, és a molekulagyűjtőre nézett. Az azonnal illetlenül közel lépett a homokóra-karcsú férfihoz, aztán felvázolta a szerencsétlenséget.

A levegőn egyes madárcsicsergés remegett át, majd mentaillat kezdett terjengeni. A vfkendszolgálat hibátlanul működött, mint mindig. Az emberiség pihent, csak a pipás talált piszkálgatni valót pipáján, és elégedetlenül dörmögte:

- Ha majd hazaérnek, dobjon egy csipetnyi sót a háta mögé, hogy szerencséje legyen, mert ahogy elnézem azt az autónak nevezett szerkezetet, amelyen ideérkezett, megjósolhatom magának, hogy egy fülke látogatója lesz hamarosan. Elhiszi nekem?

A jövevény odázta a választ, s közben szeretetteljes pillantásokat lövelt a roncs szomszédságában veszteglő kocsijára. A pipás megszámlolta az égre kiütköző csillagokat: hét darab volt, meg a Hold és az Esthajnalcsillag, valamint egy fényes kis pötty, amiről nem tudta hirtelenjében meghatározni, hogy micsoda. Pipájából apró fellegetek eregetett feléje.

A fülke homlokzatán zöldre váltott a jelzés. A levegő mentaillatát a szegfűszeg átható szaga váltotta fel. Aztán sászizzenés hangján kitérült a fülke ajtaja, és megjelent a beteg, akin, enyhe sápadtságát leszámítva, nyoma sem volt a teljes

szervizelésnek. Izmos vállakkal, pocakosan, sűrű szakállal állt előttük, kigombolt ingnyakán mellére burjánzott szőrzete. Megpillantotta férjét:

- Edward! - sikoltotta mély, bariton hangon, s mindenről megfélekedve a jövevény nyakába vetette magát.

Hosszan megcsókolták egymást, majd összehasonlították azonosságai kártyáikat. A jövevény homlokáról elsimultak a ráncok, s magyarázón fordult a pipás és a molekulagyűjtő felé:

- A feleségem - mutatta be élettársát nekik. - Szeretném megköszönni mindkettőjüknek, amit érte tettek. Ha parancsolják, beviszem önöket kocsimon a városba.

- Köszönjük - mondta a molekulagyűjtő -, de mi még maradunk.

Maradtak és tovább támasztották az elsősegélyfülke oldalát. Nézték a távolodó házaspárt.

- Szép szőke, kék szemű asszony volt... Szép, még úgy összetörve, véresen is, ahogy a gyűrt bádogból kibányásztuk... - mélézott a pipás.

- Számít a múlt? - vont vállat a molekulagyűjtő.

A pipás megszívta pipáját, és az égre nézett. Az a fényes pötty ott világlott még mindig a csillagok között. "Talán a pipa parazsa" - gondolta elégedetten.

Ejfélt volt; a látóhatár szélén elkezdték felgöngyölni a rusztikus hétvégi tájat.

Jenei Gyula

itt és most

most fújnak a karmos böjti szelek
kavarják a homokot
szembe szájba

itt eltéved aki idegen
a lélek kietlen útjain
vetkőzik csontmagára

november

ősz van.
körülottem alszik az ország.
/nagy álomban kis jövő/.
szentek ideje közelít.
krizantémos hittel áldozom
halottaim után.

Dusa Lajos

Jura

A menny lezárt,
az ég kerek,
s e tökéletesség alatt
ami él
az csak szörnyeteg.

Páfrányok,
hüllők,
madarak!
Hány tonnás is a létetek
amiből semmi nem marad?

A puszta lét tojásait
még melegében széttörik;
térdre hullnak a dzsungelék,
s a föld, a föld, a nevelő
öröktől megtartó erő
eszélős gyilkos fúria;

minden lélegző kisedét
iszonyú mélybe döngöli,
mert násza van, vak násza van;

riherongy most a rossz anya,
végzi a nagy kéjt bármiként,
kontinentst dobál, kis izom
egy hegység nagy, telt fenekén;

fuldokló páfrány-lányait
azzal halálra döngöli,
sírnak őshüllő-fiai -
vérük olajjá döngöli,
szállnának tonnás madarak -
nagy csecsével mind leüti;

s szénné dermednek vérei,
kis szörnyeteg-szép lényei,
mégis csak élő, rezdülő
hol volt, hol nem volt lényei...

Aztán csönd, mély, évmilliós. --

És most, hogy békét hagy nekünk
a majomkirály-hatalom
játszik kéjes terrort velünk.
A menny bezárt,
az ég kerek,
s az államérdekek alatt
ami él
az csak szörnyeteg;

s míg élvetegen elsuhan
az érdek
az élet felett
nagyon szereti önmagát
vörös klitorisszal a rend,
s magába mélyed boldogan...

Jura van? Megint jura van?

Endrődi Szabó Ernő

Lomb és gyökér

Válság és lírakritika a '80-as évek irodalmában

"... a kultúra és az értelem nem virágai, hanem gyökerei az életnek..."

/Ortega y Gasset/

Már-már közhelyes megállapítás az, amely szerint a magyar irodalom jó ideje szerepválsággal, s az ebből sarjadó, meglehetősen értékzavarral küzd. E válságos helyzet következménye s részben függvénye is az a - nem csak a közvetlen, irodalmi, hanem, mondjuk így, a befogadói közhangulatot is uraló - fölfogás, amely azt tartja, hogy a jelenkori magyar lírában nem születnek maradandó alkotások, nincsenek kiemelkedő művek, s egyáltalán, az alkotók híján vannak azoknak az elementáris érzelmeknek, indulatoknak, amelyek igazán korszakos opuszokat hozhatnak létre. A legkiemelkedőbb teljesítményeknek is csupán a hűvös, semmitmondó "nagyformátumú" címke jut osztályrészül, minden mást ömlesztve és egyéni vonásaikat elmosva, uniformizálva a "közérzetköltészet" tömegsírjába temet a kritika - mintha bármikor is születhetett volna másból valamirevaló mű, mint alkotója közérzetéből. Igazán nagy alkotásokat ma, Magyarországon, csak a próza terem; ezt állítják legalábbis a különböző hangszínű és hangerejű vélekedések, álláspontok. Azt szinte már említenem sem kéne, hogy ezen álláspontok alátámasztására - jóllehet e felfogás évtizedes múltra tekinthet vissza - a mai napig nem látott napvilágot számbavehető elemzés vagy kritikai összegzés. Az ellenkezőjére azonban figyelmen kívül nem hagyható példákat találunk. Csupán hámat említek ezek közül, hivatkozom *Angyalosi Gergely* "Tele vagyok, dallal tele..." - *Lírákritika a hetvenes években* című igen kiváló tanulmányára, *Margócsy István* érzékeny elemzésére, a 2000 című folyóirat 1989. júliusi számában, amely a *Líra és kultusz* címet viseli, valamint a szombathelyi *Életünk* 1987/5-ös számában megjelent "A válság forradalma avagy a forradalom válsága" - *Vázlat az "arctalan nemzedék" költészetéről* című tanulmányra, amelyet épp e sorok írója jegyzett. S természetesen nem csak az ilyen, a szabályt erősítő kivételek számát szaporíthatnánk, de bősséggel sorolhatnánk azokat a költői műveket is, amelyek pusztá létükkel cáfolnak rá a magyar költészet jelenidejű elparentálására.

Mindez azonban csöppet sem zavarja a líraelenesség dühödt szószólóit. S ahogyan az irodalom történetének hosszú évszázadai alatt mindig is megesett, a hangos veszekedés, a buzgó elhantolás - bár ezúttal sem tesz különbséget korosztályok, műhelyek, irányok és irányzatok között - az adott helyzetnél fogva mégis a legifjabb költőnemzedéket sújtja a legjobban. Ez a tény pedig - akarva, akaratlan - rövid távon is publikációs lehetőségeik szűkülését, írói egzisztenciájuk sorvadását-elsorvasztását eredményezheti; s e tekintetben senkit se tévesszen meg a cenzorális pártállam megszűnte után mutatkozó - bízvást kijelenthetjük: csupán átmeneti jellegű - lapdömping. És bár igaz az - egyfelől -, hogy egy-két, a harmincas-negyvenes generációhoz tartozó költő el-eljut egy-egy középiskola

"nyílt" magyarórájára - tegyük hozzá, hogy kifejezetten a tanár tájékozottságának, vagy - dicsérőbben fogalmazva - organikus irodalomszemléletének köszönhetően - s a főiskolai, egyetemi szakdolgozatok között is föl-fölbukkan egy-egy, a középnevezékhez sorolható név. Másfelől viszont az is tény, hogy egyik irodalmi lapunk rovatvezetője az egészen közeli múltban így nyilatkozott: "*Kevés verset közlünk, mert kevés a jó vers.*" S az, hogy ugyanezen lap számról számra közli a gyengébbnél is gyengébb grafikák és publicisztikák tömegét, nos ez csöppet sem zavarta a nyilatkozót. Néhány éve pedig - ugyancsak az akkoriban még vezető /mivel egyetlen/ irodalmi hetilapunkban látott napvilágot az az inszinuáló kijelentés, miszerint: "*A legtöbb bajt a negyvenen aluli korosztály okozza. A legtöbb vers nem szól semmiről.*" S ez az a fölfogás, amelyre az első sorokban-mondatokban hivatkoztam, az tehát, amely általánosan eluralkodott az utóbbi években. A nyilatkozat elhangzása után még ma is, évek múltán is fölhorgadó dühömet visszafogva, csupán otromba ostobaságnak minősítem az effajta gondolkodást.

Mert azt, hogy egy vers ennek vagy annak az olvasónak teljességgel közömbös lehet - ép ésszel bírván -, magam sem vitatom. Azt viszont a nagytekintélyű nyilatkozóval szemben is állítom, hogy *valamiről* mindegyik, a leggyengébb, legértéktelenebb vers is *szól* - hiszen *jelentést elkülönítb*, ekképpen *jelentést hordozó* szemantikai alapegységek, fonémák alkotják - és természetesen az is igaz, hogy más-más szerző más és más korban és helyen született költeménye másról és másról tudósít. Ha nyilvánvaló tény - márpedig ki vitathatná -, hogy nem várhatjuk ugyanazt *Ginsberg Üvöltés*-étől, mint *Vörösmarty Vén cigány*-ától, akkor többé-kevésbé annak is nyilvánvalónak kellene lennie mindenki előtt, hogy másról és másképp szól *Nagy László*, mint újabb költészetünk valamely, pályája elején járó poétája. A nagytekintélyű nyilatkozónak helyesebb lett volna azt mondania, hogy az *ő elvárásrendszere* alapján, ezek és ezek a versek *számára* semmit sem közvetítenek. A jólfejlett öntudatról, ám annál csenevészebb elmeélről tanúskodó kijelentés - ami, figyelembe véve a két-három évvel ezelőtti kultúrpolitikai viszonyokat, akár följelentésként is fölfogható - más fontos dolgok mellett azt a hétköznapien egyszerű művészeti törvényt is figyelmen kívül hagyja, mely szerint megváltozott korban megváltoznak az élet tartalmai és az azokat kifejező eszközök, eljárások, azaz: maga a művészi alkotófolyamat. Ez a jelenség önmagában véve még nem adhat elegendő okot, nem elégséges ahhoz, hogy a művészet, jelesül a költészet, a magyar költészet válságáról beszélhessünk. Az eredők sokkal mélyebben rejteznek. A csapnivaló "bölcesség" olvastán azonban egy ország irodalmi lapot *még* olvasó közönsége bólogat - és kong, egyre kong a lélekharang az utóbbi évtizedekben egyébként is egyre mostohább sorsú magyar költészet fölött. Mert az se tévesszen meg senkit, ha az Ünnepi Könyvhetek alkalmából kiadásra kerülő Szép Versek című kötet jól fogy. Nem időzve most annál a kérdésnél, hogy a benne szereplő szerzők milyen protokoll-lista alapján válogattatnak s annál sem, hogy a lapjain közölt művek milyen értéket képviselnek - azazhogy, mennyire "szépek" - büntetőjogi felelősségem tudatában állítom, hogy eme "lírai panorámának" szánt kiadványnak körülbelül annyi köze van a magyar költészet *organikus teljesség*-éhez, mint - ama mondást kissé átértelmezve - Makónak Jeruzsálemnek, vagy, némiképp közeli hasonlaltal élve, a *Hónap Versei*-nek a hónap igazi verseihez. Joggal merülhet tehát föl a kérdés:

mi történik, miféle démonok garázdálkodnak itt?! Hogy választ kaphassunk e kérdésre, szükséges visszapillantnunk a közvetlenül magunk mögött hagyott idősakra, a szalonsztálinizmus fél-egy évtizedes magyarországi tündöklésére.

Az, hogy a nyolcvanas évek elejétől szemmel látható, szinte tapintható volt a hazánkat sem kerülő válság, ma már mindenki előtt közismert, s ezt az új idők új szeleinek fuvallatában még az is elismeri, aki akkortájt még buzgón átkozta a nemzetközi imperializmust, amiért alattomban hozzánk is "begyűrűz-teti" saját "rothadását", azaz saját válságát. Néhány év elteltével azonban a "begyűrűzés" varázsszava sem hatott már, hiszen a nyolcvanas évek közepére többé-kevésbé nyilvánvalóvá vált, hogy a válság okai "szocialista rendszerünk" fundamentumában rejlenek. Ekkoriban már azt is bevallották az épp ügyeletes országvezetők s a mindenféle rendű és rangú "megmagyarázók", hogy a legbuzgóbb ideológia sem képes helyettesíteni a *szakértelmet*, s az ideológiának térdet s fejet hajtó szervilis korlátoltság, a kispolgári mentalitás sem képes helyettesíteni az érzékeny intelligenciát - vagy megfordítva: az intelligencia érzékenységét. Az ősi törvényről kiderült, hogy lám, mégiscsak igaz: a dög csak dögszagot áraszthat. A vezetők és magyarázók hada pedig, eme spanyolviasz fölfedezése fölötti örömmámora révületében, már-már vajákos ráolvasásként mondotta: "Kontraszelekció! Kontraszelekció! Kontraszelekció!" - remélve, a sűrű ismételtetéstől mostmár majd végképp megszűnik a rontás. De - mert a látszat ellenére költészetről beszélek - miért feledkezünk meg arról, hogy az irodalom, a költészet sosem szuverén, sosem valamilyen elszigetelt, autonóm területként-tevékenységként van jelen egy ország, a társadalom, az adott közösség életében?! Szuverenitása, autonómiája csupán az *alkotófolyamatban* működhet, de abban a pillanatban, amint kilép az írói munkaszobák fala közül, ugyanaz az intézményi, mentális, stb. közeg veszi körül, ami minden más tevékenységet, oktatást, termelést, hírközlést, stb. meghatároz. Ezért azután vajmi kevés joggal állíthatja bárki is, hogy a költészet válságban van, hiszen nincs kevesebb költő, nem születik kevesebb vers, mint más, a jelent megelőző korokban, időszakokban: az alkotófolyamat, objektíve, működőképes, ép. Ezért hát, ha a költészet válsága helyett, a költészet *értécsökkenéséről* beszélünk, közelebb járunk az igazsághoz. Ez utóbbi ugyanis cáfolhatatlan tény. Ám Ifránk értécsökkenése "csak" része a kultúra, a művelődés általános értécsökkenésének. Ez pedig, lényegét, egyéni és társadalmi gyakorlatát tekintve nem más, mint az évezredek alatt kifomálódott, kicsiszolódott, eszményekben és kategóriákban megfogalmazott emberi értékek inflálódása, azaz, *magának az embernek az értécsökkenése*. Az az általános uralkodó, egy egész közösséget, nemzetet jellemző helyzet, amikor a közösséget alkotó egyes ember, az egyén, már képtelen önmaga mentális újraalkotására, mert *szellemi-érzelmi-erkölcsi deprivációs spirálba* került. Ez, és csakis ez magyarázza az utóbbi másfél-két év változásaira alkalmazott szlogent: "rosszkedvű forradalom".

A költészet válsághelyzete tehát: a válság kivetülése a művészi tevékenységbe. Ám amíg az alkotófolyamat, világtól elvonultsága történéseiben igazából megragadhatatlan a társadalom, a befogadói közeg számára, addig az eredményét közvetítő /vagy nem közvetítő/ irodalmi intézményrendszer teljességgel az állami-társadalmi közegbe ágyazódik. Melynek válsága [ti. az irodalmi intézményrendszerét nagyon egyszerűen kifejezve a rossz emberi minőség, kevésbé bo-

nyolult kifejezéssel élve az *emberi igénytelenség*, az értéktelenség, nevén nevezve: az akamok, az erőszakos butaság hosszú időn át tartó uralmának következménye. A kérdés ezek után költői: ha igaz - márpedig fájdalmasan igaz -, hogy a gazdaság, a termelő ágazat csődben van, de legalábbis akut válsággal küzd, vajon miért hallgatunk arról, hogy ugyanannak a struktúrának egy más részére ugyanúgy igaz a megállapítás?! Bármennyire is meghökkentőnek tűnik, mégis helytálló a kijelentés: a Márkus-hegyi bányászok és - különösen a folyamatos áremelkedések árnyékában - az egyre neveltségesebb sordíjakért, honoráriumokért *dolgozó* irodalmárok problémái egyazon tőről fakadnak. Csak megismételhetem az előzőekben már leírtakat: a költészet válságának emlegetése helyett inkább az irodalom intézményrendszerének válsághelyzetét kellene előtérbe állítanunk: a saját nyomda nélkül dolgozó - így tetemes többletkiadásokra kényszerülő - kiadók, folyóiratok kiszolgáltatottságát, a könyvterjesztés balkáni állapotait, a vásárlóerő csökkenését, a közgyűjtemények, a könyvtárak beszerzési kereteinek sorvadását és így tovább. Azaz: az elkorhadt, avatag intézményrendszer helyébe új, az alkotófolyamatok érdekeit közvetlenül képviselő, azokat támogató, röviden: azokra alapozott struktúrát kellene állítanunk. Mindezzel - elismerem - csak a köztudott tényeket nyomatékosítom. S hogy mégis ezt teszem, annak az az oka, hogy a nyilvánosság előtt jóval kevesebb szó esik az irodalom egésze intézményrendszerének áldatlan állapotairól, mint az oly sokat ostromozott költészetéről.

Az elmúlt negyven esztendőből megörökölt helyzetet azután még tovább súlyosbítja az, amiről a bevezető sorokban már szóltam: az irodalomkritika, de különösen a lírakitika általánosnak nevezhető lezüllése. De idézzem Angyalosi Gergelyt! "*Az, hogy a kritikákból elsősorban a negatívumokat emelem ki, semmiképpen sem jelenti az említett kritikusok teljes munkásságának negatív megítélését*" - írja, s miközben finom fogalmazása olvastán egyetértően bólogatunk, nem kerülheti el figyelmünket az a tény, hogy míg maga a művet létrehozó alkotófolyamat független az irodalmi intézményrendszertől, addig az annak eredményét mérlegelő kritika teljességgel az intézményrendszer része. Ekképpen a kritikus - lett legyen bármily autonóm személyiség is - óhatatlanul az intézményi szempontok vonzáskörébe kerül.

Természetesnek tartom, hogy az egész társadalmat, annak minden egyes közösségi és egyéni megnyilvánulását negyven esztendőn át uniformizálni igyekvő törekvések, hatalmi szándékok az irodalmat sem tévesztették szem elől. Ennek csak egyik, s hozzá nem is elsődleges következménye, hogy mára szinte teljesen eltűntek a valaha létező, önálló kritikai műformák. Nincs vagy alig van különbség az ismertetés, az elemző kritika, az esszékritika és a tanulmány-igényű műbíráló között. Más szavakkal élve: összemosódik a határvonal a zsumál- /vagy "közhasznú"/, a funkcionális- /vagyis "az író(k)nak szóló"/ és az elméleti /vagy "irodalomtudományi szempontú"/ kritika területei között. Ez a folyamat negatív optimumában pedig odáig vezethet, hogy a kritika éppen lételemeit: a vizsgálat szempontjait és eszközrendszerét veszti el. /Szemléletes példaként az imént mondottakra főlemlíttem *Berkes Erzsébet*, *Jankovics József* és *Dérczy Péter* nemrégiben, ugyane tárgy körben lezajlott vitáját, amelynek az ÉS adott teret./ Az itt elősorolt változások optimális viszonyok között még nem volnának kórosak, jelenleg azonban - néhány, a kiutat jelző halvány törekvés mellett - csak a káoszt

és a zűrzavart növelik, s épp ott, ahol eredendően sem honolt áttekinthető rend és tisztaság.

A kritika - akarjuk vagy sem - természeténél fogva tudathasadásos műfaj. Hiszen - nagyon leegyszerűsítve a dolgot - az általános kulturális mintákban tételezett és átörökített eszmények, és az adott műben megfogalmazott magánélmény /vagy eszménytelenség/ között kell, mind az etikum, mind az esztétikum szempontjait mérlegelve, átjárható csapást vágnia. S akkor, olyan korokban, amikor épp az alkotás táján értelmezett tárgya, az eszmények hordozójaként megnevezett emberi élet süllyed egy *poszthominidális*, emberutáni állapotba, különösen jelentős és felelős szerep juthat/na/ a kritikának. Ehhez azonban saját emberi tartását, saját belső minőségét kellene átmentenie-kimunkálnia, kilépve mind a személyes elkötelezettségek, mind az intézményi szempontok, mind pedig az önmenedzselő csoportosulások nyűgöt és percentet egyaránt jelentő gúzsából. És persze akkor sem beszélhetnénk tarthatatlan helyzetről, ha a "régí vágású" cizellált műbírálat igényességét nem a sommázó, egyszerűsítő igénytelenség, hanem az oly keveseknél föllelhető, tapasztalható újmódi igényesség - az irodalomelmélet, a nyelvfilozófia, a modern poétikai felfogások és a többi eredményeit alkalmazó kritikus szemlélet - váltaná föl. Ha az ítéskedés nem feledné *értékföltartó* és közvetítő szerepét - abban az esetben sem, amikor lapangó, nehezen közelíthető, ezoterikus, stb. értékekről van szó -, ha eredeti, a természetől ráosztott feladatának megfelelően, lelke egyik felével mindig az irodalom, a költészet, a költő konkrét, közvetlen érdekeit szolgálná - csúf, de hasznos hasonlattal élve: ha afféle poétikai motorolajként beszívárogná a költészet gépezetébe -, s ha lelke másik felével nem az irodalom, az alkotó folyamaton kívüli, hanem eme "kívüliség"-ből is eredő, de azt többnyire, részben vagy egészen meghaladó *mértéken* csüggene.

Antipoétika? Antiköltészet?! Igen. Az. Az *is*. Miért ne? Végére is a magyar irodalom váltakozó irányú és *irályú* folytonossága még akkor is tény, ha az ezen újabb irányok értő befogadására képtelen szemlélet és gondolkodásmód épp ezekben az "antipoézisekben" látja a "legfőbb bajt". A jelenből visszatekintve *Kassák Lajos* vagy *József Attila* nagysága, zsenije, művészi és emberi érzékenysége, a maximalizmusból következő sérülékenysége és a többi hasonló vonás szembezőkő. Ám *Kondor Béla* és *Sarkadi Imre* - hogy hirtelenjében csak kettejüket említsem - már félmúltunk áldozata! Szintúgy *Latinovits* vagy *Bódy Gábor*. Akik - József Attilához hasonlóan - önszántukból vetettek véget életüknek. És hányan járnak közöttünk potenciális öngyilkosok, hányan elsovadt lelkű/szellemű halottak, akikkel gyilkos oda-nem-figyelések, eltiprások, agyonhallgatások végeztek és végeznek. *Arányérzékünkkel, értékítéletünkkel, igazságérzetünkkel, egy szóval emberségünkkel sosem akkor van baj, amikor a múltba tekintünk, hanem akkor, amikor a kortársi jelenben kellene működtetni azt.*

A magyar irodalom és művészet története azonban természetesen *nem csak* a lélekontások folyamata. A folytonosság, legyen szó bármely korszakról, "jogfolytonosság" is egyben, hiszen a hajszalerek vagy épp a karvastagságú gyökerek felszín alatti vagy nagyon is látható létét botorság volna tagadni. A költődések hol erősebb-feszesebb, hol pedig lazább szálai mindig, mindenkor jelen vannak - élje bár történetének intenzív vagy extenzív szakaszát irodalmunk, költészetünk.

Mert azt, hogy az újabb magyar líra az elmúlt egy-két évtizedben is igen-igen dús literatúrai tenyészetet alkotva, s ekképpen az álcázott dilettantizmusnak, a középsermek, a javarészt diszfunkcionális működésű intézményrendszer által pártolt és *gyártott* szürkeségnek - nevéen nevezve: az irodalmi kontraszelekciónak - kényszerűen helyt adva ebben az utóbbi, extenzív szakaszban volt - tetszik, nem tetszik - valóságként kell elfogadnunk.

Idestova két vagy talán három éve is már, hogy egy tanulmányhoz gyűjtöttem anyagot, amikor a főntebb leírt helyzet számszerűségében is megmutatkozott, bebizonyosodott előttem. Csupán az általam vizsgált időszakban, 1979. és 1986. között százkét elsőkötetes lírikus jelentkezett irodalmunkban. Az antológiák "költőtermése" természetesen még bővebb volt: a kezembe került gyűjteményes kötetekben mintegy százhusz újonnan jelentkező poétát fedezhettem föl. S minthogy a határon túli magyar líra semmiképpen sem hagyható figyelmen kívül, a valószínűsíthető tényt szám az említettekének többszöröse lehet. Ám emiatt lélekharangot kongatni, válságban látni líránkat meglehetősen bátor cselekedet. *Weöres Sándor "Három veréb..."*-je, de *Végh György*nek a századforduló előttig, *Csanádi Imréné*nek a tizennyolcadik századig is visszarefektorozó, költők sokaságát fölvonultató antológiái győznek meg arról, hogy hazánk méltán kapta meg a költészetünket szerető, ismerő és tisztelő külhoni irodalmároktól a "költők országa" elnevezést. S gondoljuk csak végig, micsoda hanyatlás következett be az egyes korszakokban a görögök rhapszodosz- vagy a kelták költő-iskoláihoz képest, mely utóbbiak csaknem a középkor végéig létező, működő intézményekként bárdok és filik rajait bocsátották Skócia, Wales, Éire és Cornwall irodalommal és művészettel is élő lakói körébe. De hivatkozhatom a magyar múltra is, a honfoglalás utáni századokban még létező *énekmondói* "intézményre", a regősök, kobzosok, igricek sokaságára. A mainál sokkal színesebb, gazdagabb emberi minőségekre utalnak ezek a művelődéstörténei tények.

Napjaink magyar irodalmára nézve fájdalmas, de igaz a következtetés: szürke - mert negyven év alatt mesterségesen elszürkített - korszak csak szürke embe- reket szülhet, s ez a szürkeség lengi be minden egyes megnyilvánulásukat; elszürkült a nyelv, a kommunikációs kultúra, a viselkedés- vagy magatartáskultúra, szürkék a kimondott gondolatok, szürke egyenruhába bújtak az érzelmek. Ezért, hogy a megszűnt - kedvenc képzavarommal élve: önnön dugájába dőlt - pártállam romjain alig-alig tudunk valamit is kezdeni hirtelenjött szabadságunkkal. S ezért, hogy az elmúlt negyven év irodalmi változásaira inkább az extenzív jelző illik: a világ gazdagságától hatalmi szóval eltiltott ember léttartalmai a korlátok közé szorított személyiség hétköznapjaiba süllyedtek - a költő kavicsúrú hárfát pengett.

Ha tehát a költő névvel is illelhető versírók nagy számát tekintjük, bátran kijelenthetjük, hogy évszázados jelenséggel állunk szemben. S az, hogy az elmúlt években - és manapság is - e természetes állapot oly kirívónak tűnt és tűnik, az részint az általános tájékozatlansággal, részint a még jelenleg is erősen kontraszelektált, vízfejűvé duzzasztott irodalmi intézményrendszer sajátosságaival, működésének következményeivel magyarázható. /Amely, mint azt néhány író közelmúltbéli "aluljárós-boltfoglalásos" partizánakciója megvilágította, az átmenet időszakát ki- és fölhasználva igyekszik átmenteni alig-alig sérült monopolhelyzetét az új állami-társadalmi berendezkedésbe./

De a számszerűségről beszélve az eddigiek mellett még egy dolgot figyelembe kell vennünk. Nevezetesen azt a tényt, hogy a lecsökkent - mert a posztszotalinista berendezkedés által erőszakosan lecsökkentett - életszinteken tengődő, a fogyasztói életvitel és szemlélet alsóbb, biológiai és technikai régióiba kényszerített létmódban a művészi-művészeti tevékenység, s legkivált az irodalom, törvényszerűen a közösség életműködéséből kikapcsolt létfontosságú szervek póteszközévé vált. Ilyen helyzetben, a társadalmi cselekvésképtelenség készítésére még az is "tollat ragadt", aki egyébként sohasem tette volna, mert a szabad és öntörvényű működésre, és nem a lebegtetett tiltásra, elfojtásra és fegyelmezésre hangolt élet- és létkeretek között módja, esélye nyílt volna arra, hogy eszményeit, a jobbra való vágyakozását a közösségi lét viszonyai között fejezhesse ki. Így azután aligha lehet véletlen, hogy demokratikusan választott parlamentünkben jónéhány olyan irodalmár ül, akik közéleti emberként, politikusként /talán/ hathatósabban fejtik ki mondanivalójukat, mintha költőként, íróként, stb. tennék azt.

A szürkeségnek, az elszürkülésnek különösen jó táptalaja az úgynevezett értékválság. Ez nem más, mint a történelmi differenciálódás voltaképpen már a századvégtől nyomonkövethető, s a századközepétől, de különösen a hetvenes évektől nyíltan megmutakozó, s napjainkra teljessé érett társadalmi és művészeti hatása: az a fajta értéksztizilálódás, ami a világkép/ek/ megrendülésének egyenes következménye. Ennek elválaszthatatlan kísérőjelensége a közgondolkodásban huzamosabb időn át uralkodó, vagy legalábbis központi helyet betöltő közmegegyezéses *emberi eszmények* értékcsökkenése. Mélységesen egyet kell értenünk azonban azzal a korántsem újszerű megállapítással, amely szerint a líra /amiként a többi művészeti ág/ sohasem nélkülözheti az eszményeket. Ez még akkor is igaz, ha bizonyos korokra - és jelesül napjainkra - épp az eszmények elvesztése, az évtizedeken át uralkodó "értékrend" megingása, lebomlása a jellemző, miközben az új - melyről tudjuk, hogy jelentős hányadában tetszhalálából föltámasztott régi - egységes, áttekinthető, tehát *általánosan mértékadó rendszer*ként egyelőre még nem körvonalazódik. A kialakulásának belső törvényszerűségei folytán századok óta eszményközpontú, közösségi-eszmény-szervezettségű magyar poézis az ilyen állapotot természetesen különösen megsínyli. Történetének ilyen időszakában a lírát egyfajta tájékozódásképtelenség uralja el. A dolgokból, az eseményekből való kirekesztettség érzése, az elszigeteltség tudata állandósul az alkotókban. Természetes tehát, hogy ennek az érzésnek, tudatnak a hatására az alkotók egy része befelé fordul, a belső tereket kutatja. Elveti a közösségi, közmegegyezésen alapuló eszményeket: az alkotófolyamat iránya és intenzitása az *Én*-t célozza: az *Én* szerepe és eszményítése kerül előtérbe. Ennek általánossá válása, a lírának ez a - nyugodtan mondhatjuk - parttalan szubjektivitásba süllyedése hívja elő és működteti a "közérzetköltészet" kritikai kategóriáját, és ad jó esélyt a középszer beáramlásának, s nyit szélet terepet az eltömegesedésnek. A jelenség, amely különösen a nyolcvanas évek közepétől figyelhető meg, pozitív és negatív jellemzőkkel egyaránt leírható, és természetesen mindkét oldal egyaránt fontos.

Semmiképpen sem téveszthetjük szem elől ugyanis azt a fejleményt, hogy miközben az alkotó a szubjektum belső rendszerét lényegfő mértékké, miközben a szubjektum önértékelését emeli be az alkotásba, azonközben elfeledi-elfeledheti

individualitásának dimenzióit. Amint szóhasználatomból kitűnik, értelmezésben a szubjektum és individuum nem cserélhető föl egymással, mindkettő más-más létszintet, más és más létminőséget jelez-feltételez. Azokkal a bölcséleti álláspontokkal értek tehát egyet, amelyek az individuumban az önnön emberi méltóságára, s ily módon *társadalmi* létére, rákérdező szubjektumot látják. Mármost, ha ez a kérdéssor elmarad az alkotófolyamatból, abban az esetben az író, a költő, az individualitás, tehát a *dimenziók nélküli szubjektivitás* végtelen, negatív folyamatába bonyolódik, s eközben megfelelkezik önmaga emberi létének, s e fogalom teljességének fontosságáról. Az ilyen típusú alkotófolyamatokat tehát az abszolút szubjektivitás rendszere uralja el - egy lehetséges én ontológiája helyett csupán annak fantomképe körvonalazódik -, a mű sem a rész, sem az egész milyenségére, minőségére nem utal. A világ belső és külső képe megkülönböztethetetlené, felismerhetetlené válik: a műalkotás egyedisége, csak rá jellemző karakteressége felhígul vagy teljesen feloldódik. Az említettek mellett ez a "költészet válságá"-nak egyik összetevője, ami - mint láttuk - eredendően az *emberi minőség*, az emberi léteszmény válsága. Figyelmen kívül hagyva most az esztétikai mércével nem mérhető alkotásokat, azt állítom tehát, hogy nem rosszabbak az elmúlt egy évtizedben napvilágot látott versek, mint bármely más, megelőző korban születettek. Alaptalan a vád, miszerint "*A legtöbb vers nem szól semmiről.*" Csupán arról van szó, hogy az imént felsorolt történelmi-társadalmi okok hatására befelé forduló lírai művek áttételesebben értelmezhetők, körültekintőbb, elmélyültebb olvasatot igényelnek, egészen egyszerűen: modern verskultúra szükségeltetik ezen költemények befogadásához.

Miután azonban sorra vettük a negatív - vagy, mondjuk így, az értelmezést az átlagolvasó számára megnehezítő - jellemzőket, szemügyre kell vennünk a másik oldalt is. Azt is meg kell tehát látnunk, hogy az ilyenfajta költői eljárásokat egy nagyon is szükségszerűen /mert a széthulló, differenciálódó [s majdan újra egységesülő] világ megközelítésének, értelmezésének lehetőségeként/ kialakított bölcséleti álláspont poétikai megfelelőiként is megnevezhetjük. *Kierkegaard* például az abszolút szubjektivitás állapotát, pontosabban annak autisztikus rendszerét, énleges logikáját a valóság, a világ totális megragadásának eszközeként, egyedül célravezető lehetőségeként írja le. Ám, ha a költészet, az alkotófolyamat is ezt az utat járja, abban az esetben a poézis - mint elébb kifejtettem - a szubjektivitás végtelen és határtalan naplójává változik. Nem vezet az ember célképzetéhez, nem jut el olyan *egyedien megélt*, ám *általános érvényű gondolati formákhoz, érzelmi alakzatokhoz és erkölcsi megfontolásokhoz*, amelyekben a megélés folyamatának tágabb dimenziói, azaz a *kor emberalakja* megragadhatók lennének. Miközben az alkotó az Én a"ontikus" szerepét, annak belső, szubjektív vertikumát faggatja-vizsgálja, épp a tér/idő vertikumának és horizontjának jellemzői, a *valódi* ontikus vonások semmisülnek meg.

S ha eddig nem tettem volna, most kimondom: kár volna olyan következtetésre jutnunk, hogy az efféle költészetek, poétikai eljárások mintegy szükségtelen, nem kívánatos nehezezként terhelik napjaink magyar líráját, s mintegy visszahúzó erőkként gátolják annak oly sokak által hön áhított minőségi/bb/ kibontakozását. *Egyfelől*: az irányzatok sokszínűsége - varietas delectat - csakis gazdagíthatja irodalmunkat, költészetünket. *Másfelől*: a mennyiség, a líra eltömegesedése miatt sopánkodók vessenek számot azzal a ténnyel, hogy a mennyiség nem csupán

a tagadhatatlan elszürkülést eredményezi, hanem egyúttal a lappangó minőségekre is utal. Jelzi, hogy a mennyiség egyúttal okféleség is, és hogy ez a sokféleség különböző csomópontokon, más és más poétai és poétikai tenyészetet alkot, s egyúttal az újabb intenzív szakasz, az integrálódási és *szintézisteremtő* folyamat kibontakozásának nélkülözhetetlen előfeltétele.

A megoldás - ha föltétlenül ragaszkodnunk kell valamiféle megoldáshoz - természetesen nem a lélekharang kongatása, nem a költészet elsíratása, és a semmiképpen sem az ilyen vagy olyan - kritikai, kultúr- vagy irodalompolitikai - presszió. Minthogy az intézményrendszer alkotó és alkotáspárti megváltozása, a szabad, esztétikai, eszmei vagy pusztán csak piaci érdekezésszerűség alapján kialakuló, azaz irányzatos és autonóm műhelyek és alkotóközösségek egymásmellettségében újjászerveződő irodalmi élet, a néhány biztató kezdeményezés mellett is inkább a jövő ígérete mintsem a jelené, a magam részéről a kritika felelősségét, a korkívánatokhoz való fölzárkózásának szükségességét hangsúlyozom. Elengedhetetlen, hogy a kritika *kiálljon* az agyoncsepült magyar költészet *egésze* mellett. Ehhez azonban az szükséges, hogy a kritikus tájékozódni tudjon a *költői irányok*, az *alkotói világok* és a belőlük kirajzolódó *lírai én-típusok* között, nem feledve a közösségi és személyes, azaz a poétikai és etikai közeg érintkezését vagy - érintkezés hiányában - ütköztetését. Azaz: nem feledve azt, hogy *bonum* nélkül a *pulchrum* dimenzióit veszti, s ugyanakkor nem tévesztve szem elől azt sem, hogy valamely pszichoszociológiai - vagy pusztán csak pszichológiai - helyzet mégoly őszinte rögzítése sem szavatolhatja önmagában a kijelentések, leírások, stb. művészi fokát.

Kiss Tamás

Nagy Imre, a diákköltő

/1817-1840/

Mai napig a kollégiumi poéta-deák klasszikus alakja, akit az Anyaiskola nevelési napi "egyfertály brúgón", hacsak reggel közhírré nem teszik, hogy "hodie non dividetur panis". Ám ő már a magyar reformmozgalmak kelts közepében él, s nagy elődje, Csokonai szellemi búvköréből felnéz Vörösmartyra is, s a tubákos pikszis mellett megénekli hősi dicsőségünket. Arany János, akivel egyidős, s együtt tanul a Kollégiumban, találóan jellemzi később /1861-ben/; "Költeményei /legnagyobb részben/ azon kor bélyegét viselik, midőn a Vörösmarty-aera tündöklő nyelvén lelkesült fiatalság képviselőjeként ily feledhetetlen sorokat zenge:

"Pillanatnyi kéj virult előttem,
Szívderű tavasz sugárain
Napjaim közé reményt ha szőttem,
Dúlt csak és csak mindig szikla kín..."

Arany fejében húsz év múlva is felcsillannak tehát a költő fájó *Hattyúdalanak* megindító sorai; de nevét századon át mégis az tartotta fenn - néhány kivételes tehetséget eláruló költeményén kívül -, hogy kollégiumi diákként a Kisfaludy Társaság koszorúsa volt. Beöthy Zsolt is azzal emeli be irodalomtörténetébe, hogy "tanulóként ... Árpád balladájával és nagy formai ügyességről tanúskodó dalaival tűnt fel."

Kisújszálláson született 1817. február 24-én. Szegénysorsú tehetséges fiú, aki roppant szellemi igényekkel vágyik "a debreceni Minerva rózsákkal és liliomokkal ékes berkeibe" - mint írja. Városa be is segíti, így érkezik 1832-ben Debrecenbe. Eminens diák lesz, aki magántanítványokat vállal. Péczely József professzora veszi pártfogásába, mint fiának is instruktorát. Teológiát és filozófiát hallgat, érzékeny fiatal lélek, már több nyelven ír verseket. Péczely buzdítja, sőt *Lant* című irodalmi almanachját megnyitja a 17 éves költőnek. 1838-39-ben Váradon és környékén nemesi udvarházakban nevelősködik. Innét jön vissza a Kollégiumba a költészeti osztály préceptorának, de alig fejezi be az évet, a már köhécselő, betegeskedő fiút sírba dönti a szárazbetegség.

Nagy Imre nemcsak ezért valódi "diákköltő", hanem azért is, mert igazi hangját a régi diákok élménykörében találja meg. Örömet ad neki egy-egy ünnepi legáció vagy a várvavárt nagy vakáció:

Pénzemnek holdja elfogyatkozott,
Egy árva fillér nincsen birtokomban:
Szurkolni kell az orditóriumban,
Isten megvert, sorsom megátkozott.

Derűm sötét borúra változott,
 Egy-két ütöt tapló áll tarsolyomban,
 Mely pénztől duzzadt gazdagabb koromban,
 Mit még ünnep, s civis gyerek hozott.

Koplalni baj, torkig lakozni jó;
 Jövel hát várva-várt vakáció.

A kollégiumi diák megtalálta akkor örömét, nemes szórakozását akár a Nagyerdőben, akár a Ghilányi kiskocsmában egy kis vinkó mellett. A fegyelmi szabályzatok szigora ugyan rugdalózott ellene, de Csokonai jókedve, szelleme élt és virult, persze a versfrás mesterségével együtt. Mert hiszen a vers a mindennapok jófje, belőle leckét is kell írni, verselve honi vagy latin nyelven Horác, Ovid szellemében. Ezek a *Pallas Debrecinában* láttak napvilágot, a magyarok a *Lantban*, a diákrigmusok a *Dorombban*. /Ekkora tere volt valaha az irodalomnak a Kollégiumban./

Nagy Imre tehetsége felcsillan itt is, ott is, de egy-kettőre "poéta doctussá" érik. A nagy iskolán nevelkedik: korán elragadja Vörösmarty "lángképzelete", de érezzük, hogy olykor hiányzik még az egyéni érzések mélysége. Típusélmények tarkítják, amik Bajzához közelítek. A *Száműzött*, *Polgársír* című versei Bajza merész szóképzéseit sejtetik /bájnap, bájreggel, pályabér, mézajk stb./, de a *Sashoz* már ifjúi remek vers.

A Kollégium adta rendkívüli formai kultúra és az Aurora-Athenaeum-kör, Péczely debreceni köre - amitől Arany annyira húzódozott - bontakoztatta Nagy Imre poézisét. Egy csinos almanach-költészet kórusából hallik ki ez a fiatal hang, bátor, önbiztatással, mint a gyöngyszem-kerekre érett *Ne félj*:

Ha ellened dühös vihar
 Orkánként zúg, szegül:
 Mint cédrus a Libánuson
 Állj rendületlenül.

Nevesd a sors csapásait,
 Küzdj bátran és remélj,
 A sziklaszívnek száz halál
 Pokol sem árt, ne félj!

vagy a *Légy nagy*, klasszikus veretével:

Öleld szilárdul terveid oszlopát,
 S ne tépjén attól léti vihar külön,
 Légy nagy, s ha bár föld reng, s az ég dörg,
 Menj tova, int az erény, ne csüggedj.

De a kristályos költői tömörítés mellett mestere már a képgazdag, bonyolultabb ódai megoldásnak:

Boríts engem is a szőnyeged ámyiba,
 Szállj égből le reám béke galambjaként,
 Vagy tán messze kerülsz még te is - ölyveim,
 A gondok gonoszul úzve riasztanak el?
 Oh míg rajtuk ütend majd diadalmasan
 Nagy testvéred, az úr, a tehetős halál:
 Fogd bé bús szememet mákkoszorús szülött,
 Szeléd álom, az est mennyei gyermeke.
 /Álomhoz/

A fiatal költő már a korabeli magyar líra ígérete maréknyi költeményével, de eredeti hangon még a diákélet gondtalan, felszabadult érzései, képei tükröződnek a dalolható rigmusok mögött. A kálvinista peregrinusok, legáecióba járó deákok üde jókedve szólal meg valóban avulatlan darabjában, *az utazó diákban*, amely megzenésítve évszázadon át élt a Kollégiumban. A három sátoros ünnep előtt Csokonai *Tihanyi Ekhójával* együtt énekelte az ünnepkövetségbe induló ifjúság:

Indul nagy utára az árva diák,
 Feszítik agyát karakán ideák;
 Jó bor, mibe gondja temetve leend,
 Szép lány, kit amúgy magyarán ölelend.

Míg fenn van agyában a hejre leány:
 Vállát töri a bútor és kacagány;
 Mért kelletik így nyomorogni gyalog?
 Mond, hejh! biz ez uccse fonáka dolog!

Sok van, ki üvegbe szegett kocsin ül,
 Nem tud pedig egyik is ám görögül,
 Nem hallgata hagyma szagú szavakat,
 Szerze kocsit és bele szép lovakat.

De mért zavar e fanyar ízű panasz?
 Hintót, lovakat hiszen úgysem ad az.
 Nem messze fehérlik a pusztai lak,
 Jó bor vagyon ott s gyönyörű kis alak.

Így andalog; és tova messze halad.
 Hegy, völgy, falu, város utána marad,
 S majd, ha elér hova vágyakozott:
 Megszállja a hemzsegő kosta lakot.

Ki ne érezné, hogy a vers deáki hanulatán túl remek XIX. századi magyar zsánerkép, Csokonai után és évekkel Petőfi előtt? A szép iskolás anapesztuszok mögött már a népies irányzat vaskosabb elemei tetszenek fel. Csak a veszteséget érezzük, hogy nem élhette meg költője a János vitéz sem a Toldi megjelenését. Nagy Imre még a posztromantikában él, a korai nemzeti remények megszólaltatója. Országos sikerét is egy akkor divatos műnemben, a történelmi balladában éri el.

A ballada műfaji mivolta nálunk még akkor tisztázatlan. Az a ballada-ipar, ami a romantika hatására Ausztriából indul el, nálunk a történelem nagy alakjainak megverselésére irányul. A Kisfaludy Társaság, a Regélő, a Honművész minden jó hazafi tollforgatót történelmi balladák írására buzdít. A németeknél Uhland, nálunk Garay János ennek a jelesebb művelője. A vezető irodalmi tekintélyeink közül pedig Toldy Ferenc áll a "ballada-mozgalom" mellé. Négy pályázatot hirdet meg egymásután a Kisfaludy Társaság, egyik ilyen, 1839-ben meghirdetettből kerül ki győztesen Nagy Imre *Árpádja*. Voltaképp románc-szerű megéneklése ez a vérszerződésnek. A négy részre tagolt versen ott az avatott költő kezének nyoma, biztos és könnyed verstechnikával dolgozik, csak tárgy-magyarító módszere - amivel a Pusztaszer elnevezés eredetét is rímbe szedi - mutat némiképpen az "ipar" követelményére. A költemény tárgya ugyanis már a pályázatban körvonalazva volt, amittől, éppen a költemény sikere érdekében nem akart eltérni.

Betegén írja, ágya szélén ülve, lázasan. Jelszót Vörösmartyból hoz: "Nézz Árpádra magyar! ki hazát állíta nemednek" - A gondosan kigondolt keretbe a Zalánon vett győzelem után Árpádot állítja, aki beszédet mond; majd a vérszerződés jelene következik. utána Árpád áldása és imája, és a Szer értelmezése:

Szer mint tanúereklje áll
 Végetlen ezrekig,
 Fölötte hontörténetek
 Nemtője őrködik;

S míg csak s z e r áll, míg hon leend
 Míg érez a kebel:

A honfi és emlékezet
Árpádról énekel

Éjjel, álmából rebbenve is csiszolhatja jambusait. Reggelre ébredve grafit-jegyzéssel tele a fehér fal. Remél és remeg, mert Vörösmarty is ott lesz a bírálók között. Köhögési rohamait, irtóztos gerincfájdalmait legyőzve, elkészül a pályaművel, és postára adja november közepén. - Ennek nyernie kell, barátom! - mondja préceptor társának. Csak a várakozás ideje bizonyult hosszúnak. A bíráló bizottság a Kisfaludy Társaság 1840. február 6-i ülésén döntött: harminc pályázó közül az *Árpádnak* ítélte oda az első díjat "valamennyit meghaladó tartalmassága miatt". A pesti gyorssekér február 9-én érkezik a Kollégiumba Fáy András levelével és a díjjal járó ezüst serleggel. Az ifjúságon mély megrendülés és zokogás vett erőt, mert a költőt éppen egy hete kísérte ki a Cegléd utcai temetőbe, végső nyughelyére.

Nagy Imre költői világa nem túl rétegződött, és nem szélesebb, mint egy tájékozott ifjúé lehet. Ahol szűkebb a világ, az élménykör, klasszikus és friss humán műveltsége segíti. Ez az ifjúi lant mindent csak megpendít, szinte mutatóba. Első helyen áll a haza, mégpedig egy polgári eszmekör ígézetében, hisz a reformkor fia /Polgársír/. Versben köszönti a polgári szabadságelvekért küzdő Beöthy Ödönt, köszönti a bebörtönzött Kossuthot, s lefordítja Byron Napoleon-ódáját. Két éneke is van a leigázott Lengyelországhoz. A kor visszhangjai ezek csupán, költői gyakorlatok. Szép hangjai szólnak verseiben a barátságoknak, egy-két induló érzelmek a szerelemnek, de egész líráját átszővi egy sötét sejtelen: a közeli halálé. A fagyos sír víziója, a láz, a hervadó arc, hideg veríték, könnyek telítik ezt a halálromantikát, ha szabad ezt így nevezni, mert költészetének a legőszintébb, legátéltebb zengése a fájdalom. Mint az amarillis pompás zöldje és virága, alighogy kinyit a száraz gumóból, már fölötte lengedez a hervadás. Ennek a három esztendőre behatárolt költői életnek a tartama is behatárolt.

Mégis jut ideje a játékosságra is. Meglepő költészetének játékos formagazdagsága. Bajza követője volt, s Péczely tanítványa az iskolában. Egy esztendőre - akár őse, Csokonai - a poétai osztály préceptora is. Keskeny sorai rokokósan, disztichonjai bravúros muzsikával lejtének. A divatos és hagyományos verstípusokat pedig, mint a madrigált, rondót, ritornelt, triolettet valóságos kedvteléssel gyakorolja. Bizonyára iskolai példákknak is készített belőlük, de valójában belső műhelygyakorlatok is ezek. Lányokhoz, barátokhoz névrejti verseket ír, bravúros akrosztikont, telesztikont, sőt akrotelesztikont. A formák csínjait, titkait kutatja lázas készülődéssel.

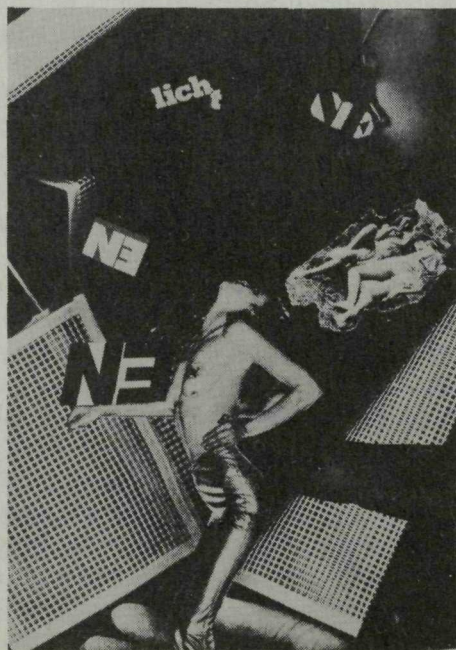
Hattyúdala közvetlen halála előtt - amit Arany is emlékezetében őrzött - nem véletlenül költői remeklés:

Nap jön és megy; és a hervadásnak
Lángkönyvűi forrnak arcomon,
És időtlen hantot kínok ásnak,
Irgalom nincs írva sorsomon,
Életem lezajlik habzajával
Béborítva lehő fátyolával.

Reng szívem, mint hullám-hányta sajka
 Bennem elfagy minden érzemény,
 Néma, zárt az elhalónak ajka,
 Szemfedője gyászba hullt remény...

Ezt az utóbbi két sort írták húsz év múlva, 1860-ban a diákok gyűjtéséből állított sírkövére is. Halálhírére Jósika Miklós írta Péczelynek, hogy "a Kisfaludy Társaságban nem maradt szem szárazon, ő dísze fogott volna lenni költésztünknek..." Hatása évszázadig nem múló Csokonaié mellett a Kollégiumban. Verseit először bátyja, János adja ki 1846-ban. A második, teljes kiadás Szeremley Barna gondozásában 1897-ben jelenik meg Kisújszálláson. Korábban a Kisfaludy Társaság évkönyve hozza néhány versét. Könyve ma már ritkaság számba megy, 1896-ban a Millennium évében még felújítják, szavalják Árpádját és más verseit; a diákság őrzi emlékét. Az irodalomtörténetek, lexikonok fenntartják nevét. Már a versei halványulnak, lassan elhallgatnak.

Százötven éve halt meg Nagy Imre, alig huszonhárom évesen. Egy kis darabja mégis a mindig fiatal magyar lírának az ő poézise. A régi Cegléd utcai temető felszámolásával, a hatvanas évek közepén a régi híres emberek társaságában /Péczely, Fazekas Mihály, Diószegi Sámuel/ az ő hamvai is átkerültek a Köztemetőbe. Díszsírhelyet kapott a költő, ott pihen egyszerű kis obeliszkje alatt Könyves Tóth Mihály sírja mellett. 1958-ban tárgyaltunk hamvai Kisújszállásra szállításáról, épp miniszterelnökünk kivégzésének napjaiban. A gimnázium akkori igazgatója - a puszta névazonosság miatt - visszarettent attól, hogy az újságok ilyen hírfejt közöljenek: "Hazaszállították szülőföldjére Nagy Imre hamvait". Így maradt Debrecenben. E szorongó gyávaság ma már a történet humoros lapjaira tartozik.

Demjén Lajosné

Nyelvtudós és műfordító

Dr. Gaál László /1891-1964/

1989. november 25-én a Kossuth Rádió Ovidius műveiből nyújtott ismertetést A világlíra gyöngyszemei című sorozatban, Gaál László műfordításában. A latinból átültetett időmértékes sorok a magyar nyelv teljes zeneiségét, szépségét és kifejezőkészségét úgy hordozták magukon, mintha született magyar költő versei lennének.

A műfordító, Gaál László, akinek Ovidius fordításánál a mai napig nem alkottak különbet, Karcagon született. Két éves volt, mikor elvesztette apját, s édesanyja nehéz fizikai munkával nevelte fiait. Kiváló tanulmányi eredményei alapján a Karcagi Református Gimnázium magas ösztöndíjjal tette lehetővé, hogy leérettségizzen, s tanulmányait a kolozsvári egyetemen folytassa. Harmadéves egyetemista korában professzorai méltónak ítélték a doktori cím megszerzésére, s elkészítette doktori értekezését: Bacchylides hang- és alaktana címmel. Ez a tudományos értekezés ráirányította Európa tudósainak figyelmét a fiatal görög-latin szakos tanár munkásságára. Az ókori görög költő: Bacchylides verseinek nagyrészt ugyanis a XIX. század legvégén találták meg, s komoly tudományos elemzését a verseknek Gaál László végezte el elsőként az európai tudósok közül. S mind a mai napig legjobb és legalaposabb feldolgozását adta a kor és a költő viszonyainak.

A londoni British Museum tulajdonában lévő papirusztekercs versei alapján az ifjú tudós az ókori görög irodalomnak nagyon sok lényegi jelenségéről közöl értékes megfigyeléseket. Megállapítja, hogy míg az európai irodalmakra jellemző az, hogy egy egységes nemzeti nyelvet igyekeztek kialakítani, a görögöknél élesen elhatárolódtak egymástól a dór, aiol, ion nyelvjárások. S ha valamelyik törzshöz tartozó költő saját nyelvjárásán hozott létre egy-egy irodalmi műfajt, az a műfaj egyszer és mindenkoron azon a nyelvjáráson élt tovább. Így az irodalmi és a népnyelv egyre jobban eltávolodott egymástól. A nyelvjárásokban alkotó költők a saját törzsük szabadságeszményét vélték szolgálni műveikkel.

Az egyetem elvégzése után a Nagykőrösi Református Gimnázium hívta meg a fiatal tanárt, aki latin és görög nyelvet tanít a gimnáziumban. De tanári munkája mellett egyre jobban elmélyed az ókori nyelvek tanulmányozásában. Foglalkozik az ó-iráni és indológiai nyelvekkel, melyek iránt már Kolozsváron felkeltették érdeklődését neves professzorai. Tökéletesítette német tudását, francia tanfolyamot tartott diákjai számára. 1920-ban őt kérték fel Kégl Sándor végső búcsúztatására. Ez a már teljes feledésbe merült magyar nyelvzseni Európa minden kultúrnyelvét megtanulta. Egy Perzsiába tett hosszabb tanulmányút után az arab, török, szanszkrit és perzsa nyelveket is anyanyelvi szinten beszélte. Kégl foglalkozott a hindu nyelvvel és műveltséggel. Tanulmányt írt a korabeli legújabb angol irodalomról, csaknem 100 eredeti perzsa népdalt közölt. Közben munkáiban rengeteg adatot halmozott fel. Több olyan eredeti keleti szöveget tett közzé,

melyek európai kutatók számára alig vagy egyáltalán nem voltak megközelíthetők.

A Pallas Lexikon készítésekor Kégl Sándort kérték fel a perzsa és más keleti témájú szócikkek megírására.

Tudományos munkásságával dr. Gaál László kiérdemelte, hogy 1923-ban ösztöndíjjal a göttingai egyetemen folytassa nyelvészeti tanulmányait. Iskolája ez időre fizetési szabadságot biztosított számára.

A Harz hegység lábánál fekvő kis német városban világhírű egyetem fejlődött ki. Híres tudós professzorai közül számunkra is ismert: Gauss, a kiváló matematikus, és Jakob Grimm, a népmesegyűjtő tudós neve.

A göttingai egyetem hallgatói között számos magyar, elsősorban erdélyi diák akadt. Az anyakönyvek tanúsága szerint az első 100 évben 500 magyar nevű tanuló fordult itt meg hosszabb-rövidebb ideig. Az ide kijutó magyar ifjak többsége fő- és középnemesi származású volt, akik költségeiket maguk tudták fedezni, de a fiatalok másik hányada, ragyogó szellemi képességek birtokában, a protestáns egyházak támogattja volt. Ráth Mátyás, az első magyar nyelvű újság megalapítója, és Budai Ézsaiás a klasszika-filológia hazánkban való megteremtője mellett a legkiválóbb magyar diák kétségtelenül Kőrösi Csoma Sándor volt itt. 1816-ban angol ösztöndíjjal került Göttingába. Itt tökéletesítette keleti nyelvismereteit, s itt érlelődött meg nagy elhatározása a magyar őshaza felkutatására.

1923-ban Gaál László kiváló tudósok egész sorát találta a göttingai filológiai tanszéken. Egyik professzora Andreas Frigyes Károly lett, akinek nemcsak egyénisége, hanem életútja is rendkívül különleges volt. Jáva fővárosában született. Európában Hamburgban és Genfben foglalkozott indológiai, indogermanisztikai és szemisztikai tudományokkal. Éveket töltött Koppenhágában. A filozófia és az esztétika mellett itt kezdett foglalkozni az ó-perzsa irodalommal. A németországi Kiel-ben megalkotta klasszika-filológiai módszertanát. Majd hétéves perzsiai tatózkodása idején az iráni, afgán, osztét, örmény, arab, szír, araménus és török dialektusokkal foglalkozott. Majd Indiában tanulmányozta az Avesta és Yasna iratokat.

Andreas igazi polihisztor volt. Érdekelte az etnográfia, a zoológia, a közgazdaságtan, a műemlék- és műtörténelem. Ő szerkesztette az Enciklopédia perzsa tárgykörét, ezenkívül az archeológia, kereskedelem, vallás szócikkeit. Tanulmányai felölelték az összes iráni nyelvet. Tanulmányozta a közép-perzsa felirátokat. Az avestai filológiát új alapokra fektette. A modern perzsa nyelvet anyanyelvi szinten beszélte. Ez a nagy tudású ember évente csak egyetlen hallgatóval foglalkozott. 1923-24-ben a fiatal magyar Gaál Lászlót választotta tanítványául. Andreas nem járt be az egyetemre, bár kinevezett tanár volt, csak azt tanította, akit és amit akart. Előadásait este 9-kor kezdte a villájában, s hajnalban csak mindenféle ürüggyel tudtak tőle elszakadni vendégei. Gaál László kiváló vezető kapott e professzorában a zoroaszteri gáthák /szent iratok/ tanulmányozásához.

A göttingai egyetem másik keleti-nyelvész professzora volt E. Sieg. Ő jelentette meg munkatársával A tokhár nyelvemlékek című művét. A tokhár nyelv Stein Aurél magyar kutató kelet-turkesztáni leletei nyomán vált ismertté a tudományos világ előtt. Ezek a leletek, feliratok a számos szanszkrit, kínai, ujjur nyelvemlék mellett észak-árja, szogd és közép-perzsa szövegeket is tartalmaztak. De mindezek mellett találtak egy addig még teljesen ismeretlen nyelven írt szö-

vegcsoportot is, melyet felfedezői /Sieg és társa/ tokhár nyelvnek neveztek el. Ezeknek a nyelvelmékeknek az összegyűjtése, megfejtése és magyarázata nem ment könnyen. Évek, sőt évtizedek teltek el vele.

Gaál László részt vett professzorának ebben a nagy jelentőségű tudományos munkájában, és még hazatérése után is levelezés útján kivette részét a meghatározásokból. Itthon értekezést jelentetett meg A tokhár nép és nyelve címmel. Külön térképvázlatot is közöl a tokhár nép feltételezett vándorlásairól. A Kuca mellett talált ismeretlen szövegekről megállapítja, hogy legnagyobb részük brahmi írással készült. Szanszkrit nyelvűek a táblák, és a buddhista vallás tanait tartalmazzák. Vannak közöttük szogd-ujgur betűkkel írt ujjur-török szövegek is. S mindezekon kívül az egyik csoportba sem sorolhatók a tokhár nyelvelmékek. Gaál László végigelemzi a kínai évkönyvek angol és német fordítású szövegeit. Az írásról megállapítja, hogy ez a brahmi írás erősen stilizált alakja. Vízszintes sorokban balról jobbra olvasandó. A betűk sok jellel, kiegészítéssel vannak ellátva. Ezután részletes nyelvtani összehasonlítást végez, majd összefoglalja a kihalt nép történelmi szerepét:

"A buddhizmus közvetítője Kínába és a mongolokhoz, meg a mandzsukhoz igen jelentős mértékben a tokhár volt. KÖzkeveltségét a szanszkrittal szemben elősegítette a hazai nyelvvel való rokonsága és könnyen elsajátítható volta." /A tokhár nép és nyelv. 14. p./

A magyar nyelv összetét jövevényszavairól egy német nyelvű munka jelent meg. /S. Hannes, 1925./ Ezt a munkát Gaál László a Magyar Nyelv című folyóiratban ismertette. Az összetét nyelvű nép töredéke ma is él a Kaukázus vidékén. Nyelve az indogermán nyelvcsalád iráni ágához tartozik. Egy nagy iráni néptörzs leszármazottai ezek, akiket az ókorban szarmaták és szkíták, a középkorban alánok néven emlegetnek a történelemírók. A mai összetetok elődei a IV-VI. században kapcsolatban álltak a magyar néppel, amely ugor őshazáját elhagyva ez időben a Kaukázus vidékén élt. E kapcsolatok emlékét őrzik nyelvünk összetét jövevényszavai, mint: asszony, híd, tölgy, üveg, vért, zöld stb.

Az ismertetés folyamán Gaál László teljes jártassággal tárgyalja az említett és általa bírált szavakat is, hangtanilag és az összehasonlító nyelvészet alapján is.

II.

1928-ban a megüresedett igazgatói székbe a karcagi gimnázium tanári kara Gaál Lászlót hívta meg. Mint a gimnázium igazgatója Gaál László bebizonyította, hogy nemcsak mint tudományos kutató és nyelvész, hanem mint gyakorlati pedagógus is kiválóan megállja a helyét. Igazgatósága idején kellett végrehajtania a gimnázium modernizálását.

Az első lépés a görög nyelvoktatás eltörlése és a modern angol nyelv bevezetése volt. Ehhez meg kellett a feltételeket teremteni. De ezen túlmenően le kellett küzdenie a tanári kar idősebb tagjainak ellenállását, akik a görög nyelv eltörlésétől a klasszikus életideál elvesztését féltették.

Gaál László görög szakos tanár volt. Számára is nehézzé vált az általa értékesnek tartott görög embereszmény mellőzése a nyelv középiskolai száműzésével.

1929-ben azonban mintegy kárpótlásul egy számára felejtetetlen görögországi utazáson vehetett részt.

Egy alapítvány jóvoltából tíz neves fővárosi, és országos hírvü vidéki tanár között Gaál László volt az egyetlen, aki egy alig ismert kis vidéki városka küldötte volt. Útjokról máig is élvezetes útirajzban számolt be. Igyekeztek minden látnivalót megtekinteni. Az ókori irodalom napfényes országa után megdöbbenőket az ország látható nagy szegénysége. A gyéren lakott, rosszul vagy egyáltalán nem művelt földeken lehangolta őket a nyomorúságos viskók látványa a "szegény és kedvetlen lakókkal".

De ezeket a kedvetlen élményeket feledtette velük a görög tájak természeti szépsége, és a klasszikus ókor varázsos emléke.

A hajnali kelések, az izzó déli hőségben való utazások, a rossz, sokszor életveszélyes utak háttérbe szorultak amellett a felülmúlhatatlan érzés mellett, hogy az emberi kultúra bölcsőjénél szemlélődhetnek. Kréta szigetének látványa költői lendületű mondatokra ihlette a klasszikus kultúra emlékein felnőtt tudós magyart:

"Üdvözlégy, Kréta! te, szent föld, istenek bölcsője és sírja, három világrész áldott küszöbe! A te sziklatalajod fogadta magába mindazt a szépet, amit a történelem virradata előtt Afrika és Ázsia kitermelt, s ami belőle értékes volt, általad új szint nyert... Üdvözlégy, Zeusz földje, te, örök rejtély! Üdvözlégy, Kréta, modern civilizációnk ősanja!" /Görögországon keresztül, 35. p./

A görög nyelv gimnáziumi oktatásának megszűnése után Gaál László figyelme a latin nyelv felé fordult. Már 1924-ben megjelent tanulmányában foglalkozott a latin kiejtés kérdéseivel. Erre a művére az egyik fővárosi professzor azt a kritikát írta, hogy egy "vidéki" tanár nem foghat ilyen kérdések tárgyalásához, hiszen sem könyvtár, sem megfelelő előképzettség nem állhat rendelkezésére. Gaál László kénytelen ezt a hangot visszautasítani, s leszögezi, hogy egy tudományos kérdést személyeskedő hangon nem lehet tárgyalni. Határozottan visszautasítja, hogy mint "vidéki tanár" nem juthatott el nagy könyvtárakba, hiszen nemcsak a budapesti, hanem a göttingai és lipcei egyetemi könyvtárak is megnyíltak előtte, s alkalma volt világszerte ismert klasszika-filológusokkal a kérdést megvitatni.

Miután a görög nyelv tanításának megszűntével Gaál László elvesztette egyik kedves tantárgyát, az ókori eszmék hordozójaként a latin maradt érdeklődési körében. A régi Róma élete, népeinek szokásai, a latin mondák és a latin irodalom elemzése területén önálló alkotásokat hozott létre. Vannak idevonatkozó tanulmányai, például A halhatatlan Horatius vagy A vers szerelmese /Ovidiusról/ címmel.

A klasszikus életesményeket tanítványaiba is szerette volna átplántálni. Ezért vett részt a latin nyelv modern tankönyveinek a megírásában. Tankönyveit jellemezte az életkorhoz való alkalmazkodás, a lépcsőzetes felépítés, a nép- és hazaszeretetre, az áldozatkészségre utaló nevelői célzat.

Az alsóbb osztályokban egyszerű mondatokkal ismerteti Róma történetének kiemelkedő epizódjait. A magasabb osztályokban Phaedrus meséitől Tacitus és Horatius eredeti szövegéig jut el a középiskolás diák.

Mindezekon túl azonban műfordításaiban gyönyörködhet a mai olvasó. Készített néhány Horatius versfordítást, de igazi területe Ovidius költészete volt. A római mondavilág eseményeit, hiedelmeit Ovidius Fasti /Naptár/ című művéből

ismerheti meg az utókor. Ez a verses naptárféle tartalmazza a római valláshoz fűződő mondák, legendák láncolatát. Rég feledésbe merült népszokások, történelmi anakdóták, korabeli események hol komoly, hol víg, tréfás, szellemes hangon való előadása az ókori életnek szinte kimeríthetetlen ismeretközlő tárháza.

Gaál László fordítása bizonyítja, hogy a műfordító ismerte a latin nyelv legfinomabb árnyalatait, hű, pontos, és mégis szinte önálló életet élő fordítást ad. "Hogy milyen természetességgel, könnyedséggel, simán fonódnak hexameterai, s milyen témához simuló, kifejező, gazdag, egyszerűen szép a költői dikciója, azt minden latinul nem tudó olvasója is megérzi... megmutatja, hogy lehet vidéken is dolgozni" - írja egyik méltatója. /Betkowski Jenő: Olvasásra ajánljuk. Jász-kunság, 1955. 47. p./

Másik Ovidius műfordítása elé maga írt előszót Gaál László. Ebben elmondja, hogy a Szerelmek /Amores/ című ciklusban nem kell szenvedélyt, mélységet, újszerűséget keresni, mert ezek nincsenek benne. "Meg kell elégednünk a fiatalság játékos kedvével, csapongásával, megbízhatatlanságával, kedvességével és őszinteségével, ami megvan bennük... Ovidius szerelmi elégiáiban senkinek a sorsa nem érdekel, még a költőé sem. Csak az érdekel, hogyan játszik a tárgygal, hogyan színezi mondanivalóját, hogyan zengenek elegáns versei, melyek soha meg nem indítanak, mert nem is akarnak, de mindig gyönyörködtetnek, mert ez az egyetlen céljuk." /5-11. p./

III.

A karcagi Református Gimnázium 1908-tól érettségiztető joggal felruházott iskola volt, s megfelelő épületben működött. Hogy az addigi reálgimnáziumból modern középiskola legyen, több újítást kellett véghez vinni.

A tantermeknek, szertáraknak az iskola épülete megfelelő helyet biztosított, de nem volt tornaterme. Ennek szükségessége az 1930-as évek elejére égetővé vált. Építését a nagy világgazdasági válság és a hazai általános szegénység idején kellett megoldani. A kormányzat nem tudta az iskolát támogatni, a református egyház még kevésbé. Gaál László a város társadalmához fordult, s nem hiába. Ki téglajegy vásárlással, ki fuvarral vagy kisebb-nagyobb pénzadománnyal, de a lakosság és a szülők lehetővé tették a ma is működő, akkor igen modern és nagy méretű tornacsarnok megépítését.

Ugyancsak Gaál László igazgatása idején hozzák létre az iskolához kapcsolódó diákothont, amely 1934-től "végleges otthont talált a város főterén, a reálgimnázium közvetlen közéletében, a volt városi szálloda emeletes, modern épületében".

Felelősségteljes és ercdményes igazgatói és nevelői munkássága mellett Gaál László tevékenyen kivette részét Karcag város és a református egyház közösségi életéből. Tagja volt a lipcsei és a párizsi nyelvtudományi társaságnak, a hazai Körösi Csoma, Arany János, Filológiai, Magyar Nyelvtudományi Társaságok is tagnak választották. Az egyháznál, az országos pedagógiai intézményeknél, helyi és megyei képviselők között szintén szerepel a neve. Városában nemcsak az Öregdiákok, de az Iparos Dalárda, Mentőegyesület stb. tiszteletbeli elnöke volt.

Mindezek mellett iskolalátogatásokat végzett mint tanulmányi felügyelő. Tankönyvek megírásában vett részt, és minden évben érettségi elnöki megbízást kapott az egyházkerület különböző gimnáziumaiba.

Munkássága elismerésül a hivatalos kormányzattól megkapta a tanügyi főtanácsosi rangot.

Közben a második világháború egyre közelebb hozta a harcok színterét hazánkhoz. 1944 őszén a hadi események miatt már nem nyíltak meg az iskolák Karcagon. A gimnázium épületét 1943-tól hadikórházzá alakították át a németek, s ugyanerre használták a fronttal ideérő szovjet csapatok is. Természetesen a szertárak, a gazdag könyvtár, a jól felszerelt előadóterem súlyos sérüléseken mentek át, vagy teljesen megsemmisült állományuk.

A front elvonulása után már 1945 elején megindult a tanítás az épület rendbehozatala után. Az eltűnt vagy elesett tanárok helyett csak 1946-ra egészült ki a tanári kar, s Gaál László munkássága nyomán új, teljes tanév indult. Azonban hiába volt az újjáépítés sok munkája, a hatalmas műveltség és sok évtizedes pedagógiai tapasztalat - dr. Gaál Lászlót a helyi hatalmasságok életerejé és munkabírása teljében, 1949-ben - mint régi vezetőt - nyugdíjazták. A következő években minden figyelmével az orientalisztika felé fordult. Először a budapesti egyetemre hívták meg, ahol a háborús évek óta nem volt, aki a keleti nyelveket oktassa. Gaál László megbízott előadóként több éven át hetente utazott fel a fővárosba, és egyetemi előadásokat tartott.

1957-ben a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem kérte fel, hogy szervezze meg a háború óta egyáltalán nem működő filológiai tanszéket, s kinevezték tanszékvezető professzornak. Tulajdonképpen ekkor jutott abba a munkakörbe, mely tudása nyomán megillette.

1934-ben már írt egy tanulmányt A párszi hitvallás címmel. Ebben göttingiai professzorai nézetein túljutva, önálló elgondolásokat ismertet. Saját fordításában közli a vallásalapító Zarathusztra 9 pontba foglalt tételeit. A fordításhoz megjegyzéseket is fűz Gaál László. Szerinte a 2. pont kitétele, mely közli: "... ünnepélyesen lemondok a marhalopásról és a rablásról, lemondok a Bölcslet imádó községek fosztogatásáról és pusztításáról" - a nomád élet lassú megszűnését készíti elő. A 3. pontban pedig a korai rabszolga-felszabadítás nyomait találhatjuk meg: "Szabad költözködést és szabad lakást biztosítok a családfőnek, akik e földön a szarvasmarhának gondját viselik."

Ugyancsak eredetiből fordította Omar Khajjám négysoros verseit, az ún. rubáikat. Khajjám a XI. században élt a mai Tadzsikisztánban. Négysoros epigrammaszerű versei az angol nyelvterületen terjedtek el, és örvendtek nagy népszerűségnek. Az angol fordító, Edward Fitzgerald tulajdonképpen ezeknek a fordításoknak köszönhette hírnevét. Csaknem ezer kiadást ért meg ez a versfűzér angolul.

Khajjám Szabó Lőrincnek is kedvenc költője volt, de ő csak az angol változathoz ültette a verseket át magyarra. Gaál az eredeti szövegtanulmányok alapján többre értékeli a Csillik Bertalan által közzétett fordításokat. Szerinte bármilyen művészi is Szabó Lőrinc műfordítása, érezhető rajta az angol hatás. "Csillik az eredeti magasságait járta meg, s az eredeti mélységeibe ereszkedett alá; s ha egyáltalán sikerülhet valakinek az igazi Omárt megmutatni nekünk - neki sikerült."

Néhány sor a műfordításból talán rámutat arra a nagy népszerűségre, melyre ez a XI. századi költő a modern kapitalista világban szert tett:

"A kocsma korhely táborában a hangadó: az én vagyok.

A próféta parancsa ellen a lázadó: az én vagyok.
 S kinek meggyötört szíve, vére boros nagy éjszakák után
 Könnyek között kiált az égre: - Mindenható! - az én vagyok."

IV.

Dr. Gaál László utolsó nagy munkája a perzsa irodalom kiemelkedő darabjainak magyarra való átültetése volt. Az addig magyarul megjelent ó-perzsa költészet fordításai más nyelvek közvetítésével - angol, német - jutottak el hozzánk. Gaál László az eredeti perzsa szövegből az eredeti versformákat megtartva fordította le ezeket az alkotásokat.

Legjelentősebb a Sahnáme fordítása. Szerzőjének, Firdauszinak az alakjával és költészetével Gaál már korán kezdett foglalkozni. Szerinte ez a mű a világ leggazdagabb mondanakörét, az iráni hősmondákat tartalmazza. Feldolgozója pedig talán egymaga megalkotta a világ legnagyobb költői művét. Ez a mű a Királyok Könyve, ismert eredeti címén: Sahnáme. Keletkezését a magyar honfoglalás előtti évszázadokra lehet tenni. A perzsa uralkodó, Mahmut szultán dalnokversenyt hirdetett a nép ajkán élő iráni hősmondák feldolgozására. Ezt a versenyt Abul Kászim Manszur, egy vidéki földbirtokos nyerte meg. Csodásan zengő versformái, a mutakaribok hatása minden hallgatót elbűvölt. A szultán elragadtatásában a költőt Firdauszi, azaz Paradicsomi jelzővel illette, s ezen a néven vonult be a világirodalomba.

A Sahnáme 120 ezer soros versrengeteg. Bemutatja az egész világtörténelmet iráni szemmel nézve. A világtéremtés hajnalán megjelenik az emberiség őse, aki megszervezi az emberi társadalmat. A nép emlékezetében őrzött neves perzsa uralkodók alatt mindig egy-egy lépéssel előbbre haladt az emberi műveltség és civilizáció. Például Hosang uralkodását így örökíti meg:

"Legelsőbb is újfajta fémet talált,
 Kezében a sziklából a vas kivált.
 Így lett a kovács-munka foglalkozás.
 Készül a fejsze, fűrész, bárd és annyi más.
 Midőn megvan ez, vízművet létesít.
 S folyóvízzel pusztát megtermékenyít,
 Csatornákkal a víznek új utat ad,
 S parancsára a munka gyorsan halad.
 Lassanként az ember mind többet tudott:
 Nevelt fát, magot hintett és aratott,
 Az első kenyér is kisül, s a határ
 Midőn újra kell vetni - megvonva már."

Így ismerhetjük meg a vadászat, állattenyésztés kifejlődését. A szövés-fonás és más kézműves munkák kifejlődése vonja maga után a nép jólétét. Végül egy legyőzött, gonosz varázsló hadserege megígéri, hogy:

"... mi művészetet
 Tanítunk, amely még haszon lesz neked...
 Tanítják betűvetni a nagy királyt,
 Mint fényt hintik órá a sok tudományt.
 Nem egyféle írást - harmincat tanul,

Köztük rumiul, pársziul, s arabul.
Tanul szogd-ot és kínait, pehlevit,
A div közben olvasni is megtanít..."

Firdauszi fiatalon kezdte, s 71 éves korában fejezte be tíz kötetet kitevő eposz-folyamát. Ő maga is tisztában volt óriási teljesítményével. Mint záró sorai is bizonyítják:

"E könyvet ki szerzém, örök hír emel;
A földet betöltöm nevem fényivel"

De nemcsak e művével lett ismertté Firdauszi neve, hanem az általa megteremtett romantikus elbeszélő költészet is sok költőt ihletett műalkotásra. Közülük az egyik legkiválóbb és sokat utánzott azerbajdzsáni költő munkásságát is dr. Gaál László fordította, s a Világirodalmi Antológia számára a költő életét és munkásságát ő tette hozzáférhetővé. Nizámi főművét Őt kincs címmel foglalták össze. Leghíresebb ebből a Leila és Medzsun című arab szerelmi történet. Versmértéke a hazadzs. Az ősz elmúlásáról szóló részlet nemcsak az eredeti, de a műfordítás szépségeit is megmutatja:

"Szabály, hogy az év, ha őszre fordul,
Hulló leveleknek vére csordul.

Mert vér van az ágnak belsejében,

S nyílásain ez szivároog éppen.

A víz kihűl ősszel a kulacsban.

A kert maga is lesárgul archban.

Görcsöt kap az ág is a halálban,

S elvész az aranylevél a sárban.

Nagy útra megy a nárcisz virága,

Elveszti a trónt a bukszus ága.

Megbamul a jázmin tiszta szirma,

S a rózsalevéltre gyász van írva..."

A XII. században élt és verselt arab és perzsa nyelven Szádi, a mai Tadzsikisztánban. Realizmusa, népies bölcsessége és színes költői stílusa olvasott és kedvelt költővé tette. Tőle éppúgy Gaál László fordított, mint az ugyancsak ott élt másik nagy perzsa költőtől: Háfiztól. Ő a Korán-magyarázatok tanára volt. Ezt jelenti neve is. Ghazel-jaiából, azaz kisebb lírai verseiből szintén avatott műfordításokat olvashatunk Gaál Lászlótól.

Mint egyetemi tanár, dr. Gaál László az Avesta tanulmányozásához igyekezett tanítványait eljuttatni. Az Avesta tulajdonképpen vallásos iratgyűjtemény, a "Tűzimádók bibliája", azaz "Szenikönyv". A perzsa tűzimádók szertartásaikban a tüzet tisztelik, illetve a Tűzistenség megszemélyesítőjét: Ahura Mazdáhot.

A Mazdáh-imádók ma is élnek Indiában néhány tízezren, s ennél sokkal kevesebben Iránban. Őket párszi - fárszi - perzsa névvel illetik.

Vallásukat egy félig-meddig homályba vesző alaktól, Zarathusztrától vagy Zoroasztertől származtatják. Ő fiatalabb kortársa lehetett Jeremiás prófétának, s idősebb, mint II. Ézsaiás. Időben megelőzte Buddhát és Kon-Fu Cet.

Mint a tudós professzor megállapítja, az i.e. VII. évszázad a próféták kora. Ők azok, akik többé-kevésbé szembeszállnak koruk társadalmi rendjével, elfordulnak a mítoszoktól, s az emberi életet erkölcsi tartalommal igyekeznek megöltetni.

Zarathusztra is a vallási reform mellé gazdasági és társadalmi változásokat hirdetett. Tanításait őrzi az Avesta nevű gyűjtemény. A teljes könyvet arany tintával írva 12 ezer ökörbőrön őrizték, de a történelem viharai, főként pedig Nagy Sándor hadjáratai nyomán ez az eredeti szent irat elpusztult. A papok őrizték emlékezetükben, s adták apáról fiúra.

Az újabb lejegyzés i.sz. IV. századra tehető. Kutatása csak a XVIII. században indult meg. Nyelve tőhajlító, s két tájszólást használ. A nyelvi okok miatt az Avestát nem lehet egyszerűen olvasni és fordítani. Ezt az iratot csak magyarázni lehet. Így magyarázza Gaál László a XI. Yasnát. Ez a Yasna imádságos jókívánság az egész világ számára:

"Szabadságot és jólétet kívánok az Igazságos egész teremtett világának, rabságot és rosszul lélet kívánok a Hazug egész teremtett világának. Kötelezem magam a jól gondolt dolgokra, a jól mondott dolgokra, a jól végzett dolgokra... Mellőzni szándékozom mindazt, ami rosszul van gondolva, rosszul van mondva, rosszul van végezve."

Dr. Gaál László mint filológus a debreceni egyetemen tanított latin nyelvet, szanszkrit és ó-perzsa nyelvészetet, nagy kedvvel és töretlen ambícióval. 1963-ban vizsgáztatott utoljára. Súlyos betegség támadta meg, s 1964 júniusában elhunyt. Életére, munkásságára nagyon illenek azok a szavak, melyeket ő a kiváló magyar keletkutató tudóstól, Kégl Sándortól idézett:

"... a tudós sorsa az elfeledtetés. Elfeledjük a tudomány munkásait, bármily derék és hasznos munkát végeznek is..."

Szurmay Ernő

A szolnoki Verseghy Ferenc Irodalmi Kör története

A kör tartalmi és szervezeti élete

Az önálló életét megkezdő Verseghy Ferenc Irodalmi Körben az első jelentősebb székfoglalót 1931. január 17-én dr. Csekey István, a dorpatyi Magyar Tudományos Intézet igazgatója, a város szülőtte tartotta. A finn-magyar rokonságról szólva említést tett arról, hogy Verseghy is kereste az együttműködést a finn tudományos élettel, s az erre vonatkozó több mint 100 éves levelét a helsinki egyetem könyvtárában meg is találta.^{1./} A megyén, sőt az országhatáron túl is nagy érdeklődést kiváltó előadást - a kör által kialakított szokás szerint - egyéb műsorszámok, adott esetben finn és észti költők verseinek tolmácsolásai követték.

Bár május 2-án már az ötödik nyilvános ülést tartotta a kör, a város közvéleményének hangot adó Szolnoki Újság a helyi irodalmi kultúrelvet sivárságát panaszolta, és egy városi monográfia megírását sürgette.^{2./} A kör válaszmányát ekkor már nyilván a Verseghy-hamvak hazaszállításával kapcsolatos teendők kötötték le, méghozzá elég tartósan, mert a következő, valóban az irodalmi ismeretterjesztést szolgáló ülésre 1933. november 4-én került sor. Két lelkes felsőkereskedelmi iskolai tanár, Vidor Győző és Kemény László vállalkozott arra, hogy négy előadásban keresztmetszetet adjon a magyar líráról Balassitól Végváriig. Az elsőt Balassi, Csokonai, Vörösmarty, a másodikon Petőfi és Arany, a harmadikon Vajda és Ady, míg a negyediken Mécs és Végvári versei szerepeltek olyan munkamegosztásban, hogy Vidor Győző rövid, szellemes ismertetését a kitűnő előadói adottságokkal megáldott Kemény László szavalatai követték.

E sorozattal az ének-zene is szinte állandó műsorszáma lett az irodalmi előadásoknak, egyáltalán a nyilvános üléseknek.^{3./}

Fényes siker kísérte a magyar könyvnap alkalmából 1934. június 5-én a Városháza dísztermében tartott gazdag irodalmi-zenei összeállítást. A magyar könyvről dr. Tóth Tivadar ünnepi beszéde, Kissné Tóth Lenke verses prológja, Vidor Győző előadása emlékezett. Ezt helyi vers- és dalszerzők műveinek ugyan-csak helyi művészek és műkedvelők által történt tolmácsolása kísérte.^{4./}

Az őszi évad első irodalmi estjére november 30-án a Városi Színházban került sor. A polgármesteri nyitó- és zárászó között Kemény László előbb Berzsenyi, Petőfi, Arany és Vörösmarty verseket adott elő, majd Vígh Endre csellóművész pihentető számai után Mécs, Sík, Bartalis és Kiss Gábor egy-egy versét hallhatta a színházat megtöltő közönség. Kemény László műsorát Antoniusnak Caesar holtteste feletti beszédével zárta. E sorok frója, aki kisdíáként húzódott meg a karzaton, ma is borzongó háttal emlékezik a kivételes művészi élményt nyújtó interpretálásra. Alighanem így volt ezzel a közönség is, amely - emlékszem - alig akarta leengedni a színpadról a tanárnak és előadóművésznek egyaránt kiváló Kemény Lászlót.^{5./}

A decemberi nyilvános ülésen Vidor Győző a magyar katonaköltőkről érte-

kezett. Az ülésen megjelent Vályi Nagy Géza katonaköltő, aki saját verseiből olvasott fel. A kemény, irredenta-nacionalista fzektól sem mentes témát Lengyel Dezső helyi dalszerző, Kiss Gábor és a türkevei születésű Varga Sándor Frigyes megzenésített verseivel enyhítette.^{16.}

Az 1935-ös esztendő tavasza a testvér-társasági kapcsolatok ápolása jegyében telt el. Az évadzáró nyilvános ülés június 2-án, a Városháza nagytermében zajlott le, ismét a magyar könyvnapnak szentelve. A már említett Varga Sándor Frigyes, a későbbi neves bibliográfus, író és költő, aki ez idő tájt Szolnokon volt újságszerkesztő, a könyvnap jelentőségéről, annak helyi vonatkozásairól beszélt. Dr. Pauka Tibor értekezése pedig a 2000 éves Horatiusról szólt.^{17.}

A következő könyvnap már korántsem sikerült ilyen jól. Ebben nyilván része volt az általános depresszió kivül annak is, hogy a Verseggy Ferenc Irodalmi Kör most nem tartotta meg szokásos, könyvnap előtti nyilvános ülését. Ennek, egyáltalán a nyilvános ülések hosszabb időn át történő szüneteltetésének az oka mindenképpen összefüggésben volt a városháza egész tisztikarát megrázó-megrostáló panamatüggyel. A korrupcióval, a közpénzek hűtlen kezelésével vádolt tisztviselők ügyének kivizsgálása túlságosan elhúzódott. A kör tagjai közül ketten, a fiatal, költői álmodat dédelgető Goór László javadalmi ellenőr és Hubay Ferenc, a város főmérnöke a halálba menekült a gyalázat elől. Másokat, így a kör elnök-patrónusát, dr. Tóth Tamás polgármestert, állásukból menesztették.

A kör tagjai a válságos időszakot a testvér-társasági kapcsolatok adta lehetőségek kihasználására és a szervezet megújítására fordították. 1937. november 27-én lépett a kör újra a nyilvánosság elé, lényegében az 1934. decemberi ülés anyagának megismétlésével, amely tartalmilag is jól illeszkedett a "győri-program"-ba.^{18.}

Az események két dolog bekövetkezését vetítették előre. Az egyik - a szervezeti jellegű - a kör tagságának, tisztségviselőinek elkerülhetetlen megújítása volt. A másik - a kör tartalmi munkáját is érintő - az általános politikai események formálódásával összefüggő nacionalista irányzat erősödése lett. Elfogultság nélkül állíthatom, hogy ez nem annyira a kör tagjainak személyes szándékán, mint inkább a hivatalos politika, még inkább a magyar középosztály tudatát meghatározó, államilag irányított ideológia következménye volt. A tények azonban tények maradnak. Hiába igyekezett a kör lehetőleg eredeti célkitűzéseit szolgálni, tiszteletre méltó módon elhatárolni magát az erősödő fajlemélettől /ez utóbbit jelentős számú zsidó vallású tagságát a kör fennállása utolsó percéig való megtartásával is bizonyította/, teljes mértékben nem vonhatta ki magát a bécsi döntéseket követő általános nemzeti "lelkésedés" hatása alól.

Az 1938. május 3-án megjelent helyi lapok részletesen beszámoltak a kör újjáalakuló közgyűléséről, amely többek között működő tagjai sorába választotta az addig önálló kötetekkel, ill. sikeres körű szerepléseivel bizonyító Baradlai Remillong Albert, Tabán Gyula költőket, dr. Bodnár Andorné, Suchy Árpádné írókat, Lengyel Dezső zeneszerzőt, Bajor Józsefné énekesnőt stb.

A kör elnökévé a közgyűlés egyhangúlag Kiss Gábort választotta meg. A négy alelnök egyike a sokoldalú érdeklődésű, gyakran publikáló dr. Elek István, tisztifőorvos lett. A főtitkári tisztséget Kemény László, a két titkárit pedig Kissné Tóth Lenke és Vidor Győző töltötte be. Méltó tagokkal újult meg a választmány is, amelynek soraiban valóban az akkori szolnoki értelmiség legjobbait találjuk.

Közülük - csak példaként - dr. Balogh Bélát, a jeles antropológust, Betkowszky Jenőt, a tiszai fahajózás történetét feldolgozó néprajzkutató tudós tanárokat említem.

A megválasztott új elnök programbeszédében már részletesen ismertetett Verseghy-kultusz ápolásán, a hagyományos nyilvános ülések rendszeres megtartásán kívül szépirodalmi lap indítását is kilátásba helyezte. A lap megindulásáig pedig olyan évkönyv kiadását javasolta, amely a helyi frogatók alkotásaiból állna össze. Sürgette a tagok társas érintkezését, a helyi sajtó képviselőinek bevonásával pedig baráti tanácskozások megszervezését.

Az újjáélelt kör május 28-án már meg is tartotta első ülését, amelyen Másik Andor a régi vidéki újságírásról, Kissné Tóth Lenke párizsi útiélményeiről szolt. Pataky Joachim, Suchy Árpádné saját verseivel tett eleget a működő tagok székfoglalói kötelezettségének. A szerzőket Kiss Gábor elnök mutatta be.

Úgy tűnik, a szolnoki közvélemény többet várt a körtől, mint csak a "steril" irodalmi témák közreadását. Erről tanúskodik a Szolnoki Újság 1938. augusztus 28-i számának vezércikke is, amelyben a következők olvashatók: "Újra szólnunk kell többek között a Verseghy Kör feladatáról. Ki nem mondhatjuk, hogy milyen nagy szüksége volna Szolnoknak a régi ú.n. liceális előadások feltámasztására, és hogy milyen mélyen szántó hatást válthatnának ki azok a tudományos és művészeti téren meglehetősen tájékozatlan szolnoki közönségben."

Ez a gondolat - más formában ugyan - de már az 1931. október 17-i választmányi ülésen is felvetődött. Ekkor dr. Elek István és dr. Balogh Béla felszólalásukban annak adtak hangot, hogy a már akkor is szóba került irodalmi folyóirat gazdasági, társadalmi és tudományos frásokkal is bővüljön. Hogy a folyóirat akkor is csak terv maradt, minden bizonytalanság volt annak is, hogy a választmány annak idején elvetette az Elek István - Balogh Béla-féle ésszerű javaslatot.

Még az említett 1938. májusi választmányi ülés a kör díszelnökévé választotta Császár Elemért. Az erről szóló díszoklevelet szeptember 18-án a kör küldöttsége: Kiss Gábor, Kemény László és K. Tóth Lenke személyesen adta át a tudós irodalomtörténésznek.

A kör tagjai révén bekapcsolódott a városi szervezésű hazafias ünnepek programjába. A már hivatkozott tartalmi hangsúlyeltolódás már az 1938. augusztus 24-én megrendezett Kőlcsey-emlékünnepeken, de még inkább a november 6-án, az országzászlónál szervezett ünnepi gyűlésen érezhető volt. Mindkét alkalommal a legnagyobb tömeghatást nem az elhangzott, hazafias szólamokkal tűzdelt beszédek, hanem Kemény László Himnusz, ill. Szózat interpretálása gyakorolta.

Ugyancsak ő volt az egyik vezéregyéniség a december közepén a Városházán rendezett nyilvános ülésen, amikor P. Szabó Polikárp, a ferences rendház főnöke tartotta meg székfoglalóját "A ferences szónoklat szelleme és Temesvári Pelbárt" címmel. Az érdekes, elemző előadást követően ugyanis Kemény László ismeretessé egybekötött Verseghy-költeményeket adott elő.

Az 1939-es esztendő - az új, agiliss vezetéknek köszönhetően - lendületesen indult. Nagy közönség hallgatta végig mindjárt február elején Kiss Gábor Ady halálának 20. évfordulója alkalmából mondott emlékbeszédét, Baradlai Remilong Albert verseit és Bodnár Andorné lírai emlékezését.

Március 4-én Gyomai György székfoglalójaként egyik novelláját olvasta fel, s ugyancsak novellával szerepelt a költő Baradlai Remillong Albert és Pataky Joachim, Taussig Aranka versei és Lengyel Dezső hegedűjátéka színesítette a műsort. ^{/17./}

A következő hónap elején - Verseggy születésnapján - Kemény László előadása hangzott el Verseggy Ferencről, amelyet dr. Elek István versei és műfordításai követtek, s most énekszám és zongorajáték zárta a hangulatos ülést. ^{/18./}

A rendezvényekben gazdag 1939-es évad a Városi Színházban a Városi Népművelési Bizottsággal közösen rendezett Petőfi-emlékünneppéllyel fejeződött be november elején. Az ünnepséget Petőfi halálának 90. évfordulója alkalmából rendezték, s azon Gáspár Jenő, a Petőfi Társaság főtítkára beszélt Petőfiről, Kemény László pedig Petőfi-versek ihletett előadásával ragadta magával a közönséget. Ezen az emlékezetes vasárnapi matinén a kedves szavú K. Tóth Lenke Móra Ferenc Petőfi emlékeit olvasta fel. Bajor Józsefné pedig a Lengyel Dezső zenésztette Szeptember végéig énekelte. ^{/19./}

Az 1940. esztendő, a tragikus körülmények között elhunyt Baradlai tiszteletére rendezett emlékesttel kezdődött, amelyen Pataky Joachim emlékezett a tehetséges ifjú kortárs költőre. ^{/20./}

Ez év tavaszáról már csak az április elején a Finnugor Kulturális Bizottság Magyar Osztályával, a Magyar-Finn Társasággal, a MANSZ-szal és a Népművelési Bizottsággal közösen rendezett finn-magyar matiné érdemel említést, amelyen ismét az innen elszármazott tudós, Csekey István tartott előadást. ^{/21./}

Ez azonban nem a köri tevékenység lanygulását, hanem annak bizonyos irányváltozását jelentette. Az ebben - és majd a következő években egyre szaporább számban került sor más társaságokkal közös előadásokra, matinékre. De ezekről külön fejezetben lesz szó. Itt csupán arra érdemes figyelni, hogy a kör, amely a harmincas évek végéig Szolnokon őrizni látszott függetlenségét - kivéve természetesen a testvér irodalmi társaságokkal való együttműködését -, most egyre több rendezvényét a Népművelési Bizottsággal karöltve szervezte meg. Erre az egyre nehezebbé váló háborús körülmények is késztették, de minden bizonnyal szerepet játszott ebben az a tény is, hogy a Népművelési Bizottság élére egy nagyon agilis, jó szervezőképességű tanfelügyelő került Soós József személyében.

Már eme összefogás jegyében zajlott le 1944. február 2-án a felszabadulás előtti utolsó irodalmi-zenei matiné, amelyen többek között Pongrácz Mária operaénekes, Hajdú Mihály zongoraművész, a szolnoki zeneiskola egykori igazgatója lépett a szolnoki közönség elé. ^{/22./}

Kiss Gábor, a kör elnöke is "ráérezte" az együttműködés jelentőségére, s hiátkozva a körnek az 1943. december 10-én a Magyar Tudományos Akadémián lezajlott bemutatkozásának egynémely tanulságára, újságcikkben fejtette ki elgondolását. Ennek lényege az lett volna, hogy a Verseggy Ferenc Irodalmi Kör, a Művésztelep alkotóit tömörítő Művészeti Egyesület a Népművelési Bizottság helyi szerveinek szervező munkájára építve fellendíthetnék a megye egyes tájegységeinek, településeinek kulturális életét, s egyben öregbíthetnék a megye kulturális jöhírét. ^{/23./}

A gondolat testet öltését azonban megakadályozták a történelem tragikusra fordult eseményei.

A kör háború alatti utolsó ténykedése az 1944. március 15-i ünnepély volt.

A németek bevonulása, a zsidó polgárság gettóba hurcolása, az ismétlődő és egyre súlyosabb légitámadások, a frontvárossá válás, majd ezek következményeként a város elnéptelenedése, gyakorlatilag véget vetett a város kulturális életének, így a kör további működésének is. ^{/24./}

A testvértársaságok vonzásában

Már szó esett arról, milyen jelentős szerepet vállalt a Kisfaludy Társaság és a Petőfi Társaság a Verseghy Ferenc Irodalmi Kör önállósulásában. A huszas évek végétől a kör tevékenységének egyik fő vonulatává vált a hasonló célok érdekében munkálkodó irodalmi-művészeti társaságokkal való kapcsolatok kiépítése és ápolása. Az ezt elindító folyamatnak fontos állomása volt a Magyar Irodalmi és Művészeti Kongresszus 1928. évi budapesti alakuló ülésén való részvétel. Szolnok kulturális életének, benne a Verseghy Ferenc Irodalmi Körnek a megbecsülését jelentette, hogy a Szolnoknál jelentősebb megyei jogú városoknál is nagyobb számú küldöttség vehetett részt városunkból a kongresszuson. A Verseghy Ferenc Irodalmi Kört dr. Tóth Tivadar alelnök és Kiss Gábor főtitkár képviselte. A Művésztelep küldötteiként Víg Endre, a muzsikusz levéltárnok és Hasitz Endre karnagy voltak jelen. ^{/25./}

A kongresszuson Kiss Gábor két indítványt terjesztett elő. Az egyik a kultúrszövetség hivatalos folyóiratának létesítését sürgette, a másik pedig arról szólt, hogy a kultúrszövetség keretébe tartozó, egy városbeli irodalmi és művészeti képviseletek városuk keretein belül is legyenek egymással szorosabb érintkezésben a kultúrszövetség céljainak közelítése érdekében. A kongresszus mindkét indítványt elfogadta. ^{/26./}

A kultúrszövetség keretében 12 vidéki város polgármestere Debrecen, Miskolc, Nyíregyháza, Békéscsaba, Szeged, Kecskemét, Gyula, Hódmezővásárhely, Eger, Nagykőrös, Orosháza, Szolnok kölcsönös tapasztalatcserében, az irodalmi, zenei, képzőművészeti élet helyi kiválóságainak vendégszerepeltetésében állapodott meg. ^{/27./}

Mindez erősítette a kör választmányát abban a törekvésben, hogy keresse a kapcsolatot a különböző irodalmi, művészeti társaságokkal. E törekvés eredményességét már a Verseghy-hamvaknak megadott végtisztességen, ill. a szoboravatáson koszorúzó testvérszervezetek nagy száma is igazolta. A szegedi Dugonics Társaság elnöksége pl., amely a szoboravatáson a Móra emlékünnepre való készülődés miatt nem képviselhetette magát, 1934. október 20-án dr. Szalay József elnökből, dr. Tonelly Sándor alelnökből, dr. Sík Sándor egyetemi tanárból, és Szigethy Vilmos főlevéltárnokból álló küldöttséggel tapasztalatcsere-látogatást tett a Verseghy Ferenc Irodalmi Kör elnökségénél, megtekintette a Verseghy-szobrot és a Művésztelepet. ^{/28./}

1935. január 20-án ismét a Petőfi Társaság tartotta meg nagygyűlését Szolnokon a Városi Színházban páratlan sikerrel. A matinén, amelyen a közönség soraiban a megye főispánja, alispánja is jelen volt, dr. Tóth Tamás és Pekár Gyula, a két egyesület elnöke vívott kölcsönös üdvözlést tartalmazó szópárbajt, majd Havas István, a Petőfi Társaság főtitkára olvasott fel verseiből. Pekár Gyula és Bodor Aladár novellával, Gáspár Jenő, a Petőfi Társaság titkára versekkel, Császár Elemér pedig "A száz éves Bánk bán" című előadással szerepelt a mű-

sorban. A vendéglátók iránti gesztusként Kiss Gábor és Varga Sándor Frigyes megzenésített versei is elhangzottak Bajor Józsefné operaénekes előadásában Kisbocskóiné Ürmössy Lilla zongoraművész kíséretével.^{129.}

Két hónappal később, 1935. március 14-én a Gyöngyösi István Társaság látogatott Szolnokra. A vármegyeháza nagytermében Rexa Dezső író-nyelvész, irodalomtörténész és műfordító, a Gyöngyösi Társaság alelnöke, aki számos, régebbi író ismeretlen vagy alig ismert művét rendezte sajtó alá - köztük Kazinczy frásait is -, most Kazinczy és Verseghy kapcsolatáról beszélt. Székelyhidyi Ferenc operaénekes, szintén a társaság tagja, Verseghy-dalokat énekelt. B. Pethes Margit a Nemzeti Színház művésznője Gyöngyösi "Igaz barátságnak és szíves szeretetnek tükré" című művéből adott elő egy részletet. Szathmáry István, Zsindely Ferenc, Nadányi Zoltán, Kállay Miklós, Gorzó Nándor versekkel szerepelt, a szolnoki Vígh Endre, egyébként a Gyöngyösi Társaságnak is tagja, csellójátékával, Teleki Sándor Sándor Jenő dalainak előadásával. Danóczy György és Hosszú Zoltán humoros elbeszélésekkel szórakoztatta a nagytermet és a karzatot megtöltő közönséget.^{130.}

A következő év, 1936. májusában dr. Szalay József a Dugonics Társaság elnöke Kissné Tóth Lenkét, Móra Ferenc unokahúgát kereste fel Szolnokon, hogy a nála lévő Móra-relikviákat a szegediek számára engedje át. Kiss Gáborral pedig kölcsönös vendégszereplésben egyeztetek meg.^{131.}

A vendégszereplésre 1937. február 28-án került sor, amikor mindketten verseikkel szerepeltek a Társaság ülésén.^{131.a/} A szolnokiak szegedi vendégszereplését 1937. november 27-én viszonzta a Dugonics Társaság. A rendezvényt dr. Csekey István egy. tanár készítette elő, aki Új élet felé címmel előadást is tartott. Dr. Tonelly Sándor alelnök kereskedelmi és iparkamarai főtitkár "Szeged lelke a kultúra tükrében" című hangulatos, bőven szemléltetett előadásával, Sfk Sándor pedig verseivel aratott osztatlan sikert a szolnoki közönség körében, amely meghatva hallgatta végig Vészitsné Móra Panna zárószámként előadott Apám című emlékezését.^{131.b/}

K. Tóth Lenke és Kiss Gábor szegedi vendégszerepléséhez hasonlóan több, szinte személyes jellegű kapcsolat is teremtődött szolnoki szerzők és a különböző társaságok között. Így Kiss Gábort 1940. áprilisában a szegedi Tömörkény István Irodalmi Társaság választotta rendes tagjává.^{132.} Júniusban a Gyöngyösi Társaságban ugyancsak Kiss Gábor tartott emlékbeszédet arról a Vígh Endréről, aki számára is megnyitotta a Gyöngyösi Társaság kapuit, s akít a szolnoki szép-művészek nagy mesterének ismertek mindkét társaságban.^{133.} Decemberben ugyanott már a júliusban elhunyt Császár Elemérről emlékezett a mozgékony szolnoki elnök.^{134.}

1940. decemberében a Magyar Irodalmi Társaságok Országos Szövetsége /MITOSz/ a Nemzeti Múzeum dísztermében rendezte meg Kölcsey-ünnepségét a költő születésének 150. évfordulója alkalmából. A rendezők felkérésére itt is Kiss Gábor tartotta az emlékbeszédet.^{135.}

1941. márciusában az 1902-ben alakult debreceni Bokréta kör tagja, Baja Mihály és Gyökössy Endre vendégszerepelt a Verseghy Kör irodalmi ülésén. Mindketten verseikből olvastak föl, míg Maday Pál tanügyi fogalmazó a Bokréta Kör irodalomtörténeti jelentőségéről értekezett külön értékelve a Kör legkimagaslóbb alakját, Oláh Gábort.

A vendéglátók közül Bajor Józsefné a megjelent költők és Kiss Gábor megzenésített dalaiból adott elő. ^{/36./}

Egy évvel később 1942. június elején a Versegly Ferenc Irodalmi Kör matinéján Gyóni Géza háborús költészetéről dr. Jablonczay Pethes Béla, a Gyóni Társaság főtíkára a költő életéről beszélt, és szólt a költő hamvainak hazahozatalára irányuló szándékról is. Elhangzott még K. Tóth Lenke és Szathmáry István Gyónira emlékező egy-egy verse, Pataky Joachim elbeszélése, s Bajor Józsefné színező énekszámán kívül Rolla Margitnak és Móra Lászlónak, a Gyóni Társaság alelnökének néhány verse. Befejezésül Pásztor Istvánné Gyóni-verseket szavalt. ^{/37./}

Februárban a Versegly Kör és a Népművelési Bizottság közös rendezésében a Katolikus Kultúrházban ismét Vályi Nagy Gézát, a Petőfi Társaság tagját és Murgács Kálmán dalait, s természetesen Kiss Gábor verseit hallhatta a közönség. ^{/38./}

Áprilisban a kör néhány tagja: Gyomai György, Kiss Gábor, Pataky Joachim, K. Tóth Lenke a Magyar Rádió vendégei voltak. Az elhangzott verseknek, Gyomai-novellának az egykorú hírek szerint sikere volt. ^{/39./}

1943 tavaszán a Felvidéki Egyesületek Szövetsége, a Népművelési Bizottság és a Versegly Kör közös rendezésében került sor arra a rendezvényre, amelynek keretében a Felvidék utolsó 20 évéről, valamint a Felvidék településtörténetéről hangzott el előadás, amelyet Eyssen Irén operaénekes, Dulica Klára hegedű- és Ambrózy Béla zongoraművész számai követtek. Befejezésül a MÁV Millennium dalkara Kodály-dalokat adott elő. ^{/40./}

Májusban a Gárdonyi Társaság irodalmi előadása zajlott le a Városi Színházban. Hontvári Szabó Lajos, a Gárdonyi Társaság főtíkára a társaság irodalmi és nemzeti feladatairól értekezett, míg dr. Némegy Gyula a Tömörkény Irodalmi Kör elnöke "A vers lelke" című értekezésében diákkori élményei alapján jelemtette meg a régi Szolnokot. Móra László, Feketéné K. Lívia, Horváth Ákos a Gárdonyi Társaság tagjai verseiből olvastak fel, Menczer Mariann pedig Babits és Tóth Árpád verseket adott elő mély átérzéssel. A helyiek közül K. Tóth Lenke a korszerű problémákról csevegett, Kiss Gábor pedig verseiből mondott el néhányat. ^{/41./}

Októberben a nagykőrösi Arany János Társaság válaszotta tagjai sorába Kiss Gábort, akinek ez volt a tizedik irodalmi társasági tagsága. ^{/42./}

A háborús időszak utolsó nagyobb közös rendezvénye a nagyváradi Szigligeti Társaság 1943. december 12-i látogatása volt. A nagyváradiak a szolnoki Művésztelep látogatását viszonozták. A társaság tagjait elkísérte Bihar vármegye főispánja és a város polgármestere is. Az előbbi - dr. Hlatky Endre - Nagyvárad történetéről, az utóbbi - dr. Soós István - Nagyvárad utolsó 20 évéről szólt a szolnokiaknak. Kiss Gábor és Némethy Géza, a körök elnökei a két város kapcsolatát üdvözlő szavaikban elevenítették fel. Daróczi Kiss Lajos, Juhász Gyula, Dutka Ákos, Bélteky László és Nadányi Zoltán verseket mutatott be kísértő szöveggel. Tabéry Géza és Csurka Péter elbeszéléssel, Papp Lajos verseivel szerepelt. A helyiek részéről Bajor Józsefné Ady és Hlatky megzenésített verseiből énekelt néhányat. ^{/43./}

Két nappal előbb a Magyar Kulturális Egyesületek Szövetsége és a fővárosi Népművelési Bizottság szervezésében a vidék irodalmi bemutatkozó előadásaiba

illeszkedve került sor az Akadémián a Verseyhy Ferenc Irodalmi Kör bemutatkozására is. Szabó Ferenc polgármester ismertette Szolnok kulturális életének alakulását, majd K. Tóth Lenke csevegését követően Kemény László szavalta el Baradlai, K. Tóth Lenke, Kiss Gábor egy-egy versét. Ignác Rózsa, a szolnoki Művésztelep törzstagjait jellemezte riportszerű ismertetésében. Gyomai György elbeszéléssel, Kiss Gábor versével mutatkozott be. A műsort dr. Molnár Imre zeneakadémiai tanár kunsági népdalai zárták. Szombaty Viktor, a MKESz főtitkára zárszavában a hallottak alapján magasra értékelte Szolnok kulturális életét.^{/44./}

Újjászületés és agónia

Egy évvel azután, hogy a szovjet csapatok 1944. november 4-én kiűzték a városból a németeket, a város egyetlen akkori újságja, a Tiszavidék már sürgette a kör munkájának újraindítását annál is inkább, mert a Nemzeti Bizottság véleményezése alapján a főhatóság engedélyezte a Verseyhy Ferenc Irodalmi Kör működését.

A tagrevízió és az új tagokkal való felfrissítés természetesen elkerülhetetlenné vált. A kör régi demokratikus gondolkodású tagjainak a feladatává vált az újjáalakuló közgyűlés előkészítése, hogy a Verseyhy Ferenc Irodalmi Kör múltjához méltóan kivehesse részét a város kulturális életének újjépítéséből.^{/45./} A feltételek adottak is voltak. Kiss Gábor, a kör elnöke volt az egyetlen vezető városi tisztviselő, aki a helyén maradt, s aki az új, munkásból lett kommunista polgármester mellett a jogfolytonosságot képviselte, s aki a közigazgatás csínját-bínját ismerte. Itt volt Vidor Győző, a kör egyik titkára, aki a város felszabadulását követően szinte azonnal kezébe vette a közoktatás és a népművelés újjászerveződésének ügyét, és akinek oroszlánrésze volt abban, hogy az oktatás ebben a városban alig egy hónappal a felszabadulást követően, 1944. december 6-án megindulhatott.

Röviddel a front elvonulása után átvette a felsőkereskedelmi iskola igazgatását Kemény László, a kör főtitkára, s újra bekapcsolódott a város kulturális életébe Kissné Tóth Lenke, a másik titkár is. De visszatértek a választmány tagjai közül is azok, akiket megkímélt a fasizmus és a háború pusztítása.

Közel másfél esztendő telt el azonban, amíg Földi István, a művelődés ügye iránt megkülönböztetett figyelmet tanúsító, földmunkásból lett új főispán kezdeményezésére összeült egy "szellemi munkások"-ból álló értekezlet azzal a céllal, hogy a Szolnok kulturális életében régebben irányító szerepet vivő Verseyhy Ferenc Irodalmi Kör haladéktalanul alakuljon újjá, és kezdje meg működését.^{/46./}

1947. március 20-án, Vidor Győző a kibővített ideiglenes választmányt tájékoztatta az újjáalakulás lehetőségéről. A jelenlévő választmányi tagok úgy döntöttek, hogy a kör volt tagjai közül tíznek a tagságát megszüntetik, ill. felfüggesztik, ugyanakkor megerősítve a régi tagok többségének tagságát, újakat is felvesznek a kör rendes tagjainak a sorába.^{/47./}

A tisztújító közgyűlésre 1947. március 27-én került sor. Vidor Győző ismertette a megalakulás szükségességét, s a megvalósítandó feladatokat, amelyeket az irodalmi előadások megkezdésében, a hasonló irodalmi társaságokkal való kapcsolatok újra

felvételében, valamint az élő magyar irodalom kiválóságainak Szolnokon való szerepeltetésében jelölt meg. A Kemény László, Szalay Jánosné, Vajai József, Tóth István, Vidor Győző összetételű jelölő bizottság javaslatára a kör elnökévé Zsemlye Ferenc polgármestert, ügyvezető elnökévé Bartos Imrét, a fiúgimnázium új igazgatóját választották meg. A főtktári tisztséget Kissné Tóth Lenke, a jegyzőt Kisfaludy Sándor kapta. Nem került sem a tisztkarba, sem a választmányba a rendes tagságában egyébként megerősített Kiss Gábor.^{/48./} Csak feltételezhető, hogy ebben versei egy részének erősen irredenta mondanója csakúgy szerepet játszott, mint gyakori felszólalásainak hasonló kicsengése.

Az újjáalakult kör első nagy erőpróbája a szolnoki "Demokratikus Kultúmapok" 1947. május 15-18. közötti megrendezése, ill. az abban való tevékeny közreműködés volt. A rendezvényeken Bóka László kultuszállamtitkár is részt vett. A kultúmapok sokrétű műsorából a téma szempontjából a Városi Színházban megrendezett helyi írók és művészek estje tűnt a legjelentősebbnek, amely gyakorlatilag a kör frogató tagjainak és a zeneiskola művésztanárainak bemutatkozása volt. E bemutatkozás, főleg annak zenei része, nem nyerte meg a közönség tetszését. Lengyel Dezső ennek így adott hangot a Tiszavidék hasábjain: "E szerelem nélkül létrejött nászából /ti. a kör és a zeneiskola kényszerházasságából/ nem született olyan utód, melynek vonásai híven tükrözték volna a város szellemi és művészi arculatát."^{/49./}

Annál inkább tükrözte ezt a Magyar Irodalmi Társaságok Időszaki Értesítőjeként megjelenő Vándortűz negyedik, szolnoki száma, amely a májusi kultúmapok alkalmából a Verseghy Ferenc Irodalmi Kör gondozásában 1947. június havában jelent meg. A kiadvány címlapját Patay Mihály fametszete, a belső borítókat pedig két fiatal szolnoki festő: Bótos Sándor és Baranyó Sándor képei díszítették. A lap hasábjain műveikben még egyszer találkoztak a kör ismert irodalmár tagjai: K. Tóth Lenke, Kiss Gábor, Gyomai György, Vajay József, Pataky Joachim, Csontos Sándor, Elek István meg a Mauthausenben mártírhalált halt Orosi József és a szelíd lelkű, gyűlölet ölte Tabán Gyula.

A Vándortűz oldalait a kortárs magyar képzőművészet, köztük a szolnoki Művésztelep legjobbainak alkotásaiból összeállított reprodukciók tették színesebbé. Basilides Bama, Benedek Jenő, Bernáth Aurél, Borberek Kovács Zoltán, Chiovini Ferenc, Edvi Illés Aladár, Fényes Adolf, Gáborjáni Szabó Kálmán. H. Mattioni Eszter, Pólya Tibor, Udvari Dezső, Vidovszky Béla, Zádor István műveiben gyönyörködhetett az időszak kiadványt forgató olvasó.

Sajnos a biztató kezdetnek nem lehetett folytatása. Szinte jelképnek is felfogható, hogy a kör utolsó nyilvános ténykedése a Verseghy sírjánál november 1-jén tartott hagyományos emlékünnepe volt, amikor a helyi népi kollégisták kórusának előadásában először hangzott el a Verseghy által magyarított szöveggel a Marsailles.^{/50./}

A személyi kultusz évei nem kedveztek sem a Verseghy-kultusz ápolásának, sem a kör által kitűzött célok gyakorlati megvalósításának. A Verseghy Ferenc Irodalmi Kör - mint minden egyesület - elhalt, a gimnázium nevet váltott, nagy hagyományú önképzőköréből irodalmi szakkör lett. A város kulturális életében végbement átrendeződés eredményeként a körben dolgozó értelmiség egy része kívül rekedt a város kulturális életének keretén, más része - nem tudván váltani - elhallgatott.

Az egykori tagok közül azonban többen - ha más keretek között is - zászlóvivői lettek a város művelődésügyének. Különösen a népművelésben, majd 1953 szept-

temberétől, a TTIT megalakulásától kezdődően annak irodalmi, ill. művészeti szakosztályaiban találták meg önmegvalósításuk útját, közérdekű működésük pályaterét.

151./

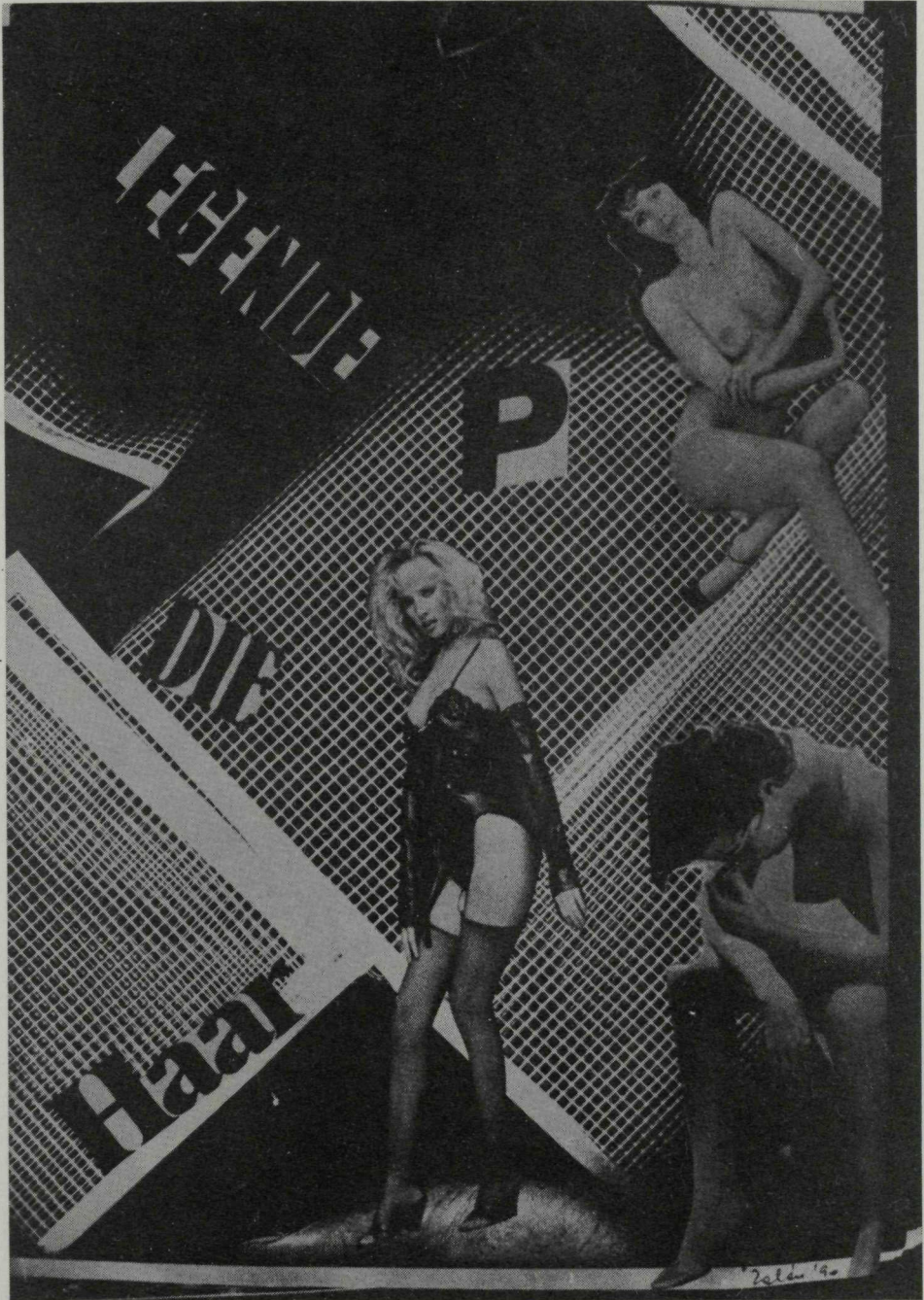
JEGYZETEK:

1. Dr. Csekey István székfoglalója a Verseghy Körben
= Sz. Ú. 1931. január 20.
A Csekey által említett latin nyelvű levél hasonmása Kaposvári Gyula ny. múzeumigazgató jóvoltából Györi Gyula fordításában az 1987. évi anyanyelv hete alkalmából jelent meg. A Porthan finn professzorhoz 1794. május 13-án írt levél és a hozzáfűzött magyar gyökérszó-jegyzék - az említett fordításban - közlésre került még a Verseghy Ferenc Kiadatlan Írásai III. kötetben /Szolnok, 1987. Vál. és sajtó alá rendezte Fried István. /Szerk. Szurmay Ernő/ Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár soksz.
2. Figyelő /Vezércikk/
Sz. Ú. 1931. július 17. 1. p.
3. A Verseghy Kör programjából
= Sz. és V. 1933. október 26. 1. p.
4. Nagy érdeklődés mellett fényes siker jegyében folyt le a Verseghy Kör irodalmi előadása
= Sz. és V. 1934. június 7. 1. p.
5. A Verseghy Kör programjából
= Sz. és V. 1934. november 11. 2. p.
6. A Verseghy Kör irodalmi ülése Vályi-Nagy Géza részvételével
= Sz. és V. 1934. december 9. 1. p.
7. A Verseghy Kör vasárnapi könyvnapi irodalmi ülése
= Sz. és V. 1935. június 6. 1. p.
8. Vályi Nagy Géza Szolnokon
= Sz. Ú. 1937. december 21. 3. p.
9. Újjáalakult a Verseghy Kör
= Sz. Ú. 1938. május 3. 1-2. p.
Dr. Tóth Tivadarnak szokatlan - az alapszabálytól eltérő - negyedik alelnökké választása már csupán udvariassági gesztus lehetett a pestszentlőrinci új állomáshelyére távozó alapító tag iránt.
A választmányi javaslatára működő rendes tagok az alábbiak lettek: Bajor Józsefné, Baradlai Remillong Albert, dr. Bodnár Andomé, Graber Lajos, dr. Józsa István, dr. Klébinder Jenő, Köhéry Viktor, Lengyel Dezső, dr. Mártonffy István, dr. Sallay Géza, Suchy Árpádné, P. Szabó Polikárp, Tabán Gyula, Taussig Aranka.
10. Irodalmi délután
= Sz. Ú. 1938. május 31. 2. p.
11. Újra szólnunk kell...
= Sz. Ú. 1938. augusztus 28.
12. A Verseghy Irodalmi Kör választmányi ülése
= Sz. Ú. 1931. október 20. 1. p.
13. Császár Elemér a Verseghy Kör díszelnöke
= Sz. Ú. 1938. szeptember 22. 2. p.
14. Lélekbemarkoló hazafias ünnepség volt a Kölcsey-emlékünnepe
= Sz. és V. 1938. augusztus 25. 1. p.
A Verseghy Irodalmi Kör ünnepe az országzászlónál
= Sz. és V. 1938. november 10. 1-2. p.
15. A Verseghy Kör társas összejövetele
= Sz. és V. 1938. december 22. 3. p.
16. A Verseghy Kör irodalmi délutánja
= Sz. Ú. 1939. február 7. 3. p.
17. A Verseghy Kör március 4-én tartja irodalmi délutánját
= Sz. Ú. 1939. április 4. 1-2. p.
18. A Verseghy Kör április havi irodalmi ülése
= Sz. Ú. 1939. április 4. 1-2. p.
19. A Verseghy Ferenc Irodalmi Kör Petőfi emlékünnepe
= J.-Nk. Sz.m.L. 1939. november 4. 1. p.
20. Baradlay emlékest
= Nemzeti Jövönk, 1940. január 3. 3. p.
21. Finn-magyar matiné
= J.-Nk.Sz.m.L. 1940. április 4. 1. p.
22. A február 2-i irodalmi és zenei matiné
= Sz. és V. 1944. február 5. 1. p.
23. Kiss Gábor: A Művésztelep, a Verseghy Kör és a Népművelési Bizottság együttműködése

- = N. J. 1944. március 3. 1. p.
 24. Szurmay Ernő i.m. 75. p.
 25. Gépirat. Damjanich János Múzeum Kézirattára
 26. U.o.
 27. U.o.
 28. A szegedi Dugonics Társaság elnöksége Szolnokon
 = Sz. és V. 1934. október 18. 2. p.
 29. Páratlan siker kísérte a Petőfi Társaság szolnoki nagygyűlését
 = Sz. és V. 1935. január 24. 1. p.
 30. Nagy siker kísérte a Gyöngyösi István Társaság szolnoki irodalmi estjét
 = Sz. és V. 1935. március 14. 2. p.
 31. Szeged és Szolnok kulturális kapcsolatainak kiépülése
 = Sz. Ú. 1936. május 22. 6. p.
 31/a. Szolnoki szerzők vendégszereplései
 = Sz. Ú. 1937. február 28. 2. p.
 31/b. A szegedi Dugonics Társaság Szolnokon
 = Sz. Ú. 1937. november 28. 2. p.
 32. A szegedi Tömörkény István Irodalmi Társaság Kiss Gábort rendes tagjává választotta
 = N. J. 1940. április 23.
 33. Kiss Gábor a Gyöngyösi Irodalmi Társaságban
 = N. J. 1940. június 21. 3. p.
 34. Kiss Gábor emlékbeszéde Császár Elemérről
 = N. J. 1940. december 20. 1-2. p.
 35. Kölcsény ünnepségek a fővárosban
 = N. J. 1940. december 6. 1. p.
 36. A debreceni Bokréta kör vendégszerezelt a Verseghy Kör irodalmi ülésén
 = N. J. 1941. március 28. 2. p.
 37. A Gyóni Társaság tagjai Szolnokon
 = N. J. 1942. június 9. 1. p.
 38. Vályi Nagy Géza és Murgács Kálmán Szolnokon
 = N. J. 1942. február 20. 2-3. p.
 39. A Verseghy Kör irodalmi ülését a Rádió is közvetítette
 = N. J. 1942. április 28. 1. p.
 40. Fényesen sikerült a Felvidéki Egyesületek Szövetségének kulturális előadása
 = N. J. 1943. május 4. 1. p.
 41. A Gárdonyi Társaság irodalmi előadása Szolnokon
 = N. J. 1943. május 18. 1. p.
 42. Az Arany János Társaság tagjává választotta Kiss Gábort
 = N. J. 1943. október 8. 3. p.
 43. A nagyváradai Szigligeti Társaság Szolnokon
 = N. J. 1943. december 14. 1-2. p.
 44. A Verseghy Kör bemutatkozása a Magyar Tudományos Akadémián
 = N. J. 1943. december 17. 1-2. p.
 45. Hívjuk életre a Verseghy Irodalmi Kört
 = Tiszavidék, 1945. november 18. 1. p.
 46. Földi István főispán a Verseghy Kör megalakításáért
 = Tiszavidék, 1947. március 9. 1. p.
 47. Újjáalakult a Verseghy Irodalmi Kör
 = Tiszavidék, 1947. március 27. 2. p.
 Az újjáalakult kör rendes tagjainak névsora:
 Zsemlye Ferenc, Chiovini Ferenc, P. Szabó Polikárp, dr. Szokody Gyula, Szedő Antal, Udvari Dezső,
 Polónyi Szűcs András, Kóbor Antal, Bencze László, Benedek Jenő, dr. Uzon László, Csontos Sándor,
 Kuthy Béla, dr. Budla István, dr. Sebestyén Mihály, Baranyó Sándor, Csömöz Gáspár, dr. Horváth Ferenc,
 Muzsi Piroska, dr. Lévy Gyula, Kőszegi Endre, dr. Szintay Kálmán, Kovácsné Blaskó Júlia, dr. Molnár
 László, dr. Földessy László, Kisfaludi Sándor, Magyar István, Vajay József, Oláh Miklós, Korda Béla, dr.
 Mészáros Vendel, Csekey Ilona, Vida József, Páldy Miklósné, Bartos Imre, Szuchy Árpád, Hamza Dezsőné,
 Szalay Jánosné, Oláh Miklósné, Kraiczai Kálmán, dr. Bodnár Andorné, dr. Kovács János, Kiss Gábor.
 48. Újjáalakult a Verseghy Irodalmi Kör
 = Tiszavidék, 1947. március 30. 2. p.
 49. Lengyel Dezső: Szolnoki Kultúrmapok
 = Tiszavidék, 1947. május 15. 1. p.
 50. Emlékünnepély Verseghy sírjánál
 = Tiszavidék, 1947. november 6. 3. p.
 51. Szurmay Ernő i.m. 81. p.

Ára: 24,—Ft

TARTALOM

KÖZELKÉP

Zalán Tibor: Front /hangjáték/	1
Lengyel Boldizsár: Számomra a vers érzelmi kérdés /interjú/	24
Pécsi Györgyi: A létezés szomorúsága /tanulmány/	28

KULTURÁLIS ELNÉMULÁS

Szigeti Jenő: A szavak inflációja /esszé/	33
Buda Béla: Kommunikáció és kultúra /esszé/	35
Kerékyártó T. István: Az összeroncsolt kultúra /esszé/	43

IRODALOM

Bíró József: Euphonie /vers/	50
Mátyás B. Ferenc: Sorsátültetés /novella/	53
Jenei Gyula: itt és most; november /versek/	58
Dusa Lajos: Jura /vers/	59

DIÁRIUM

Endrődi Szabó Ernő: Lomb és gyökér /esszé/	61
--	----

ITT VAGYOK HONN...

Kiss Tamás: Nagy Imre, a diákköltő /tanulmány/	70
Demjén Lajosné: Nyelvtudós és műfordító /tanulmány/	76
Szurmay Ernő: A szolnoki Versegly Ferenc Irodalmi Kör története /tanulmány/	85

Mostani számunkban Zalán Tibor képkölteményeit közöljük.

A borítót Tóth Sándor rajzának felhasználásával Bíró József tervezte.